

ศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2547

ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2547

นกุล สุวรรณรัตน์. (2547). ศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้. ปรินญาณินพนธ์. กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ. ผู้ช่วยศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย.

การศึกษารัั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ในประเด็น กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ กระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง การทอผ้าเกาะยอ อำเภอเมืองจังหวัดสงขลา การทอผ้านาหมื่นศรี อำเภอเวียง จังหวัดตรัง และการทอผ้าพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี นำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ประกอบรูปภาพ

จากการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ มีส่วนประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ และกระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในองค์ประกอบทางด้านวิธีการถ่ายทอด ขั้นตอนการถ่ายทอด และเทคนิคการถ่ายทอด ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอด พบว่า การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ มีวิธีการถ่ายทอดโดยวิธีให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าดูแบบอย่างการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดการทอผ้า วิธีการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง วิธีที่ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าทำให้ดูแล้ว ให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าทำตามทีละขั้นตอนวิธีการที่ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าบอกเล่าในลักษณะอธิบายและแนะนำเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการทอผ้า และวิธีการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับการถ่ายทอด และยังมีวิธีการถ่ายทอดโดยการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าดูตัวอย่างลวดลายผ้าจากของจริงที่มีชื่อเรียกว่า "ครุผ้า" และทดลองฝึกทำตามตัวอย่าง

2. ขั้นตอนการถ่ายทอด พบว่า การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้มีขั้นตอนการถ่ายทอดในขั้นเตรียมการโดยการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าสะสมความรู้จากการสังเกตการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดการทอผ้า ส่วนในขั้นดำเนินการเน้นการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าลงมือปฏิบัติและเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ประเมินผลจากความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบในการปฏิบัติ และคุณภาพผลงานของผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้า

3. เทคนิคการถ่ายทอดความรู้ พบว่า มีเทคนิคการถ่ายทอด ดังนี้

- 3.1 สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ใช้สื่อบุคคล คือ ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าเป็นศูนย์กลาง การถ่ายทอดความรู้ใช้สื่อของจริงในการฝึกปฏิบัติ

- 3.2 บรรยากาศการเรียนรู้ ประสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน และการทำงาน

- 3.3 ระยะเวลาในการเรียนรู้ ใช้ระยะเวลาเรียนรู้ฝึกฝนความชำนาญเป็นแรมปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถปฏิภาณไหวพริบของแต่ละบุคคล

กระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้เดิมได้สร้างสรรค์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในบ้าน ได้แก่ ผ้าขาวม้า ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ ส่วนลวดลายผ้า สามารถแบ่งกลุ่มเป็น 3 ลักษณะ คือ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายกดอก

AN ANALYSIS STUDY LOCAL WISDOM ABOUT INFORMAL TEACHING
METHOD IN SOUTHERN WEARING

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Art Education
at Srinakharinwirot University

May 2004

Nukul suwanarat. (2004). *An Analysis Study of Local Wisdom About Informal Teaching Method in Southern Wearing*. Master Thesis, M.Ed. (Art Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Commtee : Assoc.Prof. Wannarad Tungjalen, Asst.Prof. Amnaj Yensabai

The research aims to study and analyze the Knowledge transferring of local wisdom for the southern folk art fabric weave focusing On the process of knowledge transferring and process of fabrication for southern folk art fabric weave by studying from three sample groups, for example, Kao Yor fabric weave in Muang district, songkla province, Na Muean Sri fabric weave in Nayong district, Trang province and pumrieng fabric weave in Chiya district, Surattani province ang presenting all information by descrbing with pictures

The research found that the knowledge transferring of local wisdom for the southern folk art fabric weave consists two main elements respectively; process of knowledge transferring and the process of work creation for southern folk fabric weave.

The process of knowledge transferring for southern folk art fabric weave has three elements in transferring knowledge which concern in method of knowledge being transferred, stage in knowledge transferring and techniques sued for knowledge transferring.

1. Method of knowledge transferring: The research found that the knowledge of southern folk art fabric weave has been transferred by observation in production process from trainers to observers. Also, the observer has practiced by himself along the process. Furthermore the trainer has explained and suggested and suggested closely on any related knowledge and techniques during the process. Significantly, the observer have to study printing, style and character from pattern that being the master piece that called "Kru Pa" and practice according to that blueprint.

2. Stage in knowledge transferring: the research found that the knowledge southern folk art fabric weave has been transferred in early stage or as preparation stage by allowing the observers to absorb and assemble all knowledge form trainer during the production process. Also, for the next step, claimed as operation stage, the observer has to practice by producing southern folk art fabric weave and learning in real situation. After that they must be evaluated their performance by capability, talent and skill in producing fabric as well as quality of the fabric being produced.

3. Techniques used for knowledge transferring: the research found that in transferring. The knowledge of southern folk art fabric weave has been used three techniques. Firstly, the media, mainly, use media in forms of person as trainer who will be center to deliver knowledge and use real item as model for observer and for practice session. Secondly, learning environment, the atmosphere arrange for transferring knowledge of

southern folk art fabric weave being blended well in work and daily lifestyle of the learners. Finally, period of time for knowledge transferring, the period tends to be a long term period for the learners to absorb and practice, however, the duration of this stage depends upon the individual 's capabilities, talents and skill.

For the process of work creation for southern folk art fabric weave, it has been created fabric for domestic or household using purpose in forms of blanket, handkerchief, loincloth, skirt and fabric produced for special purpose. For the printing of fabric, they has been categorized in to three group as plain fabric, checker style and yokdok style.

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

ศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

ของ

นายอนุกุล สุวรรณรัตน์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)

วันที่ ๒๒ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ ขวาลาวัณย์)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากรองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ ประธานกรรมการที่ปรึกษา และผู้ช่วยศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย กรรมการที่ปรึกษา ทั้งสองท่านได้กรุณาให้คำแนะนำ เสนอแนะ ตรวจสอบไขข้อบกพร่อง ตลอดจนให้กำลังใจในการทำวิจัยตลอดมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์สมหมาย พงศ์พดกษ อาจารย์โรงเรียนวัดแหลมพ้อ ตำบลเกาะยอ อาจารย์มนต์สุตา เกรียงไกร ผู้ช่วยผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดตรัง และอาจารย์ปณิดา ร่าหมาน ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลพุมเรียง ซึ่งเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลในการวิจัย ที่เต็มใจให้ข้อมูลอย่างกระตือรือร้นไม่ปิดบังในการให้สัมภาษณ์ และประสานงานการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น และช่างทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ เป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณอาจารย์ประชิด ตัวสกุล อาจารย์ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดภูเก็ต ที่กรุณาช่วยตรวจสอบและกำหนดกรอบการออกแบบสอบถาม และแบบสำรวจในการวิจัยครั้งนี้ และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ขอขอบพระคุณอาจารย์ปิยนถ อภิธรรมบัณฑิต รองคณบดีคณะการโรงแรมและการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต ที่อนุเคราะห์เขียนบทคัดย่อปริญญานิพนธ์ภาษาอังกฤษ

ท้ายที่สุดขอกราบขอบพระคุณบิดามารดาและครูอาจารย์ ผู้วางพื้นฐานการศึกษาเบื้องต้น และการศึกษาระดับสูงให้แก่ผู้วิจัย และขอขอบคุณสมาชิกในครอบครัวที่ได้ให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา

นกุล สุวรรณรัตน์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	10
ความสำคัญของการวิจัย	10
ขอบเขตของการวิจัย	10
ขอบเขตด้านพื้นที่	10
ขอบเขตด้านเนื้อหา	11
ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	12
นิยามศัพท์เฉพาะ	12
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	14
ภูมิปัญญากับการทอผ้าพื้นเมือง	14
พื้นฐานภูมิปัญญาไทย	15
การเกิดของภูมิปัญญา	16
การศึกษาภูมิปัญญาไทย	17
ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น	17
ความสำคัญของผ้าพื้นเมือง	18
ผ้าพื้นเมืองกับวิถีชีวิตของคนไทย	19
ผ้ากับพิธีกรรมทางความเชื่อ	19
ผ้ากับพิธีกรรมทางศาสนา	20
ประเภทการทอผ้าพื้นเมือง	21
ลักษณะของผ้าทอพื้นเมือง	23
กระบวนการและกรรมวิธีการทอผ้าพื้นเมือง	23
ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง	27
ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย	27
ระบบการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทย	30
กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย	31
การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่น	33
ภูมิปัญญากับการทอผ้าเกาะยอ จังหวัดสงขลา	38
สภาพทางสังคมของเกาะยอ	38
ภูมิหลังและการเกิดผ้าทอเกาะยอ	39
ภูมิปัญญาการทอผ้าเกาะยอ	39

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2(ต่อ)	
ประเภทของผ้าทอเกาะยอ	44
ภูมิปัญญากับการทอผ้านาหมื่นศรี จังหวัดตรัง	45
สภาพทางสังคมของนาหมื่นศรี	45
ภูมิหลังและการเกิดของผ้าทอนาหมื่นศรี	46
ภูมิปัญญาการทอผ้านาหมื่นศรี	48
ประเภทผ้าทอนาหมื่นศรี	49
ภูมิปัญญากับการทอผ้าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี	51
สภาพของสังคมของพุมเรียง	51
ภูมิหลังและการเกิดผ้าทอพุมเรียง	53
ภูมิปัญญาการทอผ้าพุมเรียง	54
ประเภทผ้าทอพุมเรียง	56
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	58
3	
วิธีดำเนินการวิจัย	60
กลุ่มตัวอย่าง	60
การเก็บรวบรวมข้อมูล	61
ข้อมูลเอกสาร	61
ข้อมูลภาคสนาม	61
การวิเคราะห์ข้อมูล	63
4	
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	64
กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้	64
กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้	64
กระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาค	80
ผ้าทอเกาะยอ	80
ผ้าทอนาหมื่นศรี	83
ผ้าทอพุมเรียง	89
5	
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	92
ความมุ่งหมายในการวิจัย	92
ขอบเขตการศึกษาวิจัย	92
วิธีดำเนินการวิจัย	92

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 (ต่อ) การวิเคราะห์ข้อมูล	92
สรุปผลการวิจัย	93
อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า	96
ข้อเสนอแนะในการวิจัย	97
บรรณานุกรม	99
ภาคผนวก	
ก อุปกรณ์และวัตถุดิบการทอผ้า	102
ข ศัพท์ที่ใช้ในการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้	112
ค เครื่องมือในการเก็บข้อมูล	116
ประวัติย่อผู้วิจัย	134

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 วิธีการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้	77
2 ขั้นตอนการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้	78
3 เทคนิคการถ่ายทอดผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้	79
4 กระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้	99

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 การเกิดภูมิปัญญา	16
2 แผนภูมิการเรียนรู้	37
3 เครื่องทอผ้า	64
4 เครื่องกรอผ้า	67
5 เครื่องเดินผ้า	68
6 เส้นใยสังเคราะห์	68
7 เส้นไหมและการย้อมไหม	70
8 ลวดลายผ้าทอเกาะยอ	87
9 ลวดลายผ้าทอนาหมื่นศรี	93
10 ลวดลายผ้าทอพุมเรียง	98

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยได้ทำกันมาตลอด ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำเสนอแนวปฏิบัติ และแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่ผ่านมาแล้วในอดีตมาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัยนั้น ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ของมนุษย์จึงจำเป็นต้องศึกษาเรื่องราวทางวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องราวของวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ได้สั่งสมสืบทอดต่อกันมา เพื่อเป็นการดำเนินทางในชีวิต และตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม โดยมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์

วิถีชีวิตของคนไทยเรานั้นผูกพันอยู่กับบรรพชนชาติ และบรรพชนชาตินี้เองเป็นสิ่งที่มิมีบทบาทต่องานศิลปวัฒนธรรมไทย งานศิลปะของไทยหลายประเภทเกิดจากการนำวัสดุจากธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นงานฝีมือที่มีคุณค่าทั้งทางศิลปะ และการใช้สอย ดังที่

วัฒน์ จูฑะวิภาค.(2545 : 11) กล่าวไว้ว่า

ศิลปวัฒนธรรม (Art and Culture) เป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมของชาติและวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Folk Culture) เป็นวิถีชีวิตที่แท้จริงของประชาชน เพราะแสดงให้เห็นถึงเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนสังคม วัฒนธรรมของชาวชนบทของประชาชนที่ล้าหลัง หรือของชนชั้นชาวนา ชาวไร่ ตลอดจนกลุ่มชนที่ยังมีสังคม และวัฒนธรรมแบบโบราณ หรือแบบอนุรักษ์นิยม มีรูปแบบการดำเนินชีวิต จารีต ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนความรู้ความสนใจแบบธรรมดาสมาญทั่วไป หรือที่เรียกกันว่า เป็นแบบ “ชาวนาน” นั่นเอง ดังนั้น งานศิลปะที่เกิดจากการสร้างสรรค์ที่สืบส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน โดยมีการพัฒนาปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง ลักษณะรูปแบบของงานศิลปหัตถกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคน จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่าควรแก่การศึกษา รวบรวมเพื่อดำรงรักษา สืบหาพัฒนา และปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรม การดำเนินชีวิตของผู้คนทั่วไปเป็นอย่างไรเรียบง่าย ปัจจัยสี่ที่เกื้อหนุนชีวิตของผู้คนจึงเป็นไปตามสภาพแวดล้อม และโดยวิถีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมนั่นเองเป็นแรงผลักดันให้คนไทยในอดีต คิดสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ด้วยวัตถุดิบจากธรรมชาติ ศิลปะพื้นบ้านจึงมีความเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน โดยเฉพาะวิถีชีวิตของชาวชนบท เพราะผลงานที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ทำได้ไม่ยากนัก และทำจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ทั้งสามารถสนองประโยชน์ใช้สอยได้ดี ศิลปะพื้นบ้านจึงเป็นเครื่องมือที่พบเห็นได้ทั่วไปทุกภาคของประเทศ นอกเหนือจากประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านอีกด้วย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมีความแตกต่างกันออกไปตามท้องถิ่น มีวิธีการสร้างสร้งงานเพื่อตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค นอกจากนี้ยังสร้างสรรค์สิ่งเพื่อตอบสนองความต้องการทางใจ เช่น ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม และศิลปกรรม ในส่วนที่เป็นศิลปกรรมที่คนในท้องถิ่นสร้างสรรค์ขึ้นโดยใช้วัสดุที่หาได้จากท้องถิ่นและวิธีสร้างสรรค์ที่เป็นของตน เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตหรือใช้ในครอบครัวและชุมชน ทั้งยังมีการสืบทอดการสร้างสร้งงานต่อกันมา ศิลปะรูปแบบนี้เรียกว่า"ศิลปะพื้นบ้าน"

ศิลปะพื้นบ้านส่วนใหญ่เกิดควบคู่กับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ความต้องการใช้สิ่งของต่าง ๆ เป็นแรงผลักดันให้มนุษย์สร้างงานขึ้นมา โดยอาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนใหญ่ ความจำเป็นในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและการมีชีวิตรอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เมื่อมนุษย์มีความเจริญมากขึ้นและสามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติได้แล้ว ทำให้มีความจำเป็นในการสร้างสร้งงานศิลปะพื้นบ้าน เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และลักษณะรูปแบบของศิลปะพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นหรือชุมชนก็เริ่มมีความแตกต่างกันแม้จะมีหน้าที่ใช้สอยอย่างเดียวกันก็ตาม ดังที่

มโน พิสุทธิรัตนานนท์.(2539 : 4) ได้ให้ความหมายของศิลปะพื้นบ้านไว้ว่า

ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) หมายถึง ผลงานศิลปะที่ชาวบ้านหรือคนในชุมชนในแต่ละพื้นถิ่นประดิษฐ์สร้างขึ้นตามความจำเป็นและความรู้สึกนึกเห็นของตน เพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพ และความต้องการคุณค่าด้านความงาม ผลงานที่เป็นศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) หรือศิลปะพื้นถิ่น (Local Art) และหัตถกรรมพื้นบ้าน (Folk Crafts) ซึ่งมีลักษณะเป็นช่างฝีมือหรือช่างศิลป์ และอาจเรียกว่าเป็นศิลปหัตถกรรม (Creative Crafts) ทั้งนี้ศิลปะพื้นบ้านมีลักษณะที่ผสมผสานด้วยคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย และคุณค่าด้านการเห็น ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ความคิด ฝีมือ ความเรียบง่าย ประโยชน์ใช้สอย และความงามบนพื้นฐานของธรรมชาติแวดล้อม สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ศิลปะพื้นบ้าน จึงมีความหมายต่อการดำรงชีวิตและคุณค่าต่อการบำรุงขวัญ เป็นศิลปกรรมที่มีการศึกษาและสืบสานที่เป็นไปในเชิงวัฒนธรรม

วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ.(2541 : 49) ได้ให้ความหมายของศิลปะพื้นบ้านไว้ว่า ศิลปะพื้นบ้าน คือ รูปแบบศิลปะอย่างหนึ่งที่มนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นได้สร้างขึ้นโดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นนั้น ๆ มีวิธีการสร้างที่เป็นของตนเองควบคู่ไปกับการดำเนินชีวิต เพื่อใช้ในครัวเรือนและชุมชนสืบทอดต่อกันมา เป็นเสมือนกระจกเงาสະກອນให้เห็นวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม วัสดุและรสนิยมของกลุ่มชนในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ เป็นตัวแทนของท้องถิ่นของภูมิภาคและชนชาติที่มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม วัสดุและความเชื่อทางศาสนา มีลักษณะเฉพาะในตัวของมันเอง

ศิลปะพื้นบ้านเป็นสิ่งแสดงให้เห็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือท้องถิ่น เพราะผลงานศิลปะพื้นบ้านหรือหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นมีได้มีประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนสติปัญญาและเรื่องราวทางสังคม เศรษฐกิจของยุคสมัยด้วย และถ้ามองย้อนกลับไปในอดีตแล้วจะเห็นว่างานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลงานที่เกิดจากความคิดสติปัญญา และสร้างสรรค์ด้วยมือที่เก๋ไก๋ที่สุดของมนุษย์

ศิลปะพื้นบ้านพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาในแต่ละท้องถิ่น จึงมีความสำคัญและมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมมาตลอด ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่ผ่านมานับเป็นพัน ๆ ปี ศิลปะพื้นบ้านจึงเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา อนุรักษ์ และพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง

ศิลปะพื้นบ้านในประเทศไทยมีอยู่ทั่วไปทุกภาค ศิลปะพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นย่อมมีลักษณะพิเศษบอกถึงความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมเฉพาะตัวของถิ่นนั้น ๆ ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นแหล่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงในการผลิตงานหัตถกรรมพื้นบ้านมาช้านาน เนื่องจากเป็นภูมิภาคที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณหลายชนิดที่เอื้อประโยชน์ต่อการนำมาใช้เป็นวัสดุในการผลิตงานหัตถกรรม เช่น ไม้ไผ่ หวาย ปาหนัน ย่านลิเภา กระจุต เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้มีการผลิตหัตถกรรมจากวัสดุเหล่านี้กันมากในภูมิภาคนี้

ศิลปะพื้นบ้านมีอยู่หลายประเภท เช่น การปั้นดินเผา การจักสาน การทอผ้า การแกะสลักหัตถกรรมโลหะ การปั้นรูปลวดลายประดับ เป็นต้น ในบรรดาศิลปะพื้นบ้านต่าง ๆ เหล่านี้ ศิลปะพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีการทำกันมาช้านาน และเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางมาจนถึงปัจจุบัน คือ "การทอผ้าพื้นเมือง"

ผ้าเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตมนุษย์ เพราะผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ นอกเหนือจากอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ในสังคมเกษตรกรรมแต่บรรพกาลเป็นสืบมา ทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยกันภายในครอบครัว และมีการถ่ายทอดและสั่งสมกรรมวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกโดยเฉพาะสมาชิกที่เป็นเพศหญิง แม่หรือยายจะเป็นผู้รับหน้าที่อบรมและถ่ายทอดวิธีการ กรรมวิธี และประสบการณ์ในการทอผ้าให้แก่บุตรสาวหรือหลานสาว จนสั่งสมเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นเสมือนมรดกทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาทอผ้าเป็นกระบวนการที่พัฒนาการมายาวนาน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นวิถีแห่งท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับชาติพันธุ์ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ มีวิธีการผลิตที่สอดคล้องกับความสมดุลกับระบบนิเวศ เป็นการผลิตเพื่อใช้เอง โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นทั้งที่เป็นเส้นใยและการสร้างสีสันทันหาและผลิตได้ในท้องถิ่น เมื่อผสมผสานกับความเชื่อ จินตนาการในสภาพแวดล้อม จึงสามารถสร้างลวดลายที่งดงาม เป็นเอกลักษณ์ที่สะท้อนตัวตนของท้องถิ่นออกมาอย่างน่าทึ่ง

สุธรรม กันคำ.(2546 : 17) ได้กล่าวถึงผ้าทอว่า ผ้าทอ คือ เส้นสีและลวดลายที่เกิดจากฝีมือของชาวบ้านที่บรรจงใส่ลงไปในเส้นด้ายแต่ละเส้น สอดประสานจนกระทั่งเกิดเป็นผืนผ้าที่มีลวดลายและสีสดงาม

ด้ายแต่ละเส้น สีแต่ละสี และผ้าแต่ละผืน ล้วนเกิดจากการสั่งสมภูมิปัญญาของชาวบ้านมานาน และภูมิปัญญา"ผ้าทอ" หรือผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติเหล่านั้น ก็กำลังอยู่ในกระแส และเป็นที่ยอมรับของตลาดทั้งในและนอกประเทศ

ชาวไทยมีการใช้ผ้าทอมานาน เพราะชาวไทยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในยามว่างจากงานในไร่นา ผู้หญิงจะทอผ้า ดังคำกล่าว "เมื่อเสร็จหนานาผู้หญิงทอผ้าผู้ชายตีเหล็ก" ซึ่งทำให้เห็นถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างชายและหญิง เป็นการแสดงออกถึงเพศหญิงและอุปนิสัยของผู้หญิงเพราะการทอผ้าเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้ความขยัน ความอดทน ความพยายามและความละเอียดอ่อนประณีต รวมทั้งการทอผ้ายังเป็นเครื่องแสดงความพร้อมของวัยที่จะเริ่มต้นชีวิตครอบครัว ผ้าที่ทอจะได้นำมาใช้ในครอบครัวเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันตามโอกาสต่าง ๆ หรือใช้ในการแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่น ๆ เพราะการทอผ้าสมัยก่อนเป็นการผลิตเพื่อใช้เองในชุมชนมิได้ผลิตเพื่อการค้า ประการสำคัญผ้าทอจะถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น เกี่ยวข้องกับพิธีเกิด โดยหมอบ่าแม่จะได้ของกำนัลจากพ่อแม่ของเด็กที่เกิดใหม่เป็นผ้าทอ ในพิธีบวชนาค นาคจะสวมใส่ผ้าขาวหรือผ้าโสร่งผืนใหม่ที่แม่จะทอเตรียมไว้ให้ลูกชาย รวมทั้งมีการทอผ้าที่จำเป็นของพระสงฆ์ ได้แก่ ผ้าสบง ผ้าจีวร หรือ ผ้าอังสะ เป็นต้น ส่วนทางภาคเหนือมีการทำตุง (ธง) ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับทางศาสนาของชาวบ้านว่า ตุง สามารถช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากนรกได้ การนำธงหรือตุงไปทำพิธีบูชาโดยเฉพาะการทอดกฐิน ถือว่าได้านิสงส์มาก ตุงทำด้วยผ้าทอสีต่าง ๆ หลายขนาด ตุงยังยาวยิ่งไดานิสงส์มาก แม้ในพิธีศพก็มีการทำตุงสามหาง (ธงขาวสามแฉก) เพราะเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนต้องตาย การถือธงขาวนำหน้าศพเป็นการยอมต่อมัจจุราช ส่วนสามแฉกมีความหมายถึงพระรัตนตรัยที่นำวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติได้ เหล่านี้ เป็นต้น บทบาทของผ้าทอที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นพิธีมงคลหรืออวมงคล แสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ของคนไทยสมัยก่อนกับพิธีกรรมต่าง ๆ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2537 : 18-19)

ภูมิปัญญาผ้าทอพื้นเมืองในอดีตนอกเหนือจากประโยชน์ของการนุ่งห่มแล้ว . ในทุกๆ ในกระบวนการทอยังแฝงไปด้วยการถ่ายทอดความเป็นตัวตน ความรักที่มีต่อธรรมชาติ และความห่วงใยในสุขภาพผ่านผืนผ้าทอ โดยเริ่มตั้งแต่การเสาะแสวงหาวัตถุดิบในการย้อมสีผ้า ไม่ว่าจะเป็นเปลือกไม้แดง ไม้ประดู่ ใบฮ่อม ล้วนเป็นการนำวัตถุดิบเกิดจากธรรมชาติ กระบวนการนำด้ายหรือฝ้ายลงย้อมเป็นการร่วมกันทำคนละไม้คนละมือของชาวบ้านเอง

ผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้เป็นศิลปะพื้นบ้านที่นับได้ว่าเป็นความมั่งคั่งและเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สะท้อนให้เห็นถึงประวัติและความเป็นมา ที่แสดงออกซึ่งศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนที่ผลิตได้เป็นอย่างดี การมีวิธีการผลิต ตลอดจนวัสดุที่ใช้ก็ส่วนใหญ่หาได้ท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างเช่น ผ้าทอเกาะยอ จังหวัดสงขลา ผ้าทอนาหมื่นศรี จังหวัดตรัง และผ้าทอพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ผ้าทอเกาะยอ เป็นผลงานของชาวพื้นเมืองบนเกาะยอ เขตอำเภอเมืองสงขลา ที่ทำกันมาอย่างยาวนาน เป็นผ้าทอที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก มีเอกลักษณ์ตรงงดงามปราณีตและลวดลายที่สวยงาม เป็นแบบเฉพาะตัว สิ่งที่ยืนยันถึงความสวยงามของผ้าทอเกาะยอเห็นจะเป็นศิลปะลวดลายในผืนผ้าที่งดงาม ถึงขนาดที่พระมหากษัตริย์ไทยแห่งราชวงศ์จักรีทรงพระราชทานชื่อเป็นมงคลในลายประเภทหนึ่งที่เรียกว่า "ลายราชวัตร" และยังมีการสืบสานปรากฏสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน (ศิริพร สุระวิโรจน์. 2545 : 16)

ปัจจุบันลายผ้าทอของเกาะยอมีอยู่ด้วยกันหลากหลาย โดยส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่ได้ทอดกันมาแต่ครั้งโบราณ การตั้งชื่อลายเป็นการตั้งจากชื่อผู้คิดลายนั่นๆ หรือตั้งตามลักษณะของลายว่าเหมือนอะไรก็ตั้งตามนั้น สำหรับลวดลายที่นิยมกัน ได้แก่ ลายราชวัตร ลายผกากรอง ลายตะเคียน ลายลูกโซ่ ลายดอกพิกุล ลายประยูรศักดิ์ ลายดอกสร้อยสุคนธ์ ลายดอกโคม ลายเกล็ดลิ้น ลายดอกพยอม ลายดอกกรัก ลายเทพพนม ลายดอกห้าหนึ่ง ลายลูกแก้ว ลายพริกไทย ลายบุหงา ลายลูกหวาย ลายหมากรุก ลายกากบาท ลายข้าวหลามตัด ลายคชกริช ลายโกเอี่ยม เป็นต้น (ชุตตา จิตพิทักษ์ และทัศนีย์ พิกุล.2529 : 2147)

การทอผ้าบนเกาะยอนี้ แต่เดิมจะเป็นการทอด้วยกี่ทอมือ หรือที่พื้นเมือง และเปลี่ยนมาเป็นกี่กระตุกในภายหลัง (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พุทธศักราช 2529 เล่ม 5 ระบุเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า ในราวปีพุทธศักราช 2482 กรมการเมืองสงขลา ได้ขอครูทอผ้าชาวสเชียงไ้จากแผ่นดินใหญ่จำนวน 2 คน คือ นายยี่สุน และนายพุดดิน มาช่วยสอนการทอผ้าแก่ชาวเกาะยอที่วัดแหลมพ้อหรือวัดหัวแหลม ตั้งแต่นั้นมาชาวเกาะยอก็ทอผ้าด้วยกี่กระตุกมาจนถึงปัจจุบัน

ผ้าทอนาหมื่นศรี เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งของเมืองตรัง ยังคงรักษาเอกลักษณ์อันโดดเด่น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งเข้ากับยุคสมัยได้อย่างลงตัวและเหมาะสม ผ้าทอนาหมื่นศรีที่ทอสำเร็จรูปมีหลายชนิดที่ทอดกันมาแต่ดั้งเดิม มีผ้านุ่ง(ผืนยาวสำหรับโจงกระเบน) ผ้าถุง ผ้าสร้ง ผ้าขาวม้า ผ้าสไบ ผ้าเช็ดหน้า ปัจจุบันมีผ้าดัดเลื้อยขายหญิงออกแบบเป็นสีล้นและลวดลายต่าง ๆ ลวดลายเก่าแก่ดั้งเดิม ได้แก่ ลายลูกแก้ว ลายลูกแก้วชิงดวง ลายลูกแก้วหู้ง ลายลูกแก้วสีเม็ดใน ลายราชวัตร ลายดาหมากรุก ลายดอกจัน ลายเกสร ลายดอกกก ลายดอกพิกุล ลายเม็ดแดง ลายหางกระรอก ลายตัวอักษร ลายรูปสัตว์ ลายรูปคน (จริน ศิริ.2529 : 2149)

การทอผ้าของชาวนาหมื่นศรี ได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ในปัจจุบันมีนางโกศล นิลละออ อายุ 74 ปี ซึ่งได้รับการถ่ายทอดการทอผ้าจากนางนาง ช่วยรอด (ซึ่งเป็นมารดา) นางผอบ ขุนทอง นางอิน เขยชื่นจิตร และนางเทิม ชูบัว ทั้งผ้าทอแบบธรรมดาและผ้าลายดอกต่าง ๆ จนกระทั่งทอได้ทุกลายและมีความชำนาญ ในตอนแรกก็ทอใช้ภายในครอบครัว ดังเช่น

ในอดีตลานใต้ทุนเรือนไม้ชุมชนนาหมื่นศรีทุกหลังคาเรือนจะมี "โทก" หรือที่พื้นบ้าน และอุปกรณ์ทอผ้าแขวนไว้บนเพดานใต้ถุนเพื่อไว้ในยามใดที่ว่างเว้นจากการทำนา แม่บ้านแม่เรือนก็จะนั่งลงทอผ้าไว้ใช้นุ่งห่มภายในครัวเรือน ที่เหลือก็จะแบ่งปันเป็นของกำนัลแจกจ่ายแก่ญาติสนิทมิตรสหายบ้านใกล้เคียงเคียงสื่อภาพแห่งสายใยความผูกพันของชุมชนมาอย่างยาวนาน (เกศสุตา สิทธิสันติกุล. 2546 : 6)

ผ้าทอพุมเรียง เป็นงานศิลปหัตถกรรมซึ่งสืบทอดกันมาในกลุ่มชาวไทยมุสลิม ศิลปะลายผ้ามีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ลวดลายผ้าพุมเรียงซึ่งเป็นลายดั้งเดิมและเป็นที่นิยมมาแต่ครั้งโบราณ มีหลายแบบ เช่น ลายนพเก้า ลายดอกพิกุล ลายผ้ายกเชิงครุฑ ลายก้านต่อดอก ลายราชวัตร ลายดอกแก้ว ลายดอกบุหงา ลายยกเบ็ด ลายดอกแมลงวัน ลายราชสีห์เข้าถ้ำ เป็นต้น

การทอผ้าที่หมู่บ้านพุมเรียง ไม่ทราบความเป็นมาที่แน่ชัด แต่เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มีมาช้านานแล้ว แต่เดิมทำกันทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิม ต่อมาในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การทอผ้าในตำบลพุมเรียงเริ่มซบเซาลง เนื่องจากภัยสงครามและวัสดุที่ใช้ทอผ้า โดยเฉพาะเส้นไหมมีราคาแพงและหาซื้อยาก ประกอบกับความนิยมของชาวบ้านจะเลือกใช้ผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักร ซึ่งได้นำเข้ามาขายจำนวนมาก มีราคาถูกและสามารถเลือกซื้อได้ง่ายสะดวกกว่าการทอผ้าใช้เอง ชาวไทยพุทธส่วนมากจึงเลิกทอผ้าไปประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น รับราชการ หรือค้าขาย ส่วนชาวไทยมุสลิมยังคงประกอบอาชีพทอผ้าสืบต่อกันมา (พินิจ สุชะพันธ์, 2545 : 112)

ผ้าทอพุมเรียง เป็นผ้าทอพื้นเมืองของชาวไทยมุสลิม หมู่บ้านพุมเรียง ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งทอด้วยมือทั้งไหมและฝ้าย โดยเฉพาะ "ผ้าไหมพุมเรียง" เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงมาช้านาน เพราะทอยกดอกกลดลายสีสันทนสวยงาม ส่วนผ้าฝ้ายปัจจุบันมีการทอเป็นสีพื้นหรือสลับสีและทอยกดอกเลียนแบบผ้าไหมแต่ราคาย่อมเยากว่า จึงได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง (อุบลศรี อรรถพันธ์, 2529 : 2150 - 2155)

ชาวไทยมุสลิมที่ตำบลพุมเรียง ส่วนหนึ่งสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มคนมุสลิมเมืองสงขลา เมืองปัตตานี และเมืองไทรบุรี ที่อพยพเข้ามาที่ตำบลพุมเรียงในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ อีกส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มมาลาญที่อพยพมาจากหมู่เกาะอินโดนีเซีย ซึ่งการเข้าตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนดังกล่าวทำให้เกิดการผสมผสานทางเชื้อชาติ และวัฒนธรรมร่วมกับชาวไทยโดยเฉพาะการทอผ้า ชาวไทยมุสลิมนิยมการทอผ้าไหมยกด้นเงิน ด้นทอง หรือยกไหม สิ่งเหล่านี้ได้เป็นเอกลักษณ์และสืบทอดสู่ทายาทซึ่งเป็นชาวไทยมุสลิมในปัจจุบัน (พินิจ สุชะพันธ์, 2545 : 109)

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของการทอผ้าของผ้าทอเกาะยอ ผ้าทอนาหมื่นศรี และผ้าทอพุมเรียง มีลักษณะการถ่ายทอดที่เหมือนกัน คือ จะเริ่มฝึกหัดการทอผ้า โดยสังเกตการทอผ้าของผู้รู้ อย่างเช่น ผู้ที่ยังทอผ้าไม่เป็นก็อาศัยผู้ที่ทอผ้าได้เป็นผู้สอนให้ เป็นการเรียนรู้โดยธรรมชาติด้วยวิธีสังเกตและทดลองฝึกปฏิบัติจริงโดยจะสอนวิธีการทอ การย้อมเส้นด้ายหรือเส้นไหม การเตรียมเส้นด้ายหรือเส้นไหม การทอตะกอล วิธีการและขั้นตอนการทอผ้าเหล่านี้ไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่อาศัยความสามารถในการจดจำจากผู้สอนที่มีความชำนาญและปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง จึงสามารถรักษาดิลปะการทอผ้าไว้จนถึงปัจจุบัน

กระแสการพัฒนาของกลุ่มทอผ้ากำลังได้รับความสนใจจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาส่งเสริมและผลักดันให้ขับเคลื่อนไปตามภาวะของตลาดโลกที่มีการแข่งขันกันสูงโดยมีการรณรงค์ให้ประชาชนสวมใส่ผ้าไทย ชาวบ้านที่มีอาชีพทอผ้าก็ได้รับผลตอบแทน มีการปรับกระบวนการคิดที่เดิมต้องการทอผ้าไว้เพียงสวมใส่ภายในครอบครัวมาเป็นทอผ้าเพื่อการจำหน่าย แต่ละห้อยถิ่นได้มีการรวมตัวและจัดตั้งเป็นกลุ่มสมาชิกดำเนินการในส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกระบวนการทอผ้า มีการปรับกระบวนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการเตรียมและจัดทอวัสดุ ที่พยายามหาวัสดุสำเร็จรูปที่เป็นโยสังเคราะห์ซึ่งหาได้ในท้องตลาดมาทดแทนวัสดุที่เป็นเส้นด้ายที่ผลิตจากฝ้ายซึ่งมีขั้นตอนยุ่งยากและมีคุณภาพต่ำ ในส่วนของขั้นตอนการทอผ้าก็เช่นกัน บางแหล่งที่ชาวบ้านมีการทอมาตั้งแต่ดั้งเดิม สำหรับในภาคใต้มีอยู่ 3

แหล่งที่มีเอกลักษณ์เป็นแบบเฉพาะตัว และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป อย่างเช่น ผ้าทอเกาะยอ จังหวัดสงขลา ผ้าทอนาหมื่นศรี จังหวัดตรัง และผ้าทอพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก็ได้มีการนำลวดลายเก่าเป็นต้นแบบในการพัฒนาลวดลายขึ้นมาใหม่ตามกระแสความนิยม โดยแต่ละแหล่งก็ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์เป็นศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม ดังที่

พรทวี ยอดมงคล.(2546 : 9) ได้กล่าวเกี่ยวกับผ้าทอพื้นเมือง ว่า

การนุ่งหมผ้าทอพื้นเมืองได้เป็นสัญลักษณ์ของความเข้มแข็งและพึ่งพิงตนเองของท้องถิ่น เป็นวิถีแห่งการต่อสู้ ยืนหยัดตัวตน และประกาศอิสรภาพของท้องถิ่นเช่นเดียวกันที่ประเทศไทยในยุคปัจจุบันที่กระแสนิยมไทยปลุกคนจำนวนมากให้หันมาใส่ผ้าไทย หน่วยงานและองค์กรหลายแห่งสนับสนุนให้บุคลากรสวมใส่ผ้าไทยหรือชุดพื้นเมืองสัปดาห์หนึ่งวัน ผ้าทอพื้นเมืองจึงเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น และกลายเป็นภูมิปัญญาที่หลายท้องถิ่นสนใจฟื้นฟู และมีกระบวนการผลิตให้เป็นสินค้าเพื่อสร้างรายได้ อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน หากแต่การส่งเสริมให้ชุมชนพื้นฟูลายผ้าที่เกือบจะสูญหายไปกลับคืนมาอีกครั้ง กระบวนการผลิตอาจต้องคำนึงถึงความอยู่รอดของผู้สืบทอดและผู้ผลิตทั้งหลาย เนื่องจากสินค้าผ้าซึ่งเป็นวัสดุพื้นฐานของเครื่องแต่งกาย ที่แม้ว่าจะเป็นปัจจัยสี่ แต่ก็กลายเป็นสินค้าแฟชั่นที่ผู้สวมใส่ให้ความสำคัญกับรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา จึงไม่แปลกที่บางครั้งผ้าทอพื้นบ้านที่ทรงคุณค่าจะถูกเมินเฉย และไม่สามารถผลักดันให้สร้างรายได้ให้ชุมชนได้มากมายอย่างที่หวัง

จากการผลิตเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันของคนในครอบครัวในยามว่างจากการงานในไร่นา การทอผ้ากลายเป็นอาชีพเสริมภายใต้ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าในกระแสโลกปัจจุบัน การพัฒนาอาชีพการทอผ้าพื้นเมืองในสภาวะสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและเห็นได้ชัดนั้น จากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ย่อมมีปัญหาแก่ชุมชนซึ่งจะต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากผลของการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งทิศทางไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีผลทำให้เกิดความแตกต่างของรายได้ระหว่างผู้ที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมกับภาคอุตสาหกรรมและบริการขยายกว้างขึ้นเรื่อย ๆ อย่างรวดเร็ว อันเป็นลักษณะหนึ่งของการปรับตัวเพื่อรับกับค่าครองชีพที่สูงขึ้นตามอัตราการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้ศักยภาพของชนบทในการพัฒนาตนเองและพึ่งพาตนเองด้อยลงไปด้วย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2532 : 8)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้วิเคราะห์ผลเสียอันเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาประเทศจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มีหลายประการ อาทิเช่น ด้านสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันในเรื่องของมโนทัศน์และค่านิยม มีความขัดแย้งระหว่างบทบาทหน้าที่ของบุคคลและสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างและแบบแผนประเพณีดั้งเดิมของสังคมไทยให้แปรเปลี่ยนไปด้วย กระแสวัฒนธรรมต่าง ๆ จึงไหลบ่าเข้าสู่สังคมไทย เป็นผลให้มีการรับวัฒนธรรมต่าง ๆ ภายใต้อิทธิพลของความต้องการที่ทันสมัย และก้าวหน้าอย่างขาดการสื่อสารให้ประสานสอดคล้องกับรากฐานเดิมของวัฒนธรรมไทย การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมานี้ จึงเป็นผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นฐานความคิดสำหรับการพัฒนา และปรับวิถีชีวิตตนเองให้เหมาะสมตามศักยภาพ

และบริบทสิ่งแวดล้อมของตนเองมาแต่อดีตถูกละเลย ขาดการยอมรับ และถูกทำลายจนทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นใจในตัวเอง ขาดความภูมิใจในการพึ่งตนเอง ต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกที่ตนเองไม่เข้าใจมาเป็นตัวกำหนด ซึ่งเท่ากับได้สูญเสียจิตวิญญาณ บนพื้นฐานที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้ และได้ใช้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตมาโดยตลอด (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2534 : 3-4)

การพัฒนาประเทศทางหนึ่งที่น่าอึดใจไปจากการพัฒนาประเทศที่รัฐกำหนด คือ การพัฒนาที่คำนึงถึงมิติทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ตระหนักถึงศักยภาพของชาวบ้าน ยอมรับว่าชาวบ้านมีความสามารถจะตัดสินใจเลือกแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านชุมชนตนเองได้ ทั้งนี้ด้วยการให้ชาวบ้านนำภูมิปัญญาที่มีอยู่เป็นรากฐานการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาในทิศทางดังกล่าวนี้มิได้ปฏิเสธการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา หากแต่ว่าการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาประเทศนั้น จะต้องสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตพื้นฐานของคนในสังคมนั้น ๆ เป็นหลัก การพัฒนาเช่นนี้จึงมีลักษณะให้เกิดการเรียนรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนา การพัฒนาจะต้องก่อให้เกิดการปรับปรุงของชีวิตปัจเจกบุคคลจากพื้นฐานภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนที่มีมาเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ที่จะเกิดขึ้น (รัตนะ บัวสนธ์ 2535 : 16) การตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงนับเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การจัดการศึกษาให้สัมพันธ์สอดคล้องต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และการสร้างองค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นถึงกระแสการสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจ และพฤติกรรม สังคม องค์กร วัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิต และในที่สุดการพึ่งตนเองของประชาชน องค์ความรู้ในที่นี้หมายถึง แหล่งทรัพยากรภูมิปัญญา ทั้งในระดับสถาบัน อย่างเช่น วัด ครอบครัว และในระดับบุคคล อย่างเช่น พระ ปราชญ์ชาวบ้าน ครูชุมชน ผู้นำชุมชน และนักเทคโนโลยีพื้นฐาน เป็นต้น ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนประกอบเป็นทรัพยากรทางการศึกษา ที่จำเป็นจะต้องได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นตัวจักรสำคัญของการจัดการศึกษา และมีความเชื่อมโยงประกอบเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และสอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก (เสนห์ จามริก 2537 : 6 - 35)

จากการทบทวนแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 การจัดทำแผนศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษาที่ยืนอยู่บนรากฐานของท้องถิ่นและชุมชน ให้ความสำคัญในการสืบทอดองค์ความรู้ในท้องถิ่น หรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น โดยในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ด้านบริการและการส่งเสริมการศึกษา ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ว่า "พัฒนาและส่งเสริมการจัดการศึกษาแต่ละระดับและประเภท ให้มีความเชื่อมโยงสอดคล้องและเป็นเครือข่ายเอื้อให้ผู้เรียนและประชาชนมีโอกาสแสวงหาความรู้ ทักษะ ในการประกอบอาชีพ ข้าราชการข้อมูลที่ต้องการอย่างกว้างขวางตลอดเวลา ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้สมัยใหม่ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งเห็นคุณค่า และรักษาคิดป้อน

ธรรม ตลอดจนเสริมสร้างควมมีคุณธรรม จริยธรรม ระเบียบ ความรับผิดชอบต่อนักที่มีจิตสำนึกที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ ให้ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขในสังคม" (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2534 : 17) และกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในฐานะที่เป็นหน่วยงานหลักในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ได้จัดทำแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ขึ้น มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในนโยบายด้านเครือข่ายการเรียนรู้ และได้กำหนดนโยบายไว้ว่า "เร่งรัดให้มีระบบเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดกระบวนการการศึกษาตลอดชีวิต โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนที่เป็นศูนย์กลาง ในการจัดกิจกรรม และการใช้ทรัพยากรในการให้การศึกษาระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนแหล่งวิทยาการอื่น ๆ โดยมีมาตรการให้พัฒนากระบวนการการเชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สามารถกระจายโอกาส การได้รับการศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการประกอบอาชีพของประชาชนได้อย่างกว้างขวาง" (กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2534 : 15) สืบเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้เล็งเห็นถึงผลกระทบของการพัฒนาที่ละเลยภูมิปัญญาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่บนพื้นฐานความเป็นไทย อันก่อให้เกิดปัญหาการพัฒนาที่ขาดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาในระยะห้าปีของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) จึงกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตของคนรวมทั้งในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศมากยิ่งขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2539 : 3 - 8) และในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ตระหนักถึงการเรียนรู้ในชุมชนชนบทที่มุ่งแก้ปัญหาของชุมชนหรือพัฒนาชุมชนให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ จากฐานภูมิปัญญาเดิมซึ่งได้มีตัวอย่างที่แสดงถึงความสำเร็จของการเรียนรู้ของชุมชนในลักษณะนี้บางแห่งแล้ว จึงเร่งส่งเสริมให้มีการขยายผลและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่วงกว้างยิ่งขึ้น โดยมีนโยบายการพัฒนาการศึกษาที่มุ่งปรับเปลี่ยนแนวความคิดเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการของรัฐใหม่ เพื่อให้การจัดการศึกษามีอิสระและเสรีมากขึ้น ปรับเปลี่ยนการตัดสินใจจากกรมในส่วนกลาง เป็นการตัดสินใจในพื้นที่ทุกส่วนของสังคมตั้งแต่ประชาชน ครอบครัว ชุมชน สถาบันทางสังคม องค์พัฒนาเอกชน และองค์กรภาครัฐ มีส่วนร่วมและรับผิดชอบการจัดการศึกษาอย่างเต็มศักยภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2539 : 58) ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้วางแผนนโยบายเร่งระดมสรรพกำลังในการจัดกิจกรรมการศึกษา โดยใช้แหล่งวิทยาการทั้งในครอบครัวชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของครอบครัวเพื่อการส่งเสริมความดีงาม และความสัมพันธ์ของครอบครัวกับชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกลไกการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และส่งเสริมให้ชุมชนใช้เนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้การนำไปใช้และการสืบทอด (กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2539 : 35 - 36)

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและตามความเหมาะสมที่จำเป็นของประชาชนในท้องถิ่นนั้น เป็นการประสานการนำภูมิปัญญามาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยการค้นหาและรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านที่ดำรงอยู่ในชุมชนและศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน อันเป็นเรื่องราวของชาวบ้านรุ่นหนึ่งถ่ายทอดชาวบ้านอีกรุ่นหนึ่ง หรือระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ด้วยวิธีการหลายลักษณะ ซึ่งนับเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไปตามธรรมชาติของแต่ละชุมชน จึงควรจะได้ทำการศึกษา และทำความเข้าใจเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งสำหรับเป็นพื้นฐานในการวางแผนดำเนินการส่งเสริม พัฒนา พื้นฟู สืบทอดเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านต่อไป ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ผ้าทอเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ผ้าทอนาหมื่นศรี ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง และผ้าทอพุมเรียง ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การศึกษาภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ได้แก่ ผ้าทอเกาะยอ จังหวัดสงขลา ผ้าทอนาหมื่นศรี จังหวัดตรัง และผ้าทอพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในประเด็น

1. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของภาคใต้
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

ความสำคัญของการวิจัย

1. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการสร้างสรรค์การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ในท้องถิ่น ซึ่งกำลังจะสูญหายและเสื่อมความนิยมลงตามกระแสความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวัฒนธรรมที่เข้มแข็งกว่า
2. ได้ข้อมูลการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาทางด้านการประกอบอาชีพแก่ชาวบ้านในชุมชนและสถานศึกษาที่เกี่ยวข้อง สามารถนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ในการพัฒนาศิลปะพื้นบ้านให้คงอยู่สืบทอดต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นงานการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 1.1 ผ้าทอเกาะยอ สงขลา หมู่ที่ 3,4 และ 5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
 - 1.2 ผ้าทอนาหมื่นศรี บ้านควนสวรรค์ หมู่ที่ 8 ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง

1.3 ผ้าทอพุมเรียง บ้านหัวเลน หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 4 ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาด้านเนื้อหาดังนี้

2.1 ความเป็นมาของผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้

2.1.1 ภูมิหลังและการเกิดของผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้

2.1.2 ผ้าทอเกาะยอ จังหวัดสงขลา

2.1.3 ผ้าทอนาหมื่นศรี จังหวัดตรัง

2.1.4 ผ้าทอพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.2 กระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ โดยศึกษากระบวนการสร้างสรรค์การทอผ้าของแต่ละท้องถิ่น แล้วสรุปในประเด็นต่อไปนี้

2.2.1 การเตรียมวัตถุดิบ

2.2.2 วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการทอผ้า

2.2.3 การกำหนดลวดลายการทอผ้าในแต่ละชนิดแต่ละประเภท

2.2.4 ขั้นตอนและกรรมวิธีการทอผ้า

2.3 การถ่ายทอดความรู้

2.3.1 กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้

1) วิธีการถ่ายทอด

- การบอกเล่า
- การทำให้ดู
- ให้ดูตัวอย่างของจริง
- ให้ฝึกปฏิบัติ
- ให้ปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับผู้ถ่ายทอด
- ถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร
- อื่น ๆ

2) ขั้นตอนการถ่ายทอด

- ขั้นตอนเตรียมการ
- ขั้นตอนดำเนินการ
- ขั้นตอนประเมินผล

3) เทคนิคการถ่ายทอด

- สื่อ วัสดุ และอุปกรณ์
- บรรยากาศการเรียนรู้
- ระยะเวลาที่เรียนรู้
- อื่น ๆ

3. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ที่ศึกษา ได้แก่ ผู้รู้เกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมือง และผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเป็นชาวบ้าน ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นการศึกษานอกระบบ จาก 3 ท้องถิ่น ในเขตพื้นที่ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง และตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัด สุราษฎร์ธานี

กลุ่มตัวอย่าง วิธีการได้มาของกลุ่มตัวอย่าง โดยวิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยจำแนกกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และความชำนาญด้านการทอผ้าพื้นเมือง จำนวน 9 คน (แหล่งละ 3 คน)

กลุ่มที่ 2 ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดโดยตรงจากผู้รู้เกี่ยวกับการทอผ้า จำนวน 30 คน (แหล่งละ 10 คน)

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความคิด และผลผลิตของความรู้ความคิด อันมีการสั่งสมถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนเป็นวิถีชีวิต และเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นนั้น ซึ่งสะท้อนออกมาในลักษณะต่าง ๆ เช่น ปรัชญาในการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน ศิลปะ พื้นบ้าน เป็นต้น

ศิลปะพื้นบ้านผ้าทอพื้นเมือง หมายถึง ผลงานทางด้านศิลปะ ที่เกิดจากความรู้ความคิด และหัตถกรรมพื้นบ้าน

การถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การได้รับและการให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยวิธีการต่าง ๆ อันได้แก่ การถ่ายทอดโดยการบอกเล่า การถ่ายทอดโดยการทำให้ดู การถ่ายทอดโดยการดูตัวอย่างของจริง การถ่ายทอดโดยการให้ฝึกปฏิบัติ การถ่ายทอดโดยการปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับผู้ถ่ายทอด การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร และอื่น ๆ รวมถึงเทคนิคการถ่ายทอด อันได้แก่ สื่อวัสดุและอุปกรณ์ในการถ่ายทอด บรรยากาศในการเรียนรู้ ระยะเวลาในการเรียนรู้ ตลอดจนขั้นตอนการถ่ายทอด ตั้งแต่ขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการ และขั้นประเมินผล

ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และความชำนาญในด้าน การทอผ้าพื้นเมืองที่สามารถถ่ายทอดโดยการบอกเล่า การถ่ายทอดโดยการทำให้ดู การถ่ายทอดโดยการดูตัวอย่างของจริง การถ่ายทอดโดยการให้ฝึกปฏิบัติ การถ่ายทอดโดยการปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับผู้ถ่ายทอด การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านและชุมชนนั้น ๆ และเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานราชการ

ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งได้รับการถ่ายทอดและฝึกฝนด้านการทอผ้าพื้นเมืองในท้องถิ่นนี้ จากผู้รู้ในหมู่บ้าน

การสร้างสรรค์ หมายถึง กรรมวิธี และรูปแบบของการทอผ้า ประกอบด้วย ประเภทของผ้าที่ทอ เช่น ผ้าขาวม้า ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า ผ้าผืน และผ้าที่ทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ ลักษณะของลวดลาย เช่น ผ้าลายทางกระรอก ผ้าลายทาง ผ้ามัด และผ้ายกดอก การใช้อุปกรณ์เครื่องใช้เครื่องมือเกี่ยวกับการทอผ้า ตลอดจนวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการทอผ้า เช่น เส้นด้าย เส้นไหม และเส้นใยสังเคราะห์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาไทยกับผ้าทอพื้นเมือง
2. ภูมิปัญญาไทยกับการถ่ายทอดผ้าทอพื้นเมือง
3. ภูมิปัญญากับการทอผ้าเกาะยอ จังหวัดสงขลา
4. ภูมิปัญญากับการทอผ้านาหมื่นศรี จังหวัดตรัง
5. ภูมิปัญญากับการทอผ้าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
6. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ภูมิปัญญาไทยกับการทอผ้าพื้นเมือง

1.1 พื้นฐานภูมิปัญญาไทย

"ภูมิปัญญา" เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวข้องพันธุกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ มีนักการศึกษาและผู้รู้ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาที่เป็นพื้นฐานไว้ว่า

นิตยา บุญสิงห์. (2544 : 11-13) ได้กล่าวว่า "วัฒนธรรมไทยเป็นผลรวมจากความคิด สติปัญญาของมนุษย์ ซึ่งได้สร้างสรรค์และยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต อันนำไปสู่พื้นฐานแห่งภูมิปัญญา

พื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนอันเป็นรากฐานแห่งภูมิปัญญาสู่ศิลปปะพื้นบ้านอันเป็นกระบวนการที่เป็นระบบทางความคิด คือ

- 1) พื้นฐานทางปรัชญา ความเชื่อที่ยอมรับนับถือสืบทอดต่อกันมา เป็นพื้นฐานความคิดเพื่อการพัฒนาสู่การกระทำในรูปกิจกรรมผลงาน
- 2) พื้นฐานทางจิตวิทยา การศึกษาส่วนรวมก่อนการศึกษาส่วนย่อย
- 3) พื้นฐานทางสังคม สังคมประชาธิปไตย การมีน้ำใจประชาธิปไตย การยอมรับนับถือซึ่งกันการร่วมมือกัน
- 4) พื้นฐานทางวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น

พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปะพื้นฐานในรูปแบบของการพิพัฒนาการ สืบทอดประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับชุมชนมาช้านาน ชุมชนใดที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ยาวนานย่อมมีภูมิปัญญาของชุมชนหรือภูมิปัญญาของตนเองทั้งสิ้น

1.2 ความหมายของภูมิปัญญา

คำว่า "ภูมิปัญญา" ประกอบด้วยคำว่า "ภูมิ" และ "ปัญญา" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า "ภูมิ" และ "ปัญญา" ไว้ดังนี้

ภูมิ หมายถึง แผ่นดิน ที่ดิน พื้น ชัน พื้นเพ

ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด

ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ

ดังนั้น คำว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาไทย (Thai wisdom) รวมเข้าด้วยกัน มีนักวิชาการหรือผู้รู้หลายคนได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยไว้คล้าย ๆ กัน ดังนี้

สามารถ จันทรสุรีย์. (2534 : 55) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้แก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศน์ ศิลตระกูล. (2534 : 211) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสม และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่า เสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนเรามีชีวิตรวมกันอย่างมีสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์ และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2540 : 21) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า " หมายถึง วิธีการจัดการ วิธีการชี้นำ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่น หรือในชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะเป็นรากฐาน

วิมล คำศรี. (2542 : 129) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยไว้ว่า "ภูมิปัญญาไทย" คือ องค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมประกอบกับแนวความคิดวิเคราะห์ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของตนเองจนเกิดหลอมรวมเป็นแนวความคิดในการไขปัญหาที่เป็นลักษณะของตนเอง ที่สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการแก้ไขปัญหของการดำรงชีวิต

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้อธิบายภูมิปัญญาไทยว่า ภูมิปัญญาไทยเป็นผลของประสบการณ์สั่งสมของคนเรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชนหลาย ๆ ชชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้ดำรงอยู่ และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเองได้อย่างมีคุณภาพกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในระดับพื้นฐานหรือระดับชาวบ้าน ภูมิปัญญาในแผ่นดินนี้มีได้เกิดขึ้นเอกเทศแต่มีส่วนแลกเปลี่ยนเลือก

เฟ้น และปรับใช้ภูมิปัญญาจากอารยธรรมอื่นตลอดมา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541: 15)

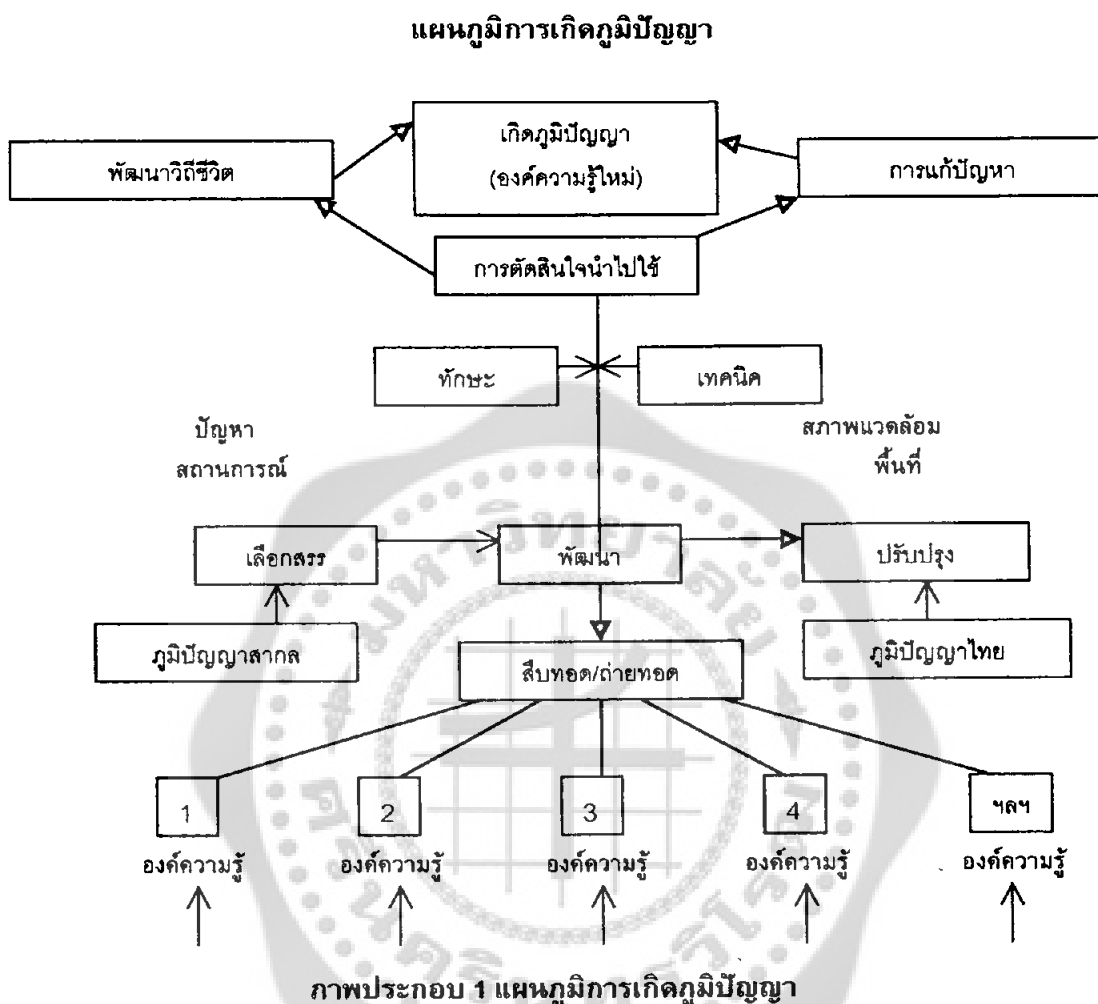
ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ วิธีการจัดการ วิธีการชี้นำ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะ เป็นรากฐานภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมมีขึ้น เพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรหรือองค์ความรู้ ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องประสาน และเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ของสังคมหรือชุมชนของตน ทั้งด้านระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรวัฒนธรรม รวมทั้งปัจจัยและข้อจำกัดทั้งมวลที่เผชิญอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมให้ผลสัมฤทธิ์ที่เกื้อประโยชน์ต่อกลุ่มชนมากกว่าปัจเจกชน สามารถขยายผลสืบส่งอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง คนส่วนใหญ่ของกลุ่มสามารถรับเอาภูมิปัญญานั้น ๆ เข้าสู่วิถีดำเนินชีวิตได้อย่างมีระบบและมีพลัง ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงไม่ใช่อภิปรายที่สูงเหนือวิสัยที่ชาวบ้านจะเอาประโยชน์ได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทรงคุณค่ายิ่งและสืบทอดต่อกันยาวนานจะค่อย ๆ ซึมซับเข้าสู่นิสัยการคิด และการกระทำจนกลายเป็นสามัญลักษณะเป็นขนบนิยมหรือวิถีวัตรปกติของคนรุ่นหลัง ๆ (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2538 : 1-15)

ภูมิปัญญาไทยเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยตีความหมายอย่างลึกซึ้งให้เข้าใจถึงมูลเหตุแห่งการสร้างสรรค์อันชาญฉลาด แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยในยุคสมัยหนึ่งที่สามารถคิดค้นสิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผนและมีรูปแบบที่ยอมรับกันภายในสังคม เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น ๆ ทั้งยังมีคุณค่างดงามในรูปแบบของงานศิลปะ ผลงานจากภูมิปัญญาของคนไทยโบราณจะปรากฏคุณค่าเด่นชัด และน่าทึ่งแทนเมื่อเราได้ประจักษ์ชัดถึงความสัมพันธ์สอดคล้องระหว่างศิลปวัฒนธรรม ประเพณีกับสภาพความเป็นอยู่ และวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมแต่ละยุคสมัย

จากความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านที่กล่าวมาทั้งหมดอาจกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต เป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ในการดำรงชีพระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีการต่าง ๆ ทุกอย่างเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านั้น ซึ่งเป็นการปรับตัวให้เข้ากับระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานต่อกันมา เป้าหมายก็เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้าน

1.3 การเกิดของภูมิปัญญา

การเกิดภูมิปัญญา ภูมิปัญญามีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนา เลือกรสร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญญาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งแสดงโดยแผนภาพ ดังนี้

1.4 การศึกษาภูมิปัญญาไทย

การศึกษาภูมิปัญญาไทยสามารถทำได้ 2 ลักษณะ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นการศึกษาจากโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลป ดนตรี และอื่น ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ.2539 : 5)

1.5 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

มีนักการศึกษาได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาไทยในปัจจุบัน ดังนี้

อังกูร สมคะเนย์ ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาไทยในปัจจุบันเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการ ที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

2. เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

3. เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับ

กาลสมัย

4. เป็นเรื่องของแนวคิด หลักการปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาทั้ง 4 กลุ่ม ปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2539 : 6)

1.6 ความสำคัญของผ้าพื้นเมือง

ผ้าเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตมนุษย์ เพราะผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ นอกเหนือจากอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ในสังคมเกษตรกรรมแต่บรรพกาลเป็นสิมา ทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยกันภายในครอบครัว และมีการถ่ายทอดและสั่งสมกรรมวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิก โดยเฉพาะสมาชิกที่เป็นเพศหญิง แม่หรือยายจะเป็นผู้รับหน้าที่อบรมและถ่ายทอดวิธีการ กรรมวิธี และประสบการณ์ในการทอผ้าให้แก่บุตรสาวหรือหลานสาว จนสั่งสมเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอด จากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นเสมือนมรดกทางวัฒนธรรม

ผ้าทอพื้นเมืองเป็นปัจจัยหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์เรา จึงมีความสำคัญ ดังนี้

1. เพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต เพราะผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ที่ถือกันว่าเป็นของจำเป็นที่ต้องมีและต้องใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ไว้สำหรับนุ่งห่ม และใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ

2. เป็นเครื่องแสดงถึงฐานะ กล่าวคือการแต่งกายเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัด ถึงฐานะของผู้คนในสังคม โดยทั่วไปชาวบ้านจะใช้ผ้าฝ้ายเพราะมีขั้นตอนและกรรมวิธีในการผลิตตั้งแต่การปลูกฝ้ายจนกระทั่งทอเป็นผืนไม่สลับซับซ้อน อีกทั้งการดูแลรักษาผ้าก็ไม่ต้องพิถีพิถันเท่ากับผ้าไหม ส่วนผ้าไหมจะเป็นเจ้านายและชนชั้นสูง การทอผ้าที่มีลวดลายสวยงาม สีสันที่สดก็จะแสดงถึงฐานะ การที่จะทอให้มีลวดลายสวยงามวิจิตรนั้น ผู้ทอจะต้องมีเวลาในการทอ เช่น ถ้าคนใดใส่ผ้าตีนจกทั้งผืน จะแสดงว่ามีฐานะเพราะมีเวลาทอ การทำผ้าตีนจกต้องใช้เวลาในการทอนานและต้องใช้ฝีมือในการทออย่างยิ่ง

3. เพื่อแสดงถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างหญิงและชาย ชาวชนบทโดยส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำนาทำไร่มาแต่โบราณ ในยามว่างผู้หญิงก็จะทอผ้า ผู้ชายก็จะจัดหาและเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องใช้ในการทำไร่ทำนาและการทอผ้า ดังคำกล่าว "เมื่อเสร็จจากหนานาผู้หญิงทอผ้าผู้ชายตีเหล็ก" การทอผ้าแสดงให้เห็นถึงความเป็นหญิงอย่างเด่นชัดเพราะการทอผ้าต้องใช้ความขยัน ความอดทน ความพยายาม ความประณีต ความละเอียดอ่อน เริ่มตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม แล้วผ่านกระบวนการต่าง ๆ จนกระทั่งได้เส้นไหมเป็นวัตถุดิบสำหรับการทอผ้าแบบต่าง ๆ ส่วนฝ้ายก็เช่นเดียวกัน ฝ้ายจะปลูกในระหว่างเดือนพฤษภาคม - สิงหาคม พอเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม ผักฝ้ายจะแก่จัดสามารถเก็บได้ เวลาเก็บ ปุยฝ้ายที่มีเมล็ดติดมา นำฝ้ายที่เก็บมานั้นนำผึ่งแดดสี่ห้าวัน แล้ว

จึงเอาปุ๋ยฝ้ายมาอ้าว จากนั้นก็เอาปุ๋ยฝ้ายที่ไม่มีเมล็ดแล้วมาตีให้ฟู เพื่อนำมาม้วนเป็นแท่ง เมื่อม้วนปุ๋ยฝ้ายให้เป็นแท่งเรียบร้อยแล้ว ก็นำเอามายปั่น เรียกว่าปั่นฝ้ายให้เป็นเส้นด้าย เมื่อได้เส้นด้ายแล้วก็นำมาเปีย แล้วจึงเอาฝ้ายไปย้อม เมื่อย้อมเสร็จแล้วก็เอาเข้ากองเพื่อกวัก เมื่อกวักเสร็จแล้วก็เอาไปต้ม แล้วจึงนำไปทอเป็นผืนผ้าต่อไป การทอผ้าโดยทั่วไปของชาวชนบทไทยจะใช้เครื่องทอผ้าด้วยมือที่เรียกว่า “กี่ทอผ้า” ซึ่งประกอบด้วย กี่ พืม เทหูก ไม้ม้วนผ้า และหลักม้วนผ้า ไม้สำหรับเวลาทอผ้า ไม้เหยียบสำหรับดึงเส้นด้ายให้ขึ้นลง (คานเหยียบ) ไม้แกนม้วนด้ายยืน คานแขวน ผ้าที่ทอแล้วม้วนไว้ที่ไม้แขวนด้ายยืน กระสวย หลอดด้ายพุ่ง (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2537 : 21-22)

โดยสรุปจะเห็นว่าผ้ามีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของคนไทย นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วผ้ายังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การเกิด การบวช การแต่งงาน งานบุญต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา กลืน ผ้าป่า ต้องถวายผ้าไตร จีวร สบง ถวายผ้าทอที่เล่าเรื่องพระเวสสันดร ทอธง ตุง ถวายวัด แม้กระทั่งพิธีสุดท้ายของชีวิต คือ พิธีศพ

1.7 ผ้าทอพื้นเมืองกับวิถีชีวิตของคนไทย

วรรณ วฑฒะกุล และยุรรัตน์ พันธุ์ระรา. (2537 : 22 - 23) ได้กล่าวถึงผ้าที่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย คือ ผ้ามีประโยชน์สำหรับนุ่ง สำหรับห่ม และใช้ในพิธีกรรมและศาสนา

ประโยชน์สำหรับเครื่องนุ่งห่ม

1. ผ้าสำหรับนุ่ง ได้แก่ ผ้านุ่ง ผ้าผืน ผ้าจุกกระเบน ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า เป็นต้น
2. ผ้าสำหรับห่ม ได้แก่ ผ้าสบง ผ้าแพรเบี่ยง ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพาดเฉียง ผ้ารัดอก ผ้าช่อคอ เป็นต้น

3. ผ้าที่ใช้สำหรับพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ ผ้าขาว ผ้าดิบ ผ้าสบง ผ้าจีวร ผ้าห่อคัมภีร์ ธงหรือตุง ผ้าวา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าผ้ามีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์เรามากไม่ว่าจะเป็นการนุ่งเพื่อปกปิดร่างกาย การห่มเพื่อกันหนาวหรือตกแต่งร่างกายให้มีความสวยงามแล้ว พิธีกรรมทางศาสนาก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะต้องผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นผ้าไตร ผ้าจีวร ผ้าสบง ผ้าห่อคัมภีร์ ธงหรือตุง ผ้าขาว ผ้าดิบ เหล่านี้ เป็นต้น

1.8 ผ้ากับพิธีกรรมทางความเชื่อ

การกระทำพิธีกรรมใด ๆ ก็ตามชาวไทยสมัยก่อนหรือแม้กระทั่งปัจจุบันก็จะต้องมีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง ผ้าเป็นทั้งเครื่องนุ่งห่ม เป็นทั้งเครื่องสักการบูชา การใช้ผ้าประกอบพิธีกรรมนั้นใช้ตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งตาย ผ้านั้นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทย

1. พิธีเกิด เป็นพิธีที่สำคัญซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติกันมานานแล้ว พิธีเกิดมีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง มารดาต้องเตรียมผ้าทอไว้สำหรับเป็นผ้าอ้อม ผ้าห่ม เสื้อผ้า ผ้าห่มฟูก ห่มที่นอน

2. พิธีบวช สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ คนไทยถือว่าการบวชได้บุญกุศลมาก ผ้าได้มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีนี้ตั้งแต่แรก นับตั้งแต่ผ้าที่แต่งตัวนาค ผ้าที่ใช้ในพิธี ผ้าสบง ผ้าอังสะ และผ้าจีวร

3. พิธีแต่งงาน ผ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องของ "ผ้าไหว้" ผ้าไหว้เป็นผ้าที่คู่บ่าวสาวจะใช้ไหว้แสดงความเคารพญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย จะไหว้ในวันทำพิธีแต่งงานก็ได้หรือหลังจากเสร็จสิ้นงานแต่งงานแล้วก็ได้ ภาคใต้ ผ้าไหว้เป็นผ้าขาวพับที่เจ้าบ่าวจะจัดไปในกระบวนขันหมาก ผ้าไหว้นี้ไม่จำกัดความยาวแต่ต้องไม่น้อยกว่า 3 หลา พับใส่พาน

4. พิธีศพ ผ้าเกี่ยวข้องกับพิธีศพ คือ ผ้าขาวทอดศพเปรียบเสมือนธรรมที่ชาวสะอาดไม่มีมลทิน ซึ่งทุกคนต้องใช้ การนุ่งผ้าให้ศพ ขึ้นในนุ่งกลับหลังหมด ส่วนชั้นนอกนุ่งอย่างธรรมดา คือ กระดุมอยู่ข้างหน้า การนุ่งกลับหลังหมายถึงการตาย ส่วนการนุ่งธรรมดาหมายถึงการเกิด มีความหมายว่าคนเรานั้นธรรมชาติเกิดแล้วตาย และตายแล้วเกิด

1.9 ผ้ากับพิธีกรรมทางศาสนา

1.9.1 บุญเข้าพรรษา ถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนแปด เป็นวันทำบุญเข้าพรรษา ชาวบ้านมีการถวายภัตตาหาร พร้อมเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นแด่พระสงฆ์ เช่น ไตรจีวร และผ้าอาบน้ำฝน เป็นต้น

1.9.2 บุญออกพรรษา จัดทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ชาวบ้านจึงถือเป็นวันสำคัญ ถือโอกาสไปทำบุญที่วัดโดยถวายผ้าจ่านำพรรษา

1.9.3 บุญกฐิน เป็นบุญถวายผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์

1.9.4 บุญผ้าป่า คือการทำบุญเกี่ยวกับผ้าไตรจีวรหรือผ้าขาวที่ไม่มีเจ้าของทวงแหวน ทั้งไว้ตามป่า ตามถนนหนทาง ห้อยไว้ตามต้นไม้กิ่งไม้ ทั้งไว้ตามป่าช้าหรือตามวัด พิธีการทำบุญผ้าป่าเมื่อมีผู้มีจิตศรัทธานำสิ่งของต่าง ๆ ไปทอด

1.9.5 การสร้างธรรม ประเพณี "การสร้างธรรม" ของภาคเหนือโดยการเขียนวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาจารึกบนใบลานอย่างประณีตงดงาม ซึ่งถือว่าจะได้อานิสงฆ์มาก และนิยมทอผ้าห่อคัมภีร์ด้วยเส้นฝ้ายหรือไหมล้วน ๆ หรือทอผ้าสอดสลักไม้ไผ่ ด้วยลวดลายที่สวยงาม และมีการวาดภาพพระเวสสันดร โดยวาดบนผ้าผืนยาว นอกจากการเขียนภาพพระเวสสันดรจะเขียนด้วยผ้าผืนยาวแล้ว ยังสามารถเขียนเป็นตอน ๆ โดยใช้ผ้าที่ละท่อน

1.9.6 การทอถุง ในความเชื่อเกี่ยวกับการทอถุงหรือธง ได้กล่าวว่า ถุง สามารถช่วยให้นุชย์พันการตกนรกได้ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับทางศาสนาของชาวบ้านในอดีต ถุงมีหลายชนิด แต่ถุงที่ทำด้วยผ้า คือ "ถุงโย" (ถุงที่ทอด้วยด้าย หรือไหม หรือแพร)

1.9.7 สงกรานต์ ผ้าจะเกี่ยวข้องกับวันสงกรานต์ โดยในวันที่โปรดน้ำผู้ใหญ่ คือ พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ที่นับถือ จะต้องนำผ้าไปไหว้ และมีการทอธงถวายวัด เพราะชาวบ้านถือว่าธงเป็นของสูง ถ้าได้ถวายพระแล้วจะได้กุศลมาก และธงนั้นจะทอด้วยผ้าสีต่าง ๆ

1.9.8 การสงเคราะห์ ผ้าได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของเครื่องเซ่น คือ ถุงผ้า ชายธงเป็นผ้าสามเหลี่ยม ประกอบด้วยผ้าขาว ผ้าแดง สำหรับการประกอบพิธีทางไสยศาสตร์นั้น ผ้าขาวจะเป็นส่วนหนึ่งของฝ้ายกครู

1.9.9 การปลูกเรือน ผ้าได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับส่วนของที่เป็น ผ้าถุงของผู้ขายมาผูกติดเสามงคล ส่วนเสานางนั้นจะติดผ้าของผู้หญิง นอกจากนั้นมีผ้าขาวผ้าแดงกว้างประมาณเกือบคืบพันรอบ ๆ เสาไว้

จะเห็นได้ว่าผ้าได้มีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของคนไทย นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วผ้ายังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การเกิด การบวช การแต่งงาน งานบุญต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา ถูฐิน ผ้าป่า ต้องถวายผ้าไตร จีวร สบง ถวายผ้าทอที่เล่าเรื่องพระเวสสันดร ทอธง ตุง ถวายวัด แม้กระทั่งพิธีสุดท้ายของชีวิต คือ พิธีศพ

ประเภทการทอผ้าพื้นเมือง

ประเภทการทอผ้าพื้นเมือง มีผู้รู้ได้แบ่งประเภทการทอผ้าพื้นไว้ ดังเช่น

วรรณภา วุฒทะกุล และยุรรัตน์ พันธุ์ยะธา. (2537 : 20 - 21) ได้กล่าวถึงการจัดประเภทและกรรมวิธีการทอผ้าพื้นเมืองในประเทศไทย ว่า

การจัดประเภทและกรรมวิธีการทอผ้าพื้นเมืองในประเทศไทยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. แบ่งตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้า ได้แก่ เส้นใยฝ้าย เส้นใยไหม และเส้นใยประดิษฐ์หรือเส้นใยสังเคราะห์ ดังนี้

1.1 เส้นใยฝ้าย เป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกได้ทั่วไปในทุกภาคของประเทศไทย เพราะเป็นพืชเขตอากาศร้อน ชอบดินเหนียวปนทราย อากาศโปร่ง ไม่ชอบที่ร่มเงาบัง เส้นใยของฝ้ายดูดความชื้นได้ง่าย เป็นตัวนำความร้อนที่เร็วเหมาะสำหรับทอเป็นเครื่องนุ่งห่มในเมืองร้อน เพราะเมื่อฝ้ายดูดความชื้นแล้วความชื้นจะระเหยกลายเป็นไอน้ำ ผู้ที่สวมเสื้อผ้านี้จะรู้สึกเย็นสบาย ฝ้ายจะปลูกในเดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนมิถุนายนหรือปลายเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม เพราะระยะเวลา 4 - 5 เดือนนี้เป็นฤดูฝน จะช่วยให้ฝ้ายได้รับฝนดี พอประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ฝ้ายก็จะแก่และแตกปุย การปลูกฝ้ายชาวนาจะปลูกไปพร้อม ๆ กับการปลูกข้าว คือหว่านข้าวในนาในขณะที่รอให้กล้าโต ก็จะทำการปลูกฝ้ายไปด้วยคือปลูกในไร่หรือเนื้อที่ที่ว่างต่อจากบริเวณนา ซึ่งสามารถดูแลได้ทั่วถึงเมื่อเสร็จจากการปลูกฝ้ายกล้าในนา ก็โตพอดีต่อนั้นก็ถอนกล้าแล้วดำนาต่อไป พร้อมกันนั้นก็บำรุงรักษาฝ้ายที่ได้ปลูกไว้ ระยะเวลาที่ใช้ในการปลูกฝ้ายจนกระทั่งสามารถเก็บปุยได้ใช้เวลาประมาณ 6 - 7 เดือน ชาวบ้านทุกครัวเรือนสามารถปลูกฝ้ายได้ แล้วนำเส้นใยของฝ้ายมาทอเป็นผืนผ้าสำหรับนุ่งห่มและใช้สอยในชีวิตประจำวัน

1.2 เส้นใยไหม เส้นใยไหมได้จากตัวไหมที่เลี้ยง ตัวไหมนั้นส่วนมากเลี้ยงกันในภาคตะวันออก เฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง ส่วนภาคใต้ก็มีการเลี้ยงกันบ้าง ชาวบ้านเริ่มต้นจากการปลูกต้นหม่อนสำหรับเป็นอาหารของตัวไหม ต้นหม่อนขึ้นได้ดีในดินเกือบทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นดินศิหรือดินค่อนข้างเลวก็ตาม โดยหม่อนต้องการความชุ่มชื้นเล็กน้อยในระยะตั้งตัว แต่เมื่อโตหม่อนจะทนความแห้งแล้งได้ดีพอสมควร การเลี้ยงไหม ตัวไหมเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายตัวหนอน เมื่อแก่ตัวเข้าจะชักใยหุ้มตัวของมันเอง และตัวไหมจะอาศัยอยู่ภายในนั้น ชาวบ้านจะเอาใบหม่อนที่หั่นเป็นฝอย ๆ ให้ตัวไหมกิน และเฝ้าดูแลตัวไหมชักใย ตัวไหมและใบหม่อนสามารถเลี้ยงและปลูกได้ทุกบ้าน ชาวบ้านจะเอารังไหมมาสาวเพื่อจะเอาเส้นไหม ต่อจากนั้นก็นำเส้นไหมมาฟอก โดยนำมาต้มฟอกด้วยด่างเพื่อขับให้สีเส้นไหมเดิมออก แล้วนำมาตากไว้เพื่อทำให้เส้นไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวกันตลอด หลังจากนั้นก็นำมาย้อมสี แล้วจึงนำไปทอเป็นผืนผ้าตามที่ต้องการ เส้นใยไหมมีคุณสมบัติ คือ สั้น มั่น และยืดหยุ่นได้ดี

1.3 เส้นใยสังเคราะห์ ในปัจจุบันใช้เส้นใยสังเคราะห์ทอผ้ากันมากในแทบทุกภูมิภาคส่วนหนึ่งเกิดจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีทำให้สามารถผลิตเส้นใยชนิดนี้ขึ้นมาใช้ เส้นใยสังเคราะห์ดังกล่าวมีคุณสมบัติที่ดีในการทอ เช่น มีความเหนียวทำให้ทอได้ง่ายย้อมติดสีดี สีไม่ตก เมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วมีลักษณะคล้ายไหม ซักรีดและเก็บรักษาง่ายไม่ยับ มีความทนทาน พาสีได้ง่าย มีหลายประเภท หลายยี่ห้อ หลายขนาด ราคาไม่แพง ดังนั้น หน่วยงานราชการที่ทำหน้าที่ส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชน ซึ่งเข้าไปสอนการทอผ้าให้แก่ชาวบ้านมักจะใช้เส้นใยประดิษฐ์ หรือเส้นใยสังเคราะห์ ทำให้เกิดผ้าทอที่ใช้เส้นใยชนิดนี้ขึ้นมากมาย และได้รับความนิยมจากผู้ที่มีความรักงานหัตถกรรม ด้วยเหตุที่ราคาถูกกว่าซื้อผ้าไหมหรืออาจจะเห็นว่าผ้าไหมนำมาใช้สมบุกสมบันไม่ได้ จึงหันมาใช้ผ้าจากใยสังเคราะห์ดังกล่าวแทน

2 แบ่งตามกรรมวิธีในการทอผ้า

กรรมวิธีในการทอผ้า คือ การกระทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้าในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน แต่ละกรรมวิธีการทอลวดลายนั้นมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่

2.1 ผ้ามัดหมี่ มีกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลายโดยการย้อมเส้น และทอเป็นหลักโดยการย้อมเส้นไหมหรือฝ้ายให้ต่างโดยการผูกมัดให้เกิดช่องว่าง สีไม่ติดกัน การทอมัดหมี่แต่ละผืนต้องใช้เวลาและความประณีต จัดเรียงเส้นไหมและฝ้ายให้สม่ำเสมอคงที่ และกรรมวิธีต้องเรียงลำดับก่อนหลังเพื่อให้เกิดลวดลายสวยงาม ถูกต้อง ลวดลายก็จำสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ

2.2 ผ้าจก กรรมวิธีการทอจกเป็นการทอและปักผ้าไปพร้อม ๆ กัน การทอลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้วยเส้นพุ่งพิเศษเข้าเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า การกระทำโดยใช้ไม้หรือชนแปนหรือนิ้วมือยกขึ้น กลางง่าย ๆ คือ การทอผสมปักกลาย ๆ แต่แทนที่จะใช้เข็มปักก็ใช้ชนแปนหรือไม้แหลม ๆ ค่อยทอลวดลายใหม่สลับสลับสีด้วย

2.3 ผ้าซิด เป็นผ้าทอด้วยกรรมวิธีใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดซ้อนเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืนที่ถูกจัดซ้อนขึ้นนั้นจึงหว่าดสอดเส้นด้ายพุ่งทำให้เกิดลวดลายเป็นรูปแบบต่าง ๆ

2.4 ผ้าแพรวา เป็นผ้าทอมือ กรรมวิธีการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายเป็นลักษณะผสมกันระหว่างลายซิดกับลายจก การทอผ้าแพรวาต้องมีหลาย ๆ ลายอยู่ในผืนเดียวกัน

2.5 ฝ้ายกดอก มีกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลายโดยการยกตะกอกแยกด้ายเส้นยืน แต่ไม่ได้เพิ่มเส้นด้ายยืนหรือเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปในผืนผ้า และในบางครั้งการยกดอกจะมีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งจำนวนสองเส้นหรือมากกว่านั้นเข้าไป

ลวดลายที่ทอจะเป็นลายที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และความเชื่อทางศาสนา ซึ่งได้แก่ ปราสาท ลายธรรมาสน์ ลายสัตว์ ลายพืช ลายจากสิ่งของเครื่องใช้ และลายเรขาคณิต

ผ้าทออาจจะเรียกตามสถานที่ทอก็ได้ เช่น ผ้าทอเกาะยอ ผ้าทอนาหมื่นศรี ผ้าทอพุมเรียง ผ้าทอนครศรีธรรมราช เป็นต้น

ชาวไทยมีการใช้ผ้าทอมาช้านาน เพราะชาวไทยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในยามว่างจากงานในไร่นา ผู้หญิงจะทอผ้า ดังคำกล่าว "เมื่อเสร็จหน้านาผู้หญิงทอผ้าผู้ชายตีเหล็ก" ซึ่งทำให้เห็นถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างชายและหญิง เป็นการแสดงออกถึงเพศหญิงและอุปนิสัยของผู้หญิงเพราะการทอผ้าเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้ความขยัน ความอดทน ความพยายามและความละเอียดอ่อนประณีต รวมทั้งการทอผ้ายังเป็นเครื่องแสดงความพร้อมของวัยที่จะเริ่มต้นชีวิตครอบครัว ผ้าที่ทอจะได้นำมาใช้ในครอบครัวเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันตามโอกาสต่าง ๆ หรือใช้ในการแลกเปลี่ยนกับ

ผลผลิตอื่น ๆ เพราะการทอผ้าสมัยก่อนเป็นการผลิตเพื่อใช้เองในชุมชนมิได้ผลิตเพื่อการค้า ประการสำคัญผ้าทอจะถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น เกี่ยวข้องกับพิธีเกิด โดยหมอบ้าจะได้อีกจากน้าจากพ่อแม่ของเด็กที่เกิดใหม่เป็นผ้าทอ ในพิธีบวชนาค นาคจะสวมใส่ผ้าขาวหรือผ้าสีรงผืนใหม่ที่แม่จะทอเตรียมไว้ให้ลูกชาย รวมทั้งมีการทอผ้าที่จำเป็นของพระสงฆ์ ได้แก่ ผ้าสบง ผ้าจีวร หรือ ผ้าอังสะ เป็นต้น ส่วนทางภาคเหนือมีการทำตุง (ธง) ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับทางศาสนาของชาวบ้านว่า ตุง สามารถช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากนรกได้ การนำธงหรือตุงไปทำพิธีบูชาโดยเฉพาะการทอดกฐิน ถือว่าได้านิสงส์มาก ตุงทำด้วยผ้าทอสีต่าง ๆ หลายขนาด ตุงยังยาวยิ่งได้านิสงส์มาก แม้ในพิธีศพก็มีการทำตุงสามหาง (ธงขาวสามแฉก) เพราะเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนต้องตาย การถือธงขาวนำหน้าศพเป็นการยอมต่อมัจจุราช ส่วนสามแฉกมีความหมายถึงพระรัตนตรัยที่นำวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติได้ เหล่านี้ เป็นต้น บทบาทของผ้าทอที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นพิธีมงคลหรืออวมงคล แสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ของคนไทยสมัยก่อนกับพิธีกรรมต่างๆ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2537 : 18-19)

ลักษณะของผ้าทอพื้นเมือง

การเรียกผ้าทอพื้นเมืองจะเรียกชื่อตามลักษณะและกรรมวิธีในการทอ ดังเช่น

1. ผ้าที่ทอด้วยไหมล้วน ๆ เรียกว่า "ผ้าไหม" ถ้าทอยกเป็นดอกด้วยด้ายไหมต่างสี เรียกว่า "ผ้ายก"
2. ผ้าที่ทอให้มีลวดลายดอกดวงเต็มทั้งผืนเรียกว่า "ผ้าปูม"
3. ผ้าทอเกลี้ยง ๆ ไม่มีลายเรียกว่า "ผ้าม่วง" ถ้าทอให้มีลวดลายที่เชิงผ้าเรียกว่า "ผ้าม่วงเชิง"
4. ผ้าที่ทอด้วยไหมปนกับเส้นด้าย เรียกว่า "ผ้าด้ายแกมไหม" แต่ถ้าทอด้วยด้ายล้วนไม่จำกัดสีเรียกว่า "ผ้าพื้น"
5. ผ้าที่ทอประกอบด้วยเส้นลวดทองเรียกว่า "ผ้าทอง" เพราะสีดูอร่ามเรืองเหมือนทองไปทั้งผืน ถ้าทอยกเป็นดอกเรียกว่า "ผ้ายกทอง"
6. ผ้าลาย หมายถึง ผ้าที่ทอเป็นลาย เป็นตา ตามแบบอย่างที่ช่างเขียนคิดขึ้น เช่น ผ้าลายอย่าง หมายถึงผ้าที่ทอตามอย่างลายที่ช่างเขียนหลวงออกแบบส่งไปทำในต่างประเทศเป็นสินค้าหลวงหรือใช้สอยในวังในวัง แต่บางท่านตีความหมายของคำว่า "ลายอย่าง" ว่าเป็นของที่ทำในต่างประเทศด้วยฝีมือและความคิดของเขาเอง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "อย่างเทศ"

7. ผ้าบอกอย่าง ผ้าเลียนอย่าง หมายถึงผ้าที่เขียนลอกเลียนแบบลายไทย แต่ฝีมือไม่ทัดเทียมของเดิม ลายขาดความอ่อนช้อยไม่สวยงาม (อนันต์ วัฒนานิก. 2529 : 2136)

กระบวนการและกรรมวิธีการทอผ้าพื้นเมือง

การทอผ้า ประกอบด้วยวัตถุดิบ เครื่องมือและอุปกรณ์ วิธีการทอผ้า ลวดลายผ้า ช่างทอผ้า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งจะแยกกล่าวดังนี้

วัตถุดิบที่ใช้ทอดผ้า

ก. ขั้นตอนการผลิตเส้นด้าย

1. การปลูกฝ้าย จะปลูกในปลายเดือนพฤษภาคมต่อกับมิถุนายน หรือปลายเดือนกรกฎาคมต่อเดือนสิงหาคม เพราะระยะเวลานี้เป็นฤดูฝน จะช่วยให้ฝ้ายได้รับฝนดี

2. การเก็บฝ้าย การเก็บฝ้ายจะลงมือเก็บประมาณเดือนเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม ฝ้ายจะแตกสมอเต็มที่ จะเก็บเฉพาะปุยที่สมบูรณ์และสะอาด ถ้าฝ้ายเปียกน้ำค้างต้องรีบผึ่งแดดให้แห้งสนิท ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ฝ้ายขึ้นรา และเลือกเอาสิ่งแปลกปลอมออกจากฝ้ายที่เรียกว่า "ซีฝ้าย" จนเหลือแต่ฝ้ายที่ขาวสะอาด

3. การทำเส้นฝ้าย นำฝ้ายที่เก็บออกผึ่งแดดเพื่อให้ปุยฝ้ายฟูขึ้นเพื่อสะดวกในการแยกเม็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้าย จากนั้นก็นำไปทำให้เป็นเส้นฝ้ายหรือเส้นด้าย คือเอาไปปั่นนั่นเอง การปั่นนี้เรียกว่า "การเข็นฝ้าย" เครื่องที่จำเป็นในการเข็นฝ้ายเรียกว่า "หลา" เมื่อด้ายเต็มเหล็กในก็จะใช้ไม้ที่เรียกว่า "เปี้ย" เปี้ยด้ายออกจากเหล็กใน

4. การย้อมสี การย้อมสีในสมัยโบราณจะย้อมด้วยสีที่ได้จากธรรมชาติส่วนมากจะได้จากต้นไม้ เปลือก แก่น ใบ และผล ตลอดจนสีจากดินและหิน เช่น สีครามได้จากต้นคราม สีแดงได้จากหินแดง สีเหลืองได้จากขมิ้น สีดำได้จากมะเกลือ สีเขียวอ่อนได้จากต้นลิ้นฟ้า ฯลฯ ก่อนจะทำการย้อม"เส้นฝ้าย" หรือ "เส้นด้าย" จะต้องนำไปผ่านการต้ม (ฟอก) เพื่อแยกไขมันออกเสียก่อนจึงจะนำไปย้อมสี (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมไทย."ผ้าไทย" 2537 : 128)

ข. ขั้นตอนการผลิตเส้นไหม

การเลี้ยงไหม การเลี้ยงไหมจะนิยมเลี้ยงไหมโดยใช้พันธุ์พื้นเมือง ซึ่งแบ่งออกได้เป็นพันธุ์สีเหลืองและพันธุ์สีขาว วัฏจักรของตัวไหม การให้อาหารและการดูแลรักษา

1. ระยะฟักตัว นำไข่ของตัวไหมมาวางบนผ้าแล้วนำภาชนะทรงกลม เช่น ชันครอบไว้เพื่อให้ไข่ฟักตัวในอุณหภูมิที่พอเหมาะ ใช้ระยะเวลาประมาณ 10 วัน ไข่ก็จะฟักตัวเป็นตัวหนอนไหม

2. ระยะตัวอ่อน เรียกว่าระยะนอน 1 ตัวหนอนไหมยังเล็กมากอาหารที่ให้นั้นจะเป็นใบหม่อนอ่อนหั่นฝอย โดยให้อาหารวันละ 2 เวลา คือตอนเช้ากับตอนเย็น ระยะนี้จะใช้เวลาประมาณ 8-9 วัน ตัวหนอนไหมจะเจริญเติบโตขึ้น ผู้เลี้ยงจะคัดตัวใหญ่แยกใส่กระด้งไว้

3. ระยะตัวอ่อน เรียกว่า ระยะนอน 2 ตัวหนอนไหมจะโตขึ้นการให้อาหาร ผู้เลี้ยงจะให้ใบหม่อนวันละ 3 เวลา ใช้เวลาประมาณ 8-9 วัน ผู้เลี้ยงจะคัดตัวหนอนไหมที่ใหญ่แยกใส่กระด้งอีก

4. ระยะตัวเต็มวัย เรียกว่าระยะนอน 3 และระยะนอน 4 ในระยะนี้ตัวหนอนไหมจะมีตัวโตมาก การให้อาหารผู้เลี้ยงจะให้ใบหม่อนวันละ 3 เวลา ระยะนอน 3 จะใช้เวลาประมาณ 8-9 วัน ระยะนอน 4 จะใช้เวลา 8-10 วัน ในระยะนอน 4 ซึ่งเป็นระยะสุดท้ายนี้ตัวหนอนไหมจะเจริญเติบโตเต็มที่ซึ่งจะสังเกตได้จากตัวหนอนไหมจะเริ่มมีสีเหลือง แล้วผู้เลี้ยงจะนำตัวหนอนไหมไปวางไว้ในจ่อหรือกิ่งไม้ที่นำมัดรวมกันเตรียมไว้เพื่อให้หนอนไหมสร้างรังไหม ซึ่งจะใช้ระยะเวลาในการสร้างรังไหม 5-8 วัน

ในระยะการนอนนั้น ตัวหนอนไหมจะมีการลอกคราบ ผู้เลี้ยงจะต้องคัดตัวหนอนไหมที่มีขนาดไล่เลี่ยกันไปใส่ภาชนะอันเดียวกัน การให้อาหารแต่ละครั้งนั้น ผู้เลี้ยงจะต้องนำความสะอาดภาชนะที่ใช้เลี้ยงอยู่เสมอ จะต้องนำผ้ามาคลุมภาชนะในการเลี้ยงไหมให้มิดชิดเพื่อป้องกันแมลงวัน แมลงหรี ยุง หรือมดที่จะมาทำอันตรายตัวหนอนไหม

การสาวเส้นไหม เมื่อได้รังไหมมาแล้วผู้เลี้ยงจะเก็บเศษกิ่งไม้หรือใบไม้ที่ติดกับรังไหมออก แล้วนำรังไหมไปสาวเส้นไหม ซึ่งการสาวเส้นไหมก็คือการดึงเส้นไหมออกจากรังไหม โดยค้ำน้ำให้ร้อนแล้วใส่รังไหมลงไป ใช้ไม้เล็ก ๆ กดรังไหมให้จมน้ำ เมื่อรังไหมลอยขึ้นมาจึงค่อย ๆ ดึงใยไหมออกมาเป็นเส้นโดยผาระตะสาวไหม เอาเส้นไหมลงไปใส่ภาชนะรองรับ เมื่อหมดใยไหมแล้วจึงตัดรังไหมนั้นออกแล้วใส่รังไหมชุดใหม่ลงไป

ประเภทเส้นไหม การทำไหมใหญ่หรือไหมหยาบ ได้จากการสาวไหมจากเปลือกนอกจนหมดแล้ว จะให้เหลือรังไหมชั้นใน ถ้านำรังไหมชั้นในไปสาวอีกครั้งหนึ่งก็จะได้ไหมเส้นเล็กซึ่งเราเรียกว่าไหมน้อย ส่วนไหมกลางนั้นได้จากการสาวไหมจากรังไหมทั้งหมดภายในครั้งเดียว เมื่อได้เส้นไหมประเภทต่าง ๆ ตามที่ต้องการแล้วก็นำเส้นไหมไปขึ้นอีกเพื่อแกะชีไหม ทำให้เส้นไหมเรียบ ไม่เป็นปมปม แล้วนำไปขึ้นกงเพื่อนับจำนวนเส้นเรียกว่าไหมร้อย

การฟอกเส้นไหม เป็นขั้นตอนก่อนการย้อมสี เพราะการฟอกเส้นไหมจะทำให้เส้นไหมอ่อนนุ่ม สีเดิมของเส้นไหมจะจางลง และทำให้การย้อมสีที่ติดอยู่ตามเส้นไหมหลุดออกด้วย การฟอกเส้นไหมจะเริ่มจากการนำเส้นไหมไปแช่น้ำสะอาดชั่วขณะหนึ่งเพื่อให้เส้นไหมอ่อนตัว และนำไปต้มกับน้ำด่างที่กำลังเดือดประมาณ 10-15 นาที แล้วนำมาล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วนำไปตากบนราวจนเส้นไหมแห้ง

การย้อมสี ก่อนการย้อมสีทุกครั้งต้องนำเส้นไหมไปย้อมสีเหลืองด้วยดินเคล เพื่อให้การย้อมสีไหมครั้งต่อไปติดแน่นจับเนื้อไหม การย้อมเส้นไหมเริ่มจากการนำเส้นไหมไปแช่น้ำสะอาดชั่วขณะหนึ่งเพื่อให้เส้นไหมอ่อนตัวแล้วนำเส้นไหมไปต้มกับน้ำที่กำลังเดือดใช้เวลาในการต้มประมาณ 5-10 นาที แล้วนำไปตากให้แห้ง ถ้าผู้ย้อมยังไม่ได้สีที่พอใจก็สามารถนำไปย้อมได้อีกจนกว่าจะได้สีที่ตนพึงพอใจ หลังจากนั้นนำเส้นไหมที่ย้อมแล้วไปแช่น้ำขาวขุ่นเพื่อให้เส้นไหมนั้นเหนียวแล้วจึงนำไปตาก

สีที่ใช้ย้อมเส้นไหมนั้นนิยมทั้งสีสังเคราะห์ที่ซื้อจากร้านค้า และสีธรรมชาติ เช่น สีแดงได้จากครั้ง สีน้ำเงินได้จากต้นคราม สีเหลืองได้จากดินเคล และต้นเข สีเหลืองอ่อนได้จากต้นปะไฮศ และสีดำได้จากต้นมะเกลือ (ณรงค์ฤทธิ์ โสภากา, มนัชยา หงษ์แก้ว, ไพรัตน์ อนุพันธ์, ยุวดี อัครวงศ์. "ผ้าไทย" 2537 : 149-151)

เครื่องมือและอุปกรณ์ทอผ้า

เครื่องมือและอุปกรณ์ทอผ้า แบ่งออกเป็น 2 จำพวก คือ อุปกรณ์การเตรียมด้าย และเครื่องทอผ้า

ก. **อุปกรณ์การเตรียมด้าย** ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ คือ ดอกหวี (หรือดอกสวี่) ในหลอดคัน (หรือลูกคัน) รางคัน หลักคัน ฟืม ตะขอเกี่ยวด้าย (เบ็ดเข้าฟืม) เครื่องรองตอนเข้าฟืม ลูกหัด (หรือระหัด) เพื่อส่งด้ายเวลาทอ ไม้มัด มีไว้เพื่อกรอเข้า ไม้ขัดด้ายหรือไม้ค้ำ และเครื่องมือมัดด้าย

ข. เครื่องทอผ้า ที่ใช้กันมี 2 ชนิด คือ กี่กระดูกและกี่โบราณ หรือเรียกว่า "กีมือ" หรือหูกพื้นเมือง แต่ที่นิยมใช้กันมาก เป็นกี่กระดูกเพราะทอได้เร็ว ส่วนกี่โบราณใช้สำหรับทอผ้ายกที่ต้องการประดิษฐ์ลวดลายพิถีพิถัน กี่กระดูกหรือกี่โบราณ เป็นโครงสร้างที่ใหญ่ของเครื่องมือที่ใช้ทอทั้งหมด ประกอบด้วย ฟืม (พื้นหวี) เขาหูก (ตะกอลหรือตะกอล) กระสวย รางกระสวย ไม้แกนมันผ้า หลักมันผ้า คานเหยียบ (ตีนเหยียบ) สายกระดูก (เชือกดึง) ด้ายยืน หลอดด้ายพุ่ง ระเบิดักด้าย มังและเครื่องมืออื่น ๆ ที่แยกจากเครื่องทอผ้า มีปั่นด้าย ใช้สำหรับปั่นด้ายเข้ากระสวย และกงล้อปั่นด้าย ใช้สำหรับปั่นด้ายยืนเข้าระเบิดักด้าย (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 5. 2529 : 2142 - 2153)

วิธีการทอผ้า

วิธีการทอผ้า แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ ขั้นตอนการเตรียมเส้นก่อนทอ และขั้นตอนการทอ

ก. ขั้นตอนการเตรียมเส้นก่อนทอ เส้นด้ายหรือไหมที่ใช้ทอผ้า แบ่งเป็น 2 ชนิด พวกที่ซึ่งดึงไปตามความยาวของผ้าเรียกว่า "ด้ายยืน" หรือ "ไหมยืน" ส่วนที่ใช้ขัดเส้นด้ายหรือไหมยืนเป็นมุมฉากไปตามความกว้างของผืนผ้า เรียกว่า "ด้ายพุ่ง" หรือ "ไหมพุ่ง" การเตรียมเส้นทอทั้ง 2 ชนิด จึงมีวิธีการที่แตกต่างออกไป คือ

1. การเตรียมเส้นยืน เส้นไหมที่ใช้เป็นเส้นยืน ส่วนใหญ่จะใช้เส้นไหมจากต่างประเทศ เพราะไหมพื้นเมืองเส้นไม่เรียบ เวลาทอจะติดพันหวีทำให้ขาดง่าย ส่วนเส้นด้ายที่ใช้เป็นเส้นยืนก็จะมีขนาดใหญ่กว่าด้ายพุ่ง กระบวนการเตรียมเส้นยืน แบ่งเป็นขั้น ๆ คือ การลงแป้งและการเข้าหลอด การเดินด้าย การหวีด้าย และการเก็บตะกอล

2. การลงแป้งและเข้าหลอด เส้นไหมที่ฟอกขาวหรือย้อมสีแล้วจะถูกชุบด้วยน้ำแป้ง แล้วบิดให้แห้ง กระตุกให้เส้นไหมกระจาย แล้วเอาไปผึ่งแดดให้แห้ง เพื่อให้เส้นไหมมีสีเรียบ จากนั้นก็เอาเส้นไหมไปกรอเข้าหลอดสำหรับกรอไหม

3. การเดินด้าย เครื่องเดินด้ายประกอบด้วยรางสำหรับบรรจุหลอดด้ายและแคร่สำหรับเดินด้าย มีขนาดใหญ่ เมื่อการเดินด้ายเสร็จแล้ว ไหมเส้นยืนจะถูกปลดออกจากแคร่ขมวดให้เป็นลูกโซ่เพื่อป้องกันไม่ให้เส้นไหมพันกัน แล้วนำไปเก็บสำหรับการหวีต่อไป

4. การหวีด้าย คือการแผ่เส้นด้ายจากลักษณะเป็นก้อนทำให้กระจายออกสม่ำเสมอ แล้วม้วนเก็บเข้าแกนของกงพัด สำหรับตั้งบนกี่โดยเอาปลายข้างหนึ่งของเส้นไหมยืน สอดเข้าไปในไม้อัดด้าย การหวีด้ายใช้คนจำนวน 2 คน คนหนึ่งทำหน้าที่ม้วนกงพัด อีกคนหนึ่งหวีด้ายให้เรียบสม่ำเสมอเมื่อยืนถูกม้วนเข้ากงพัดแล้วนำไปติดตั้ง และซึ่งบนกี่สำหรับเก็บตะกอลต่อไป

5. การเตรียมเส้นพุ่ง การทอผ้าไหมจะใช้เส้นไหมพื้นเมืองเป็นเส้นพุ่ง ส่วนเส้นด้ายพุ่งจะมีขนาดเล็กกว่าเส้นด้ายยืน การเตรียมเส้นด้ายพุ่งเริ่มด้วยการกรอเส้นด้ายที่ฟอกและย้อมสีแล้ว(กลุ่มหนึ่งเท่ากับเส้นไหม 15 ใจ ใจหนึ่งคือการหมุนงอไป 80 รอบ) แล้วกรอเส้นไหมบนสวิงเข้าอัก (อัก เป็นเครื่องสำหรับดัดด้ายหรือไหมมีรูปคล้ายระวีง สำหรับหมุนพันด้าย หรือไหมเป็นตอน ๆ ตามลำดับ เส้นใหญ่เล็ก) กรอจากอักเข้าหลอดด้ายพุ่งสำหรับใช้ทอต่อไป

ข. ขั้นตอนการทอ การทอผ้ามีลำดับขั้นการทอ คือ

ขั้นที่ 1 สับตะกอให้ด้ายยืนแยกออกจากกัน โดยมีที่เหยียบอยู่ข้างล่าง (ใช้เท้าเหยียบ) เป็นการเปิดช่องว่างสำหรับให้ "ด้ายพุ่ง" ผ่านเข้า ไปได้

ขั้นที่ 2 ใช้มือพุ่งกระสวยด้ายพุ่งให้สอดไปตามหว่างด้ายโดยมีช่องสอดกระสวยซึ่งทำด้วยไม้

ขั้นที่ 3 ปลอยเท้าที่เหยียบเครื่องบังคับตะกอ เพื่อให้ด้ายพุ่งรวมเป็นหมู่เดียวตามเดิม กระทบพันหวีโดยแรง พันหวีจะพาด้วยพุ่งให้เข้ามาชิดกันเป็นเส้นตรง

ขั้นที่ 4 เหยียบที่บังคับตะกออีกครั้งหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับขั้นที่ 1 กระทบโดยแรงอีกครั้งหนึ่ง จึงพุ่งด้วยพุ่งเส้นที่สอง จะทำให้ได้ผ้าเนื้อแน่นขึ้น

การกระแทกพันหวีอย่างแรงหรือเบา มีผลต่อความยาวของผ้าที่ทอได้และทำให้ผ้าเนื้อแน่นหนาหรือบางได้

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง

2.1 ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญา เป็นประสบการณ์ที่ผ่านการกลั่นกรองมาแล้วจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยมีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน การคงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น มีการรับและถ่ายทอดกันต่อ ๆ มาจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย ในแก่มุมของชีวิตหมู่บ้าน คน ๆ หนึ่งตั้งแต่เกิดจนตายมีการแบ่งลำดับขั้นทางวัยวุฒิ 5 ขั้น หรือ 5 ช่วงวัย คือ ช่วงวัยเด็ก ช่วงหนุ่มสาว ช่วงแต่งงานมีครอบครัว ช่วงวัยกลางคน และช่วงวัยแก่ ทั้ง 5 ช่วงวัยนี้ มีการถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เมื่ออยู่วัยเด็ก จะมีคน 4 รุ่น คอยอุ้มชูและให้เด็กเห็นถึงชีวิตที่แตกต่างกัน ช่วงวัยแก่อยู่เหนือสุดของคน 4 รุ่น ให้มองย้อนหลังถึงความแตกต่างของวัย และได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ จากคนหนุ่มสาว ซึ่งยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ได้ง่าย ช่วงที่มีครอบครัวแล้ว ก็จะมี คน 2 รุ่น ให้มองย้อนหลัง และมองไปข้างหน้า

2. การเกี่ยวพันกับสถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ถึงแม้ว่าภูมิปัญญาจะเกิดจากการสรุปประสบการณ์ชีวิตของคน แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าสถาบันมีส่วนในการถ่ายทอดประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพราะสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนเป็นตัวเก็บสะสมประสบการณ์ และภูมิปัญญาที่คนรุ่นหนึ่งสรุปไว้ และถ่ายทอดให้กับคนอีกรุ่นหนึ่ง สถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของชาวบ้านและมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ ก็คือ ครอบครัว วัด การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งทางประเพณี และความเชื่อ

3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ในการเข้าใจชีวิตของชาวบ้านคนหนึ่ง ไม่ได้เข้าใจเพราะมีคนบอกเล่า หรืออ่านเอาจากการที่คนอื่นเขียนไว้ แต่ความเข้าใจนั้นมาจากการได้รู้ได้เห็น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในตลอดชีวิตไม่ได้มีครั้งเดียว ได้เห็นเป็นสิบเป็นร้อยครั้ง ได้ร่วมแสดงความยินดีเมื่อมีการเกิด ดูแลเอาใจ

ใส่เมื่อมีการป่วยไข้ ทั้งที่เกิดกับตัวเองและผู้อื่นร่วมจากศพเมื่อตาย เมื่อถึงจุดหนึ่งถึงช่วงหนึ่ง การสะสมจากการปฏิบัตินี้ ทำให้ประจักษ์ชัดจากประสบการณ์การเข้าร่วมประจักษ์ชัดถึงความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับการเคลื่อนตัวของวิถีชีวิตชุมชน กระบวนการเรียนรู้ หรือการถ่ายทอดระหว่างวัยของชาวบ้านจึงปิดหุ้ญ อนุญาตให้ชาวบ้านแต่ละคนได้มีประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติจริง มีความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ หรือกฎเกณฑ์ค่านิยมต่าง ๆ กับประสบการณ์ของแต่ละคน การอธิบายความหมายของชีวิตของชาวบ้าน กับการใช้ชีวิตปัจจุบัน จึงเป็นเรื่องเดียวกัน และกระบวนการชีวิตทั้งหมด มุ่งไปสู่การแสวงหาความหมายของชีวิต และการก่อเกิดของภูมิปัญญาในตัวบุคคล (วิชิต นันทสุวรรณ. 2528 : 8-10)

เอลคิน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2538 : 14 อ้างอิงจาก Elkin, 1987) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดทุกสิ่งที่มีสังคมมีอยู่แก่บุคคล โดยมีระบบการถ่ายทอดที่มีลักษณะเป็นขั้นตอน เกิดแก่บุคคลตั้งแต่ในวัยต้นของชีวิต และอีกความหมายหนึ่งของ การถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลรับเอาแนวคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ และทักษะในการดำรงชีวิตจากสังคม โดยการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เริ่มจากบุคคลในครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคม จนในที่สุดบุคคลจะมีลักษณะต่าง ๆ ที่เหมาะสมสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดีในสังคม และการถ่ายทอดทางสังคมยังมีผลต่อสังคมโดยรวม คือ ทำให้เกิดการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในบุคคล เช่น บุคคลมีความคล้ายคลึงในด้านต่าง ๆ ทั้งค่านิยม ความเชื่อ และแนวปฏิบัติ การถ่ายทอดทางสังคมที่เริ่มจากครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน ชุมชน และสังคมนั้น แต่ละหน่วยจะมีบทบาทหน้าที่ต่างกัน แต่มีจุดรวมอันเดียวกัน คือ การถ่ายทอดอบรมแก่บุคคล การถ่ายทอดทางสังคมในครอบครัว มักมีวิธีการสองประเภท คือ การถ่ายทอดโดยตรง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ได้แก่ การที่บุคคลในครอบครัว คือ บิดามารดา สั่งสอนอบรมบุตรโดยตรงในเนื้อหาความรู้ต่าง ๆ และบังคับให้บุตรปฏิบัติตามคำสั่งสอน และวิธีที่สอง คือ การเป็นตัวอย่าง หมายถึง การที่บิดามารดาปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างของพฤติกรรมด้านต่าง ๆ เป็นผลให้บุตรเลียนแบบการกระทำเหล่านั้น วิธีการทั้งสองประเภทนี้ ถือว่าเป็นการถ่ายทอดอบรมที่สำคัญ และต้องมีการทำร่วมกัน และสำหรับโรงเรียนจะเป็นการถ่ายทอดอบรมอย่างเป็นทางการ ในเรื่องที่ครอบครัวไม่สามารถทำได้

ปฐุม นิคมานนท์. (2535 : 279-281) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การค้นหาคำรู้และระบบถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย" พบว่า สามารถจำแนกการถ่ายทอดความรู้ได้ 5 รูปแบบที่สำคัญ คือ

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำเหมือน ๆ กัน และเป็นอาชีพรอง หรืออาชีพเสริมจากการทำนาทำไร่ เช่น การทำเครื่องปั้นดินเผา งานจักสาน ทอผ้า และงานหัตถกรรมทั่วไป อาชีพและความชำนาญเหล่านี้สมาชิกในชุมชนทุกคนได้คลุกคลี และมีความคุ้นเคยมาตั้งแต่เด็ก ทุกคนจึงได้เรียนรู้ และได้รับการถ่ายทอดมาเหมือน ๆ กัน เป็นไปโดยอัตโนมัติ ภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน มีการเรียนรู้ และการสืบทอดความรู้สืบทอดกันมา
2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นสืบทอดความรู้ ความชำนาญ ที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าว

คือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่าง ศิลป์ งานช่างฝีมือต่าง ๆ ความสามารถด้านดนตรี การขับร้อง การแสดง เป็นต้น ความรู้เหล่านี้จะมีการถ่ายทอดเฉพาะภายในครอบครัว และเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหนและเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาจากผู้รู้ อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจเป็นผู้อยู่ในหรือนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งมีการถ่ายทอดโดย

3.1 ไปอยู่เป็นลูกมือฝึกงาน บางรายได้รับค่าแรงและบางรายไม่ได้ค่าแรงแต่ได้ความรู้ตอบแทน

3.2 ไปขอเรียนโดยเสียค่าเล่าเรียนเป็นการตอบแทน

3.3 มีการรวมกลุ่มกันเรียนภายในชุมชน

3.4 เจ้าหน้าที่จากองค์กรภายนอกมาจัดสอนให้

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยการคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน หรือผู้สนใจ การเรียนด้วยตนเองนี้เกิดขึ้นจาก

4.1 ชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก

4.2 เห็นตัวอย่างคนอื่นทำแล้วสนใจ พยายามเลียนแบบและฝึกฝนจนชำนาญ

4.3 มีผู้ชี้แนะในเบื้องต้น แล้วมาฝึกฝน และคิดค้นด้วยตนเองต่อจนมีความชำนาญ

5. ความรู้ความชำนาญที่เกิดจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ มีความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจ หรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เป็นต้นว่า มีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับมาเข้าสิง มาบอกกล่าว ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ แม้ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามความหมายในทางวิชาการทั่วไป แต่ก็ป็นวิธีหนึ่งที่ประชาชนได้รับประสบการณ์ เกิดความรู้บางอย่างที่ยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

สามารถ จันทสุรย์. (อ้างถึงใน ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ 2537 : 44) ได้แบ่งวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. แบบเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การจาร หรือเขียนใส่ใบลาน สมุดข่อย หนังสือ

2. แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ทำได้หลายรูปแบบ คือ

2.1 โดยการบอกเล่าจากปากสู่ปาก เช่น การสนทนา การสั่งสอนของผู้ใหญ่แก่คู่บ่าวสาว ในพิธีแต่งงาน การสั่งสอนวิชาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

2.2 โดยพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น พิธีแห่เทียนพรรษา พิธีแห่บั้งไฟ พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีผูกเสี่ยว เป็นต้น

2.3 โดยแฝงอยู่ในรูปของการบันเทิงต่าง ๆ ที่สอดแทรกของกระบวนการ และเนื้อหาซึ่งจะออกมาในรูปของคำร้อง บทร้อง การแสดงต่าง ๆ เช่น ลิเก ลำตัด โนรา หนังตะลุง เพลงเรือ เพลงอีแซว เพลงฉ่อย ฯลฯ

ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอน และปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้ หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียนคือ ลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังต่อไป ระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญนอกเหนือจากบ้าน คือ วัด ผู้เรียน ได้แก่ ภิกษุ สามเณร หรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ความรู้ทางศาสนา จริยธรรม และความรู้อื่นจากพระภิกษุที่มีความรู้และเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น ในจากวัดปัจจุบันระบบการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากวัดยังคงมีอยู่ และยังมีเด็กจำนวนไม่น้อยที่เข้ารับการถ่ายทอดความรู้จากวัดโดยการบวชเรียน ระบบการเรียนรู้ในชุมชนในระยะต่อมา ได้แก่ โรงเรียน ซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก แต่ต่อมาเมื่อมีผู้ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้หนังสือมากขึ้นและการมีค่านิยมที่ยกย่อง ผู้มีความรู้ทางด้านหนังสือ ประกอบ

2.2 ระบบการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทย

การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาไทย มีระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย คือ

ก. รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ จำแนกได้ 5 รูปแบบที่สำคัญ

1. การสืบทอดความรู้ในลักษณะอาชีพของหมู่บ้าน สืบทอดกันมาช้านาน
2. การสืบทอดอาชีพหรือความถนัดเฉพาะอย่างในครอบครัว สืบทอดในสายตระกูล
3. การเรียนรู้จากผู้รู้ ในลักษณะของการไปฝึกงาน ไปอยู่หรือบวชเรียนในวัด การเรียนโดยจ่ายค่าเรียน การทำงานระบบกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ภายนอกมาจัดสอนให้
4. การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความรู้สึกรักชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก การได้เห็นตัวอย่างแล้วทำตาม และการมีผู้ชี้แนะในขั้นต้น
5. เกิดขึ้นจากความบังเอิญ เช่น การฝัน หรือมีอำนาจลึกลับมาเข้าสิง ทำให้มีความสามารถรักษาโรคบางอย่าง และทำนายทักสิ่งต่าง ๆ ได้

ข. เหตุจูงใจในการเรียน จำแนกเป็น 10 ประการ คือ

1. สภาพแวดล้อมในหมู่บ้าน
2. การสนับสนุนจากผู้ใหญ่
3. นิสัยและความสนใจส่วนตัว
4. เหตุผลด้านเศรษฐกิจ
5. การเห็นคุณค่าในสิ่งนั้น
6. ความต้องการใช้เวลาว่าง
7. การส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่
8. ความคาดหวังของแต่ละเพศ
9. ต้องการเรียกร้องความสนใจ
10. เกิดจากความบังเอิญ

- ค. ปัจจัยเกื้อหนุนการเรียนรู้ คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดการเรียนรู้นั้นอย่างต่อเนื่อง
1. อิทธิพลจากสภาพแวดล้อม
 2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ
 3. เพราะใจรักชอบ
 4. ความรู้สึภภาคภูมิใจ
 5. การเห็นความก้าวหน้าในการฝึก
 6. ความเป็นคนหัวดีรู้จักดัดแปลง
 7. การฝึกทดลองให้กว้างขวางขึ้น
 8. การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ผู้รู้
 9. การทำงานระบบกลุ่ม
- ง. คุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังควบคู่กับการเรียนรู้ด้านอาชีพ เน้นใน 5 เรื่อง
1. การเป็นคนดี อยู่ในศีลในธรรม
 2. การมีสัจจะและซื่อตรงต่ออาชีพ
 3. การอ่อนน้อม และกตัญญูต่อผู้มีคุณ
 4. การรู้จักเก็บรักษาเครื่องมือ
 5. การถือปฏิบัติตามข้อกำหนดของแต่ละอาชีพอย่างเคร่งครัด
- จ. การเสียค่าใช้จ่ายในการเรียน แบ่งเป็น 5 รูปแบบ คือ
1. การถ่ายทอดในชุมชน หรือในครอบครัว ไม่เสียค่าเล่าเรียน
 2. การเรียนอาชีพ หรือความชำนาญเฉพาะ มีการยกครู
 3. การแลกเปลี่ยนแรงงานกับการเรียนวิชา
 4. การฝึกฝนด้วยตนเอง เสียค่าใช้จ่ายด้านตำราและอุปกรณ์
 5. เสียค่าเล่าเรียนตามผู้สอนกำหนด ซึ่งจัดในรูปธุรกิจในชุมชน

จากลักษณะการถ่ายทอดของภูมิปัญญาที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน จะสอดคล้องอยู่กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านคงอยู่

2.3 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย มีนักการศึกษาและนักวิชาการกล่าวไว้ ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ. (2528) ได้อธิบายกระบวนการถ่ายทอดความรู้ว่า เป็นกระบวนการทางสังคม ซึ่งดำเนินอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น มนุษย์จึงซึมซับเอาวัฒนธรรม และลักษณะต่าง ๆ ของสังคมเข้าไปในโครงสร้างบุคลิกภาพของตน โดยการเรียนรู้และการซึมซับนี้เกิดจากอิทธิพลประสบการณ์ และผ่านการทำงานของตัวแทนทางสังคม หลังจากผ่านกระบวนการนี้ บุคคลจะเริ่มยอมรับจนกระทั่งตัดสินใจทำตาม การถ่ายทอดความรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญ ในการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลในสังคม ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลได้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน ทั้งที่เป็นทางตรง และทางอ้อม ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการที่จะถ่ายทอดความรู้ ความคิด และแสดงพฤติกรรมของตน ตัวแทนที่ทำหน้าที่การถ่ายทอด

ที่สำคัญ คือ ครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันแรกในการเข้าร่วมสังคมนั้น ๆ การถ่ายทอดความรู้นี้ จะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง โดยบุคคลหนึ่ง ๆ จะได้รับการถ่ายทอดจากกลุ่มเพื่อน โรงเรียน สื่อมวลชน และกลุ่มอ้างอิง ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากผู้รับการถ่ายทอดไม่ได้สังกัดเป็นสมาชิก แต่มีอิทธิพลทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ หรือลอกเลียนแบบ เช่น พฤติกรรมของผู้แสดงโฆษณา ภาพยนตร์ โทรทัศน์ ซึ่งกลุ่มอ้างอิงนี้จะช่วยให้บุคคลเรียนรู้ และทำหน้าที่ถ่ายทอดวิถีดำรงชีวิตในสังคมแห่งวัฒนธรรมไปสู่บุคคล ม้าสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้

พาร์สัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2538 : 13 ; อ้างอิงจาก parsan, 1976 : 56) ได้อธิบายว่า บุคคล สังคม และวัฒนธรรมจะมีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยที่วัฒนธรรมจะเป็นผู้กำหนดค่านิยม ความเชื่อ และ ทศนคติที่สำคัญ และมีการถ่ายทอดลงสู่บุคคล โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมและการควบคุมทางสังคม ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลได้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่ครอบครัว บุคคลภายนอกครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคมทำให้มีการเรียนรู้ ค่านิยม ความเชื่อ ความนึกคิดต่าง ๆ รวมทั้งได้รับการควบคุมให้ปฏิบัติตามสิ่งที่เรียนรู้ด้วย บุคคลจึงเป็นผลที่เกิดจาก การถ่ายทอดกระบวนการวัฒนธรรม (ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ) ของสังคม โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม

दनัย ไชยโยธา. (2534) ได้กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ เป็นกระบวนการที่บุคคลเกิดการเรียนรู้วิถีทางสังคมที่เขาอาศัยอยู่ กระบวนการนี้จะทำได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีการติดต่อสื่อสารกันในชีวิตประจำวัน โดยการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อกันอย่างไม่ขาดสาย

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2531) ได้กล่าวว่า กลไกและกระบวนการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิมในชุมชนมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับเป้าหมาย เนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อสาร และขึ้นอยู่กับวัยของผู้รับด้วย เช่น วันเด็ก กระบวนการถ่ายทอดจะมีลักษณะแบบง่าย ๆ ไม่ยุ่งยาก สนุกสนาน และดึงดูดใจ ตัวอย่าง เช่น การเล่านิทาน การละเล่น และการท่องจำ แต่สำหรับผู้ใหญ่การถ่ายทอดความรู้จะเป็นในลักษณะการบอกเล่า การฟังเรื่องที่สืบต่อกันมา การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา การประกอบอาชีพ กฎข้อห้าม และข้อปฏิบัติของชุมชน การอ่าน และการแสดงมหรสพที่เป็นมรดกพื้นบ้าน การจารึกหนังสือ หรือเขียนหนังสือในใบลาน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวอิงอยู่กับศรัทธา ความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์และศรัทธาในพุทธศาสนา

พยุพพร ไตรรัตน์สิงห์กุล. (2538 : บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดของภูมิปัญญาไว้ว่า กระบวนการถ่ายทอดจะต้องประกอบไปด้วย

1. แหล่งความรู้ ได้แก่ แหล่งความรู้จากครอบครัว โรงเรียน และหน่วยราชการต่าง ๆ
2. ผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลต่าง ๆ ในหมู่บ้านที่เป็นผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอด
3. วิธีการถ่ายทอด ได้แก่

3.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจากการสังเกต การทดลอง การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการฝึกหัด

3.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความเคยชินที่พบเห็นทุกวัน จนสามารถทำได้เอง โดยไม่ต้องมีคนสอน แต่บางครั้งก็ใช้วิธีเลียนแบบ

3.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก ผู้เรียนนำอุปกรณ์ไปเอง และสอนโดยการปฏิบัติจริง

3.4 การถ่ายทอดจากหน่วยงานราชการ โดยการพาไปเรียนนอกสถานที่ ผู้สอนจะอธิบายวิธีการทำแล้วให้ผู้เรียนทำไปพร้อมกัน

สำออง สีน้าตาล. (2539 : บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านใช้การศึกษาค้นคว้าโดยธรรมชาติจากใจรัก และพื้นฐานประสบการณ์ ความรู้ที่มีไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร นอกจากผลงาน การถ่ายทอดความรู้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีบอก สอน สาธิต แสดง ฝึกพร้อมกับให้ความรู้ไปพร้อม ๆ กัน โดยใช้สื่อของจริง

2.4 การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่น

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต มีความสำคัญนับได้ว่าเป็นหัวใจของการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเรียนรู้มีหลายรูปแบบ และมีขอบข่ายกว้างมาก มนุษย์จะเริ่มเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากสภาพการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อม สังคมที่มนุษย์เกี่ยวข้อง เรียนรู้กฎเกณฑ์ การแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งทุกคนเกิดมาต้องมีการเรียนรู้ อาจจะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือ จากบิดามารดา จากญาติ พี่น้อง จากโรงเรียน ครู จากเพื่อน จากสังคม ฯลฯ ซึ่ง เชียร์รี วิวิธศิริ (2534 :121) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นสิ่งที่จำต้องไม่ได้ เป็นนามธรรม ดังนั้น สิ่งที่จะช่วยให้เราทราบว่าบุคคลเกิดการเรียนรู้หรือไม่ จึงสังเกตได้จากพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป อันเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล หรือบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถแก้ปัญหา หรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมได้ ตัวอย่างจาก กฤษณา ศักดิ์ศรี (2530 : 463 - 464) อธิบายไว้ว่าการที่ครูให้เด็กไปช่วยพระทำความสะอาดศาลาวัด แล้วปล่อยให้ไปเล่นกับเพื่อน เด็กจะได้เรียนรู้หลายอย่าง เช่น ได้รู้จักสังคม รู้จักวัด การปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับคนอื่น ๆ ทักษะในการทำงาน การเล่น เป็นต้น คนเราสามารถเรียนรู้ได้ทั้งสิ่งทั้งสิ่งที่เป็นตัวตนและไม่มีตัวตน โดยอาศัยการสื่อความหมายเป็นหลัก ตลอดจนสามารถควบคุมหรือโน้มนำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้จากสิ่งเร้าภายในและภายนอก คนเราทุกคนต่างก็พยายามเรียนรู้โลกรอบตัว และเรียนรู้วิธีที่จะทำให้ความสามารถได้รับการพัฒนา เพื่อดำรงชีพ

วัลลภ กันทรพิทย์. (2541 : 58 - 59) อธิบายว่า การที่คนเราเรียนรู้สิ่งใดแล้วนำไปปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย จะต้องผ่านประสบการณ์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ

สิ่งที่เรารู้นั้นมีประโยชน์ มีคุณค่า หรือมีความหมายต่อเขา ซึ่งคุณค่าหรือประโยชน์จะมีขอบเขตต่างกันเป็นรายบุคคล ตามวัย วุฒิภาวะ ประสบการณ์ และพื้นฐานการรับรู้

มีโอกาสดูเห็นตัวอย่างการลงมือปฏิบัติ คือ มีผู้ปฏิบัติให้เขาพบเห็น ถ้ายังพบเห็นบ่อยเท่าใดก็ยิ่งสนใจให้เขาปฏิบัติเองได้มากขึ้นเท่านั้น ที่สำคัญคือ ต้องได้ประสบกับความจริงว่าผู้ปฏิบัติให้เขานั้น ได้รับผลประโยชน์ตามที่เขารับรู้ หรือเข้าใจด้วยมีโอกาสได้ลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง ซึ่งระยะแรก

อาจทำบ้างไม่ทำบ้าง หรือลองผิดลองถูก หรือทำได้บ้างไม่ได้บ้าง แต่ประสบการณ์ใน 2 ข้อแรก ยังมีแรงจูงใจที่จะพยายามปรับปรุงไม่ย่อท้อจนสามารถทำได้

อารี พันธุ์ณี. (2534 : 86) ได้อธิบายว่า เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้จะต้องเกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ความเข้าใจ และความคิด หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาสาระใหม่ที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้มากขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง

การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก ทักษะ ทักษะ หมายถึง เมื่อบุคคลได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกทางด้านจิตใจ ความเชื่อ ความสนใจการเปลี่ยนแปลงทางด้านความชำนาญ หมายถึงการที่บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ ทั้งในด้านความคิด ความเข้าใจ และความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความสนใจด้วย แล้วได้นำเอาสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปปฏิบัติ จึงทำให้มีความชำนาญมากขึ้น

การเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องมีการพิจารณาในแง่ของการแสดงออก แต่ให้คำนึงถึงการได้มาซึ่งความรู้ใหม่ ที่ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว แม้ว่าจะไม่มีการแสดงออกก็ตาม คือ เป็นการเน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายใน โดยไม่จำเป็นต้องมีการแสดงออก และเมื่อใดที่มีการแสดงออกของพฤติกรรมก็จะสะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้ (แบนดูรา อ้างใน สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2536 :48)

ชวอน พลตรี. (มปป. : 184 - 189) กล่าวว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของแต่ละบุคคล ย่อมเกิดจากการเรียนรู้ บุคคลจะเรียนรู้ว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควรปฏิบัติเป็นผลจากกระบวนการสังคมประกิต การเรียนรู้ทางสังคม มี 4 ประเภท คือ

การปั้นพฤติกรรมเป็นการจูงใจของผู้ใหญ่ที่ต้องการให้พฤติกรรมเด็กเป็นไปตามที่ตนต้องการ การเรียนรู้โดยบังเอิญ เป็นการเรียนรู้โดยไม่ตั้งใจ หรือการเรียนรู้โดยไม่เจตนา การเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคม ในบางครั้งเกิดขึ้นโดยผู้ใหญ่ไม่ได้ตั้งใจสอน เช่น ในขณะที่เด็กแสดงพฤติกรรมอย่าไป บังเอิญได้รับการตอบสนองจากผู้ใหญ่ในเชิงที่ทำให้เด็กพอใจ จึงทำให้เด็กยึดเอาพฤติกรรมนั้นมาปฏิบัติอีก เป็นต้น

การเลียนแบบ บุคคลจะเลียนแบบจากตัวแบบที่เขามองเห็น หรือเลียนแบบด้วยความศรัทธา หรือเลียนแบบจากแรงผลักดันของกลุ่ม หรือของสังคม

วิธีการเรียนรู้ที่เด็กจะเรียนรู้จากสังคมได้มากที่สุด โดยเฉพาะบิดา มารดา ซึ่งเป็นตัวแบบสำคัญ เพราะเด็กขาดความชำนาญ ความคิดวิจารณ์ญาณที่มีเหตุผล และพ่อแม่อยู่ใกล้ชิดเด็กมากที่สุด

การพัฒนาทางจริยธรรม จริยธรรม หมายถึง คุณสมบัติความประพฤติที่สังคมมุ่งหวังให้สมาชิกในสังคมนั้นประพฤติตาม ซึ่งจริยธรรมจะเกิดขึ้นในช่วง 10 ปีแรกของชีวิต แล้วฝังรากลึกแน่นยากแก่การเปลี่ยนแปลงในช่วงหลัง ๆ ของชีวิต

ไกรสร ศรีไตรรัตน์. (2542 : 108 - 117) ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมที่เรียกว่าพฤติกรรมการเรียนรู้ มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ

พฤติกรรมนั้น เป็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในทางที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้น คือ

ความคิดความรู้สึกซึ่งพฤติกรรมภายใน หรือการกระทำซึ่งเป็นพฤติกรรมภายนอก เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการเรียนรู้

พฤติกรรมนั้น เป็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างถาวร หรือค่อนข้างถาวร อย่างน้อยก็ชั่วระยะเวลาหนึ่งที่ยาวนานพอสมควรและพฤติกรรมนั้น อาจจะเปลี่ยนแปลงไปอีกเมื่อเกิดการเรียนรู้ใหม่

พฤติกรรมนั้น เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากประสบการณ์ หรือการฝึกหัด ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ผู้ที่ได้รับประสบการณ์หรือการฝึกหัดมากกว่า ก็จะมีการเรียนรู้มากกว่า ถ้าไม่ได้รับประสบการณ์ หรือไม่ได้รับการฝึกหัด พฤติกรรมการเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้

สรุปการเรียนรู้ ได้ดังนี้

พฤติกรรมการเรียนรู้ เกิดจากการฝึกหัด หรือการมีประสบการณ์ จากการที่บุคคลได้มีปะทะสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และสิ่งอื่น

บุคคลมีประสบการณ์ต่างกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้ต่างกัน และมีพฤติกรรมการเรียนรู้ต่างกัน ตามประสบการณ์ หรือการเรียนรู้ของแต่ละคน

พฤติกรรมการเรียนรู้ สามารถเปลี่ยนแปลงพัฒนาได้ โดยการฝึกนิสัยเสียใหม่ หรือโดยการให้ความรู้ความเข้าใจใหม่ เมื่อความรู้ความเข้าใจเปลี่ยนไปพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนตาม

บุคคลอาจเกิดการถ้อยแถลงการเรียนรู้ โดยการนำเอานิสัยหรือความรู้ความเข้าใจที่เกิดจากการเรียนรู้ครั้งก่อน ไปสัมพันธ์กับสิ่งที่จะเรียนรู้ใหม่ บางครั้งสิ่งที่เรียนรู้เก่าจะเป็นปัจจัยสำหรับการเรียนรู้ใหม่ และบางครั้งสิ่งที่เรียนรู้เก่าจะเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้สิ่งใหม่

กันยา สุวรรณแสง. (2542 : 153 - 174) กล่าวถึงการเรียนรู้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรซึ่งเกิดจากประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านอวัยวะสติปัญญา สังคม หรืออารมณ์ก็ได้ และการเรียนรู้เกิดขึ้นได้โดยไม่เลือกเวลา และสถานที่ จะมีการสอนหรือไม่มีการสอนก็ได้ คนเราอาจเรียนรู้จากครอบครัว สื่อมวลชน เพื่อนฝูง คนทั่วไป พฤติกรรมในสังคม ลักษณะทั่วไปของการเรียนรู้

1. บุคคลเกิดการเรียนรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สามารถรู้ได้โดยการสังเกตพฤติกรรม ถ้าไม่เคยทำมาก่อน จากที่ทำไมไม่เป็น ไม่เข้าใจ ไม่รู้ ทำไม่ดี กลายมาทำเป็น เข้าใจ รู้ ทำดีขึ้นเรื่อย ๆ เป็นสาเหตุเนื่องมาจากประสบการณ์ จากการฝึก ถือว่าบุคคลเกิดการเรียนรู้

2. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ง่าย ถ้าสิ่งที่เรียนเป็นที่มีความหมายต่อผู้เรียน การเรียนในสิ่งที่ผู้เรียนต้องการจะเรียน ย่อมทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่าการเรียนในสิ่งที่ไม่ต้องการหรือไม่สนใจ

3. การเรียนรู้แตกต่างกันตามตัวบุคคล และตามวิธีการในการเรียน ซึ่งในการเรียนรู้สิ่งเดียวกัน แต่ละบุคคลอาจเรียนรู้ได้ไม่เท่ากัน เพราะบุคคลอาจมีความพร้อมต่างกัน มีความสามารถในการเรียนต่างกัน มีอารมณ์และความสนใจที่เรียนต่างกัน และมีความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียนต่างกันได้ และถ้าใช้วิธีเรียนต่างกัน ผลของการเรียนรู้อาจต่างกันได้ และวิธีเรียนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้มากสำหรับบุคคลหนึ่ง อาจไม่ใช่วิธีที่ทำให้อีกบุคคลหนึ่งเกิดการเรียนรู้ได้มากเท่ากับบุคคลนั้นก็ได้

4. การเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์ทางตรง และประสบการณ์ทางอ้อม ประสบการณ์ทางตรง เช่น เด็กจับไฟจึงรู้ว่าไฟร้อน ประสบการณ์ทางอ้อม คือ ประสบการณ์ที่ผู้เรียนมิได้พบหรือสัมผัสด้วยตนเอง โดยตรง แต่อาจได้รับประสบการณ์จากการอบรมสั่งสอน หรือการบอกเล่า การอ่านหนังสือต่าง ๆ เช่น ตำราวิชาการ นิตยสาร วารสาร นวนิยาย การรับรู้จากสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์อื่น ๆ และภาพยนตร์

5. การเรียนรู้อาจเกิดขึ้นได้โดยบังเอิญ หรือการตั้งใจก็ได้

(พรพิไล เลิศวิชา. 2532 : บทนำ) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่า เป็นกระบวนการที่มีรากฐานมากจากประสบการณ์ และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่แยกกันระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหา กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากความเหมาะสมของท้องถิ่น และเกิดขึ้นในท้องถิ่น เพื่อช่วยให้บุคคล ชุมชน สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ โดยมีภูมิปัญญาเป็นองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งเป็นการอบรมจากผู้รู้ และภายใต้สังคม วัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริงและจะมีการปรับเปลี่ยน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ไปตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลง เพื่อให้ชาวบ้าน และชุมชนดำรงอยู่ได้

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540 : 46 - 47) ได้สรุปกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ไว้ดังนี้

1. ในอดีตมนุษย์เรียนรู้เพื่อที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอด ด้วยการลองผิดลองถูก เมื่อประสบความล้มเหลวก็ถึงแก่ชีวิต หรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้รับผลตอบแทนที่ตนต้องการ จากประสบการณ์ลองผิดลองถูก มนุษย์ได้สั่งสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลาน เผ่าพันธุ์ นาน ๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติ หรือห้ามประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีตประเพณี วัฒนธรรม ของชนกลุ่มนั้น เมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติ รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องปฏิบัติ การรู้ประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลา ซึ่งบางครั้งสิ่งที่ได้เรียนรู้ในอดีตอาจใช้การต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป สถานการณ์เปลี่ยนไป ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้และสั่งสมกันไปเรื่อย

2. มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง แล้วส่งต่อไปยังลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป กลายเป็นธรรมเนียม หรือวิถีปฏิบัติ

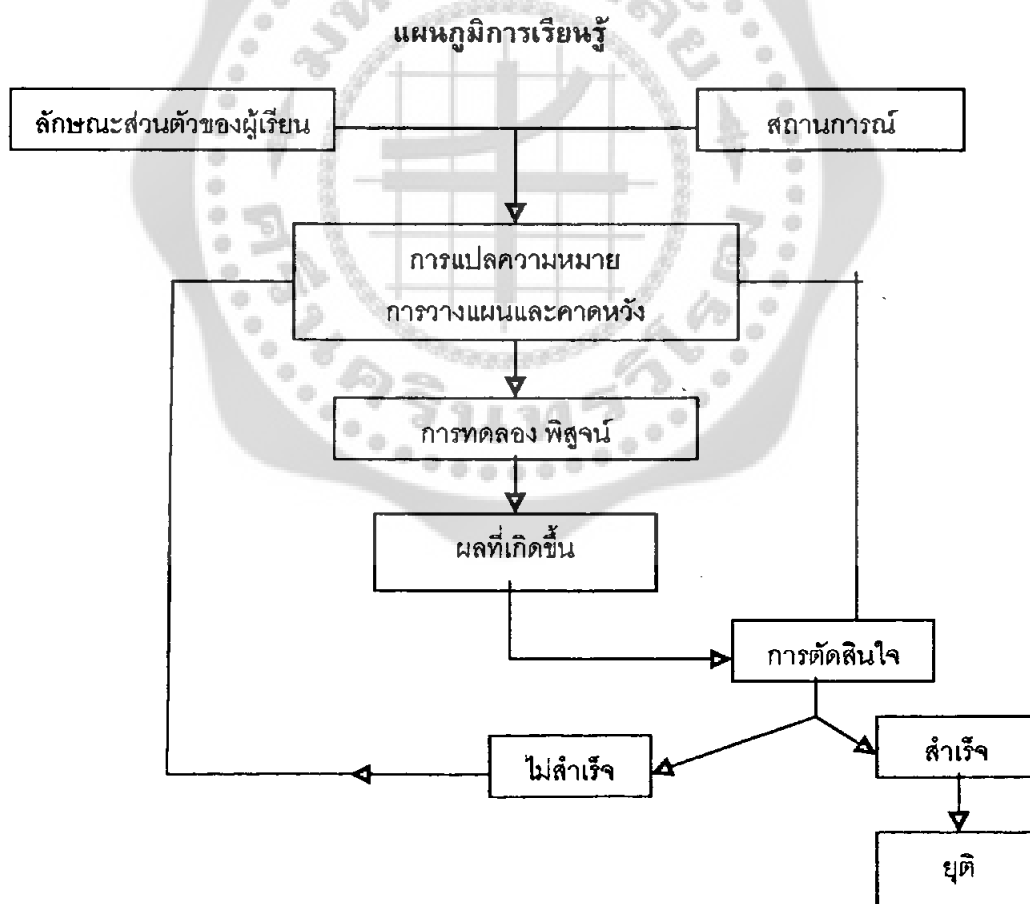
3. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนา ต่อมาจนเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลัง ด้วยการสาธิต การสั่งสอน การบอกเล่า และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งการถ่ายทอดการเรียนรู้นั้น ชาวบ้านถ่ายทอดกันทั้งโดยวาจา และลายลักษณ์อักษร หรือสาธิต ไม่มีอะไรตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุและปัจจัยอยู่ในการรับรู้ของคน ในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้ก็อาจถดถอย หรือสูญหายไป

4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อของกลุ่มชน แนวปฏิบัติ และความคาดหวัง โดยไม่ต้องการจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธาความขลัง ความศักดิ์

สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ แม้ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผล และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ

5. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ระหว่างคนที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่ เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ชัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวางทั้งใน ด้านสาระ รูปแบบ และวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนมีการกระจายเครือข่าย และขยายตัวของการเรียนรู้ กว้างขวางจนกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

6. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคม กัญญา สุวรรณแสง. (2542 : 169 - 170) กล่าวถึงสภาพการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา และก่อให้เกิดการเรียนรู้ เป็นแผนภูมิ ดังนี้

ภาพประกอบ 2 แผนภูมิการเรียนรู้

3. ภูมิปัญญากับการทอผ้าเกาะยอ จังหวัดสงขลา

3.1 สภาพทางสังคมของเกาะยอ

เกาะยอ เป็นตำบลหนึ่งในจำนวน 6 ตำบลของอำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองสงขลา ทางบกประมาณ 20 กิโลเมตร ทางน้ำประมาณ 6 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 9,375 ไร่ หรือประมาณ 15 ตารางกิโลเมตร และมีพื้นที่ติดกับชายฝั่งทะเลสงขลา คือ

ทิศเหนือ	จดทะเลสาบสงขลา
ทิศใต้	จดทะเลสาบสงขลา
ทิศตะวันออก	จดทะเลสาบสงขลา
ทิศตะวันตก	จดทะเลสาบสงขลา

ลักษณะภูมิประเทศของเกาะยอ เป็นเกาะรูปร่างสามเหลี่ยมหรืออาวูท มีภูเขาสูงประมาณ 100 - 200 หลา เป็นแกนกลาง มีที่ราบลาดลงสู่ทะเลเพียงเล็กน้อย แต่ที่ราบส่วนใหญ่เดิมทำนาและโรงงานกระเบื้องดินเผามาก่อน อยู่ที่หมู่ที่ 5-6-7 ประมาณ 400 ไร่ ภูมิอากาศเกาะยอ มี 2 ฤดู คือ ฤดูร้อน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์-กันยายน ฤดูฝน ตั้งแต่เดือนตุลาคม-มกราคม สภาพของดินส่วนใหญ่เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำสวนโดยเฉพาะสวนผลไม้ แต่มีข้อจำกัดอยู่ คือ มีพื้นที่ในการเพาะปลูกจำกัด

เขตการปกครอง

การปกครองของตำบลเกาะยอ เป็นแบบลักษณะการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศยกฐานะสภาตำบลเกาะยอ เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะยอ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 113 ตอน 9 ลงวันที่ 30 มกราคม 2539 มีผลบังคับใช้วันที่ 30 มีนาคม 2539 ปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะยอ เป็น อบต. ชั้น 5 มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลเกาะยอ ประกอบไปด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ที่ 1 บ้านอ่าวทราย
 - หมู่ที่ 2 บ้านบ้านดิน
 - หมู่ที่ 3 บ้านบ้านนอก
 - หมู่ที่ 4 บ้านสวนทุเรียน
 - หมู่ที่ 5 บ้านท่าไทร
 - หมู่ที่ 6 บ้านโนนบ้าน
 - หมู่ที่ 7 บ้านป่าไหนด
 - หมู่ที่ 8 บ้านท้ายเสา
 - หมู่ที่ 9 บ้านสวนใหม่
- สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

ถนน

มีถนนลาดยางสายใหญ่ติดต่อกับตัวอำเภอ 2 สาย สามารถเชื่อมต่อกับต่างอำเภอ คือถนนสายนอกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีถนนในหมู่บ้านซึ่งมีถนนทั้งถนนลูกรัง ถนนลาดยาง และถนนคอนกรีต

รอบเกาะ ซึ่งสามารถเชื่อมต่อกันภายในตำบล

ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์

มีไฟฟ้าใช้ทุกหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนที่ใช้ไฟฟ้าประมาณ ร้อยละ 99 ของครัวเรือนทั้งหมด ประปาและโทรศัพท์มีใช้ในบางหมู่บ้านเท่านั้น

ประชากรและอาชีพ

ตำบลเกาะยอมีประชากรทั้งสิ้น 3,351 คน แยกเป็นชาย 1,595 คน หญิง 1,756 คน จำนวนครัวเรือน 1,467 ครัวเรือน ขนาดสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยครัวเรือนละ 3 คน(ข้อมูลจากฝ่ายทะเบียนราษฎรที่ว่า การอำเภอเมืองสงขลา : 2546)

การนับถือศาสนา คนในตำบลนิกายมหายานนับถือศาสนาพุทธ มีวัด 4 แห่ง และ 1 สำนักสงฆ์ คือ

วัดเขาบ่อ หมู่ที่ 1 สร้างเมื่อ พ.ศ. 2477 ในสมัยรัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

วัดแหลมพ้อ หมู่ที่ 4 สร้างเมื่อ พ.ศ. 2360 ในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

วัดโคกเปี้ยก หมู่ที่ 5 สร้างเมื่อ พ.ศ. 2425

วัดท้ายยอ หมู่ที่ 8 สร้างเมื่อ พ.ศ. 2311 ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี

สำนักสงฆ์ คือ สำนักสงฆ์เขาภูฏี ตั้งอยู่บนเขาภูฏี เป็นที่ตั้งเจดีย์สมเด็จพระเจ้าเกาะยอ และรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าเกาะยอ ประดิษฐานอยู่ที่นี่

สถานศึกษา มีโรงเรียน 2 โรง คือ โรงเรียนแหลมพ้อ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 และโรงเรียนวัดท้ายยอ ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทั้ง 2 โรง เปิดสอนระดับชั้นประถมศึกษาถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

สถานเอนกนาลัย มี 2 แห่ง สถานเอนกนาลัยบ้านท่าไทร และสถานเอนกนาลัยบ้านสวนทุเรียน

อาชีพหลักของประชากรได้แก่ ทำสวนผลไม้ และการประมง พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นสวนผลไม้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขาย เช่น ประกอบกร้านอาหาร ประกอบการค้าบนท้องเที่ยว ส่วนใหญ่ประชาชนมักประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพควบคู่กันไป สำหรับอาชีพการทอดผ้า นั้นเดิมเป็นเพียงอาชีพรอง ปัจจุบันมีหลายคนที่ยึดอาชีพการทอดผ้าเป็นอาชีพหลัก

3.2 ภูมิหลังและการเกิดผ้าทอเกาะยอ

ผ้าทอเกาะยอ หรือผ้าเกาะยอ เป็นผ้าทอพื้นเมืองของชาวตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นผ้าทอที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักมานาน มีเอกลักษณ์ตรงความประณีตและมีสีสันลวดลายที่สวยงามเป็นแบบเฉพาะตัว สิ่งที่ยืนยันถึงความสวยงามของผ้าเกาะยอ เห็นจะเป็นศิลปะลวดลายในผืนผ้าที่งดงาม ถึงขนาดที่พระมหากษัตริย์ไทยแห่งราชวงศ์จักรีทรงพระราชทานชื่อเป็นมงคลในลายประเภทหนึ่งเรียกว่า "ลายราชวัตร" และยังมีการสืบสานปรากฏสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน จึงถือได้ว่าเป็นหัตถกรรมพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญยิ่งของเกาะยอและจังหวัดสงขลา

ไม่มีหลักฐานปรากฏที่แน่ชัดว่าชาวเกาะยอเริ่มทอผ้ากันแต่เมื่อใด ทราบว่าชาวเกาะยอรู้จักการทอผ้ามาแล้วนับเป็นร้อย ๆ ปี ตั้งแต่ครั้งที่มีคนอพยพมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่บนเกาะ และมีการสืบทอดกันภายในครัวเรือนเรื่อยมา ปรากฏว่ามีเพลงกล่อมเด็กเก่าแก่หลายบทที่แสดงให้เห็นถึงค่า

นิยมและวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวเกาะยอ ซึ่งคนเฒ่าคนแก่บนเกาะยอเล่าว่าเราได้ฟังเพลงกล่อมเด็กเหล่านี้มาจากยายอีกทีหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีปริศนาคำทายเกี่ยวกับเครื่องมือทอผ้าด้วย

จากบทความเรื่อง "ผ้าพื้นเมืองภาคใต้" ในวารสารฝ้ายและสิ่งทอปีที่ 2 ฉบับที่ 4 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2522 ตอนที่กล่าวถึงฝ้ายยกเมืองนครว่าคงจะได้แบบอย่างการทอผ้าจากจีน อินเดีย และอาหรับ ในสมัยศรีวิชัยมีการทอผ้าอย่างจริงจังแล้ว เพราะสมัยนั้นไทยได้มีการติดต่อค้าขายและรับวัฒนธรรมจากชนชาติที่เจริญแล้วอยู่เสมอ ซึ่งคงจะได้รับเอาวิชาการทอผ้าเข้าไว้ด้วย แต่ชาวพื้นเมืองสมัยนั้นรู้จักแต่การทอผ้าพื้นเรียบ ไม่มีลายยกดอกหรือทอลวดลายสีสันทันให้จิตรพิสดารแต่อย่างใด การทอผ้ายกดอกคงจะเพิ่งเริ่มทำกันในสมัยอยุธยาตอนปลายหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ชูดา จิตพิทักษ์ และทัศนีย์ พิกุล. (2529 : 2143)

การทอผ้าของชาวเกาะยอในระยะเริ่มแรกใช้กี่ทอเป็นกี่มือ และใช้เครื่องมือแบบที่ชาวภาคใต้เรียกว่า "ตรน" แทนกระสวย ใช้ฝ้ายที่ปลูกกันเอง ย้อมผ้าเองโดยใช้สีที่ได้จากธรรมชาติตามแบบพื้นบ้าน ซึ่งส่วนมากจะได้จากต้นไม้ เปลือก แก่น ราก และผล เช่น สีแดงได้จากรากยอและอิฐ สีทองอ่อนได้จากถลุง (มะพูด) สีเหลืองได้จากขมิ้นชัน แก่นเข (แกแล) สีส้ม (แดงเลือดนก) ได้จากสะตือ สีลูกหว้า (ม่วงอ่อน) ได้จากลูกหว้า สีเขียว ได้จากเปลือกสมอ ใบหูกวาง คราม แล้วย้อมทับด้วยถลุงอีกทีหนึ่ง สีคราม ได้จากคราม เป็นต้น ในระยะแรกทอเป็นพื้นผ้าบาง ผ้ายกดอกลวดลายต่าง ๆ บ้าง ส่วนผ้าลาย "ราชวัตร" ซึ่งเป็นลวดลายที่สวยงามมากลายหนึ่งได้รับพระราชทานชื่อจากองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งมีข้อมูลต่างกันเป็น 2 กระแส คือ กระแสที่หนึ่งกล่าวว่าได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกกระแสหนึ่งกล่าวไว้ว่าได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2482 กรมการเมืองสงขลาได้ขอครูทอผ้าชาวเขียงไ้จากจีนแผ่นดินใหญ่จำนวน 2 คน ชื่อ นายยี่สุน และนายพุดตัน มาช่วยสอนการทอผ้าแก่ชาวเกาะยอที่วัดแหลมพ้อหรือวัดหัวแหลม ตั้งแต่นั้นมาการทอผ้าของชาวเกาะยอก็ทอด้วยที่กระตุกมาจนถึงปัจจุบัน (ศิริพร สุระวิโรจน์. 2545 : 19 อ้างอิงจากสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พุทธศักราช 2529 เล่ม 5 หน้า 2144)

3.3 ภูมิปัญญาการทอผ้าเกาะยอ

ผ้าทอเกาะยอที่ทอสำเร็จรูปแล้วมีหลายชนิด เช่น ผ้ายัดเลื้อยชายหญิง มีสีและลวดลายต่าง ๆ ผ้าย่องชาย ผ้ายูง ผ้ายาวม้า ผ้ายัดหน้า เป็นต้น

ผ้าทอเกาะยอ มีกระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ของการทอผ้า มีวิธีการใกล้เคียงกับงานทอผ้าโดยทั่วไป แต่ต่างกันตรงที่การให้ลวดลายที่มีรูปแบบเฉพาะตัวเป็นเอกลักษณ์สำคัญ ขั้นตอนการทอผ้าเกาะยอประกอบด้วย

ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบและอุปกรณ์

ในอดีตผ้าทอเกาะยอชาวบ้านจะปลูกฝ้ายเอง เป็นชนิดฝ้ายขาวและฝ้ายสีน้ำตาล แต่เนื่องจากสภาพพื้นที่ของจังหวัดสงขลาโดยเฉพาะที่เกาะยอมีฝนตกชุก คุณภาพของฝ้ายที่ได้จึงไม่ดีเท่าที่ควร ภายหลังชาวบ้านได้หันมาใช้ใยสังเคราะห์แทนที่ชาวบ้านเรียกว่า "ด้ายโทเร" เป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการทอผ้า โดยสั่งซื้อจากโรงงานในกรุงเทพฯ ด้ายโทเรมีจำหน่ายเป็นหมอน 1 หมอนจะมีน้ำหนัก 4.5

กิโลกรัม มัดรวมกันเป็น 45 ริวหรือใจ ชาวบ้านจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มจะซื้อครั้งละจำนวนมาก เพื่อให้ได้ราคาถูกแล้วนำมาแบ่งกัน

ในการทอผ้าเกาะยอนั้น อุปกรณ์ที่สำคัญคือที่กระตุก ตัวที่จะทำเป็นโครงสี่เหลี่ยมทำจากไม้เนื้อแข็ง ภายในประกอบด้วยไม้ม้วนเส้นด้าย ตะกั่ว ฟืม รางกระสวย กระสวย สายกระตุก คานเหยียบ และไม้ม้วนผ้า

สำหรับอุปกรณ์ที่สำคัญ ได้แก่ หลักคัน รางคัน หลอดคันในดอกหวีหรือระวีง ขอเกี่ยวด้าย ฟืม เครื่องรองเข้าฟืม ระทัด ไม้รัด ไม้ค้ำ และเครื่องม้วนด้าย ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ต้องใช้ก่อนการทอผ้า

ขั้นตอนการเตรียมเส้นด้าย

เส้นด้ายที่ใช้ในการทอผ้าทอเกาะยอนปัจจุบันไม่มีการย้อมสีเอง เนื่องจากการย้อมจะได้สีที่มีความเข้มอ่อนต่างกันในแต่ละครั้งที่ย้อมเส้นด้าย ชาวบ้านจึงได้สั่งซื้อเส้นด้ายจากโรงงานที่ย้อมสีสำเร็จแล้ว ที่สำคัญเส้นด้ายเมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วสีจะไม่ตกสามารถซักได้โดยทั่วไป

เส้นด้ายในแต่ละหมอนจะมีแบ่งเป็นชุดอยู่ภายในเป็นจำนวนมากเรียกว่าริวหรือใจ นำด้ายแต่ละริวมากกรอเข้าหลอดด้ายเล็กสำหรับทำเป็นด้ายพุ่ง เสร็จแล้วเก็บไว้สำหรับใส่ในรางกระสวย และอีกส่วนหนึ่งกรอเข้าหลอดขนาดใหญ่สำหรับทำเป็นด้ายยืน

การกรอด้ายเข้าหลอดด้ายยืน จะกรอครั้งละจำนวนมากตามขนาดหน้ากว้างของผ้าที่ทอ ดังนั้นช่วงทอผ้าต้องคำนวณว่าในการทอแต่ละครั้งจะทอผ้าแบบไหน เช่น ผ้าผืน ผ้าขาวม้า

ขั้นตอนการทอผ้าเกาะยอน

การทอผ้าทอเกาะยอน มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การเตรียมเส้นยืน คือ นำด้ายริวที่เป็นเช็ด(ใจ) มากกรอเข้าหลอดเพื่อใช้สำหรับงานโดยเฉพาะ เช่น หลอดด้ายพุ่ง หรือหลอดสำหรับสาวด้ายยืน ที่กรอด้ายนี้เรียกว่า เสาทอหวี (ดอกหวี) ระหว่างการกรอต้องหมั่นตรวจดูด้ายด้วยว่าเส้นด้ายสม่ำเสมอดี ไม่มีรอยคอดที่ทำให้ขาดเร็ว ไม่มีปมปม ซึ่งจะเป็อุปสรรคในการทอ หากมีต้องเอาออกและต่อให้เรียบร้อย

เมื่อกรอด้ายเข้าหลอดแล้วช่วงทอผ้าจะนำไปใส่ในเครื่องเดินด้ายเพื่อทำด้ายคันหรือด้ายวิ่ง ซึ่งมีราวสำหรับบรรจุหลอดด้าย ซึ่งมีความยาวประมาณ 8 นิ้ว แล้วดึงด้ายมาสู่รางคัน ซึ่งมีลักษณะเป็นแครยาว ปลาย 2 ข้างห่างกัน 5 หลา แกนไม้ที่อยู่ริมแครทั้งสองมีข้างละ 19 แกน การคันด้ายนี้ คือ การสาวด้ายยืนนั่นเอง การคันด้ายนี้จะต้องใช้แรงงาน 3 คน จึงจะทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการคันด้ายต้องยืนสาวด้ายไป-มา ใส่ด้ายในแกน ถ้ามีผู้ช่วยนั่งตรงแกนริมแครทั้งสองจะช่วยจับด้ายที่คนเดินด้ายใส่แกนด้ายจะไม่พันกัน

การเอาด้ายใส่ในฟืม เรียกว่า สอดฟัน(หวี) ฟันหวีซี่หนึ่ง ๆ จะสอดด้าย 2 เส้น (เส้นคู่ทำให้ทันทานขึ้น) การสอดฟันหวีจะต้องใช้แรงงาน 2 คนช่วยกัน นั่งอยู่คนละด้านของฟืม ใส่และใช้ไม้เบ็ดเกี่ยวด้าย

เมื่อสอดด้ายเข้าเข็มเสร็จแล้วก็นำไปซึ่งบนที่สำหรับเก็บตะกอหรือร้อยตะกอต่อไป (การร้อยตะกอ คือ การนำด้ายยืนร้อยเข้าไปในห่วงของตะกอ แบ่งด้ายยืนออกเป็นหมู่ จะเป็นกี่หมู่ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการทอ) จากนั้นก็หัดด้ายให้เรียบร้อยสม่ำเสมอ

2. การเตรียมเส้นพุ่ง เริ่มจากการกรอด้วยที่จะใช้เป็นเส้นพุ่งเข้ากระสวย แล้วนำกระสวยแต่ละสีไปใส่ในรางกระสวย (หรือกรอบกระสวย)

3. ลำดับการทอในกี่กระตุก

ขั้นที่ 1 สับตะกอให้ด้ายยืนแยกออกจากกัน โดยมีเหยียบอยู่ข้างล่าง(ใช้เท้าเหยียบ) เป็นการเปิดช่องว่างสำหรับให้ด้ายพุ่งผ่านเข้าไปได้

ขั้นที่ 2 ใช้มือพุ่งกระสวยด้วยพุ่งให้สอดไปตามช่องสอดกระสวยซึ่งทำด้วยไม้

ขั้นที่ 3 ปลดเหยียบที่เหยียบเครื่องบังคับตะกอ เพื่อให้ด้ายพุ่งรวมเป็นหมู่เดียวกันตามเดิม กระทบพันหัวโดยแรง พันหัวจะพาด้วยพุ่งให้เข้ามาชิดกันเป็นเส้นตรง

ขั้นที่ 4 เหยียบที่บังคับตะกออีกครั้ง ซึ่งตรงกันข้ามกับขั้นที่หนึ่ง กระทบโดยแรงอีกครั้งหนึ่ง จึงพุ่งด้ายเส้นที่สอง จะทำให้ได้ผ้าเนื้อแน่นขึ้น

การกระแทกพันหัวอย่างแรงหรือเบา มีผลต่อความยาวของผ้าที่ทอได้และทำให้ผ้าเนื้อแน่นหนาหรือบางได้

3.4 ประเภทของผ้าทอเกาะยอ

ลักษณะของผ้าทอ เกาะยออยู่ที่ฝีมือการทอและลายต่าง ๆ ของผ้าที่ทอได้ เนื่องจากผ้าทอเกาะยอเป็นผ้าทอด้วยมือ จึงมีความละเอียดอ่อนน่าใช้ และมีความแปลกในลายที่ทออันเป็นลายเฉพาะตัวของผ้าทอเกาะยอ ซึ่งประกอบด้วยลวดลายผ้า 3 ลักษณะ คือ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายกดอก

4.1 ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ใช้เส้นด้ายยืนเส้นเดียว และสามารถทำลวดลายด้วยเทคนิคการใช้เส้นด้าย จำแนกได้เป็น ผ้าพื้นธรรมดา ผ้าหางกระรอก และผ้าล่อง (ผ้ารีหรือผ้าลายทาง)

4.2 ผ้าตา เป็นผ้าทอที่กำหนดสียืนมากกว่า 1 สี กำหนดลายด้วยการเรียงเส้นด้ายยืนสลับสี ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าโสร่งชาย ผ้าขาวม้า มีหลายลายได้แก่ ตาสมุก ลูกโซ่ ตาราง ตานก และตาเท่ากัน

4.3 ผ้ายกดอก มีลวดลายหลายแบบลวดลายของผ้าเกาะยอที่เป็นลวดลายเก่ามีการทอน้อยมาก ลวดลายเก่าที่ปรากฏอยู่และนิยมกันในปัจจุบันมีดังนี้ คือ ลายราชวัตร ลายดอกพิกุล ลายดอกรสสุคนธ์ ลายดอกพยอม ลายดอกกรัก ลายดอกห้าหนึ่ง ลายเทพพนม ลายพริกไทย ลายลูกแก้ว ลายบุหงา ลายลูกหวาย ลายหมากรุก ลายตาสก๊อต ลายดอกผกากรอง หรือดอกแปดหรือดอกขี้ไก่ ลายกากบาท ลายคดกริช ลายสมุกหรือลายโกเถียม ลายสี่เหลี่ยมหรือลายเครียะ ลายลูกโซ่ และลายข้าวหลามตัด ในสมัยโบราณชาวบ้านเกาะยอโดยไม่ทราบชื่อลาย อาศัยเรียกกันง่าย ๆ และจดจำทอกันตามอย่างบรรพบุรุษ บางครั้งมีการพลิกแพลง ดัดแปลง ทอเป็นลวดลายที่แปลกออกไปจากเดิม ถ้าเผชิญสวามิผู้มีนิยม ก็ทอกันต่อ ๆ มา และตั้งชื่อตามผู้ที่เป็นต้นคิดลาย เช่น ลายโกเถียม บางครั้งก็เรียกตามลักษณะคล้ายคลึงกับพืชพรรณไม้ เช่น ลายดอกขี้ไก่ เป็นต้น

4. ภูมิปัญญากับการท่องเที่ยวผ่านนาหมื่นศรี จังหวัดตรัง

4.1 สภาพทางสังคมของนาหมื่นศรี

นาหมื่นศรี เป็นตำบลหนึ่งในจำนวน 6 ตำบลของอำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ห่างจากที่ว่าการอำเภอนาโยงทางทิศเหนือประมาณ 4 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวเมืองตรัง ประมาณ 11 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 12,500 ไร่ หรือประมาณ 20 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง คือ

ทิศเหนือ	จดตำบลน้ำผุด อำเภอเมืองตรัง
ทิศใต้	จดตำบลนาโยงเหนือ อำเภอนาโยง และตำบลนาโยงใต้ อำเภอเมืองตรัง
ทิศตะวันออก	จดตำบลละมอ อำเภอนาโยง และตำบลน้ำผุด อำเภอเมืองตรัง
ทิศตะวันตก	จดตำบลนาพล อำเภอนาโยง

ลักษณะภูมิประเทศของนาหมื่นศรีมีพื้นที่ราบเอียงจากทิศเหนือไปสู่ทิศใต้ มีคลองและลำห้วยธรรมชาติเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ คลองนางน้อย คลองน้ำเจ็ด ห้วยน้ำใส ห้วยตรน ห้วยตอ มีคลองชลประทานและแหล่งน้ำสาธารณะประโยชน์สำหรับใช้เพาะเลี้ยงปลาและใช้เพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนยางพารา ส่วนพื้นที่ทำนารองลงมาและยังมีลูกเขาโดดภายในมีถ้ำหินย้อยสวยงาม ชื่อถ้ำเขาช้างหาย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดตรัง

เขตการปกครอง

ตำบลนาหมื่นศรี มีหมู่บ้าน จำนวน 8 หมู่บ้าน ดังนี้

- หมู่ที่ 1 บ้านใสใหญ่
- หมู่ที่ 2 บ้านนาหมื่นศรี
- หมู่ที่ 3 บ้านวังถ้ำ
- หมู่ที่ 4 บ้านใสเดือย
- หมู่ที่ 5 บ้านนาจิก
- หมู่ที่ 6 บ้านหัวเขา
- หมู่ที่ 7 บ้านใสบ่อลึก
- หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์

ในจำนวน 8 หมู่บ้านนี้ บ้านควนสวรรค์นับเป็นศูนย์กลางของตำบล เป็นที่ตั้งของวัด โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย และกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง

สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

ถนน

มีถนนลาดยางสายใหญ่ติดต่อกับตัวอำเภอ 1 สาย สามารถเชื่อมต่อกับต่างอำเภอ คือถนนสายน้ำผุด-ห้วยยอดทางหนึ่ง และเชื่อมต่อกับตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมืองตรังอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีถนนในหมู่บ้านซึ่งมีถนนทั้งถนนลูกรัง ถนนลาดยาง และถนนคอนกรีต ซึ่งสามารถเชื่อมต่อกับตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลละมอ ตำบลนาโยงเหนือ เป็นต้น

ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์

มีไฟฟ้าใช้ทุกหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนที่ใช้ไฟฟ้าประมาณ ร้อยละ 99 ของครัวเรือนทั้งหมด ประปาและโทรศัพท์มีใช้ในบางหมู่บ้านเท่านั้น

ประชากรและอาชีพ

ตำบลนาหมื่นศรีมีประชากรทั้งสิ้น 5,401 คน แยกเป็นชาย 2,637 คน หญิง 2,764 คน จำนวนครัวเรือน 952 ครัวเรือน ขนาดสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยครัวเรือนละ 5 คน(ข้อมูลจากฝ่ายทะเบียนราษฎรที่ว่า การอำเภอเมืองตรัง : 2546)

การนับถือศาสนา คนในตำบลนาหมื่นศรีนับถือศาสนาพุทธ มีวัด 2 แห่ง คือ วัดหัวเขา หมู่ที่ 6 และวัดควนสวรรค์ หมู่ที่ 8

สถานศึกษา มีโรงเรียน 2 โรง คือ โรงเรียนไทรงาม หมู่ที่ 4 และโรงเรียนบ้านควนสวรรค์ หมู่ที่ 8 เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทั้ง 2 โรง เปิดสอนระดับชั้นประถมศึกษาถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

อาชีพหลักของประชากรได้แก่ ทำสวนยางพาราและทำนา พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นสวนยางพารา ส่วนการทำนานั้นมีน้อย เนื่องจากสภาพพื้นที่ของนาหมื่นศรีเป็นลักษณะลูกฟูก มิได้เป็นที่ราบกว้างใหญ่ พื้นที่ทำนาจึงเป็นพื้นที่เล็ก ๆ กระจัดกระจายทั่วไป ชาวที่ได้จากการทำนาใช้เพื่อกินในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ มีผู้ประกอบการโรงสีข้าวขนาดเล็กอยู่ประมาณ 20 ราย นอกจากนี้ชาวบ้านยังประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขาย ส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพควบคู่กันไป สำหรับอาชีพการทอผ้านั้นเดิมเป็นเพียงอาชีพรอง ปัจจุบันมีหลายคนที่ยึดอาชีพการทอผ้าเป็นอาชีพหลัก

4.2 ภูมิหลังและการเกิดของผ้าทอนาหมื่นศรี

ผ้าทอนาหมื่นศรีจัดว่าเป็นผ้าทอพื้นเมืองของภาคใต้ที่อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นเมืองดั้งเดิม และสามารถทำรายได้ให้กับท้องถิ่นและประเทศชาติ และช่วยให้ราษฎรส่วนหนึ่งมีงานทำไปด้วย ดังเช่น จรินทร์ สิริ. (2529 : 2148 - 2149) ได้กล่าวว่า ผ้าทอนาหมื่นศรี เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งจากตำบลนาหมื่นศรี อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง ยังคงรักษาเอกลักษณ์อันโดดเด่น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งเข้ากับยุคสมัยได้อย่างลงตัวและเหมาะสม ผ้าทอนาหมื่นศรีที่ทอสำเร็จรูปมีหลายชนิดที่ทอกันมาแต่ดั้งเดิม มีผ้านุ่ง(ผืนยาวสำหรับโจงกระเบน) ผ่าถุง ผ่าโล่ง ผ่าขาวม้า ผ่าสไบ ผ่าเช็ดหน้า ปัจจุบันมีผ้าตัดเสื้อชายหญิงออกแบบเป็นสีสันทันสมัยและลวดลายต่าง ๆ

เกศสุดา สิทธิสันติกุล. (2546 : 6) ได้กล่าวว่า ในอดีตลานใต้ทุนเรือนไม้ชุมชนนาหมื่นศรีทุกหลังคาเรือนจะมี "โหล" หรือที่พื้นบ้าน และอุปกรณ์ทอผ้าแขวนไว้บนเพดานใต้ถุนเพื่อไว้ในยามใดที่ว่างเว้นจากการทำนา แม่บ้านแม่เรือนก็จะนั่งทอผ้าไว้ใช้นุ่งห่มภายในครัวเรือน ที่เหลือก็จะแบ่งปันเป็ของกำนัลแจกจ่ายแก่ญาติสนิทมิตรสหายบ้านใกล้เคียงสื่อภาพแห่งสายใยความผูกพันของชุมชนมาอย่างยาวนาน

กุศล นิลละอ. (ภูมิปัญญาบ้านนาหมื่นศรี) ได้กล่าวว่า "การทอผ้าของนาหมื่นศรีในอดีต สิ่งที่เห็นชินตาก็คือที่พื้นเมืองวางอยู่ใต้ถุนเรือน ยามว่างหนานา แม่บ้านแม่เรือนลงนั่งทอผ้าไว้ใช้สำหรับคน

ในครอบครัว แลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน เมื่อเหลือนำไปขายในหมู่บ้านใกล้เคียง ในตลาด หรือแจกจ่ายญาติมิตร”

ในสมัยเริ่มแรกผ้าทอนาหมื่นศรีจะใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นมาทอเป็นผืนผ้า เช่น ฝ้าย ด้ายดิบ ปัจจุบันได้ใช้วัสดุสิ่งทอที่มีขายอยู่ทั่วไปในท้องตลาด เช่น ด้าย ไหม ไหมเทียม ไนล่อน เป็นต้น

การทอผ้าของชาวบ้านนาหมื่นศรี ได้มีมาหลายชั่วคน ชาวหมู่บ้านที่มีอาชีพทำนา ทำสวน และทอผ้า การทอผ้าของชาวบ้านเดิมจะทอใช้กันเองภายในครอบครัวในหมู่บ้านและส่งขายให้กับหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย การทอผ้าของนาหมื่นศรีได้ขาดหายไปช่วงหนึ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะขาดเส้นด้ายที่ใช้ในการทอ การปั่นด้ายที่ย้อมเองก็ลดลง เกิดภาวะขาดแคลนเส้นด้ายและวัตถุดิบ เนื่องจากมีเส้นใยย้อมสำเร็จรูปเข้ามาแทนที่ คำนิยมการนุ่งห่มผ้าทอดหาย ผ้าจากโรงงานและเสื้อผ้าสำเร็จรูปเข้ามาในชุมชนมากขึ้น หาชื้อได้ง่ายสะดวก ราคาถูก กว่าทอเองทุกขั้นตอน สุดท้าย “โหง” ที่เคยใช้งานถูกทอทิ้ง ถูกทำลายไปอย่างไร้ค่า

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2514 นางนาง ช่วยรอด อายุขณะนั้น 78 ปี เป็นราษฎรหมู่ที่ 8 ตำบลนาหมื่นศรี เห็นว่าตัวเองชราภาพแล้ว มีเวลาว่างมาก อีกประการหนึ่งอยากให้ลูกหลานได้รู้วิธีทอผ้าพื้นเมืองแบบโบราณซึ่งเรียกกันว่า “ผ้าทอพื้นเมือง” จึงได้รวบรวมคนที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันและเคยทอผ้ามาได้ 3 คน คือ นางผอบ ขุนทอง นางอิน เขยชื่นจิตร และนางเหิม ชูบัว ได้นำเอาก็อทผ้ากับเครื่องมือที่เก็บไว้ในสมัยก่อนมาซ่อมแซมจนใช้งานได้ แล้วเริ่มทอผ้าด้วยกันทั้งสี่คน โดยผลัดกันทอ ทอเป็นผ้าถุงบ้าง ผ้าห่มบ้าง ในตอนแรกไม่มีใครสนใจ จนกระทั่งนางกุศล นิลระออบ บุตรของนางนาง ช่วยรอด ซึ่งแต่งงานไปแล้วกลับมาเยี่ยมแม่ เห็นแม่และพรรคพวกของแม่ทอผ้าอยู่ เกิดชอบขึ้นมา ตั้งแต่นั้นนางกุศลได้เฝ้าดูการทอผ้าของแม่ทุกวัน และหัดทอผ้าอยู่หลายเดือนจนสามารถทอผ้าได้ นางนางและเพื่อน ๆ เห็นว่านางกุศลเป็นคนเอาใจจริงเอาใจในการทอผ้า จึงได้ถ่ายทอดวิธีการทอผ้าทุกอย่างให้ ทั้งผ้าทอแบบธรรมดาและผ้าลายดอกต่าง ๆ จนกระทั่งนางกุศลทอผ้าได้ทุกอย่างและมีความชำนาญ จึงได้รวบรวมกลุ่มสมาชิกประมาณ 10 คน ตั้งกลุ่มทอผ้าตำบลนาหมื่นศรี โดยมีนางกุศลเองเป็นคนสอนการทอผ้าให้กับสมาชิกจนกระทั่งสมาชิกทั้ง 10 คนทอผ้าได้หมด ผ้าที่ทอในครั้งแรก ๆ ชาวบ้านภายในหมู่บ้านได้ซื้อขายกันเอง และเริ่มกระจายไปยังหมู่บ้านอื่นคนอื่น ๆ ที่สนใจได้ซื้อและแพร่กระจายจนมีชื่อเสียงมากขึ้นจนถึงปัจจุบัน เป็นที่รู้จักในนาม “ผ้าทอนาหมื่นศรี” (จริน ศิริ. 2529 : 2148 อ้างอิงในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พุทธศักราช 2529 เล่ม 5)

4.3 ภูมิปัญญาการทอผ้านาหมื่นศรี

ผ้าทอนาหมื่นศรีที่ทอสำเร็จรูปแล้วมีหลายชนิด เช่น ผ้าตัดเสื้อชายหญิง มีสีและลวดลายต่าง ๆ ผ้าโสร่งชาย ผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดหน้า เป็นต้น

กระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ของการทอผ้านาหมื่นศรี มีวิธีการใกล้เคียงกับงานทอผ้าโดยทั่วไป แต่ต่างกันตรงการให้ลวดลายที่มีรูปแบบเฉพาะตัวเป็นเอกลักษณ์สำคัญ ขั้นตอนการทอผ้านาหมื่นศรีประกอบด้วย

ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบและอุปกรณ์

ในอดีตผ้าทอนาหมื่นศรีชาวบ้านจะปลูกฝ้ายเอง เป็นชนิดฝ้ายขาวและฝ้ายสีน้ำตาล แต่เนื่องจากสภาพพื้นที่ของตำบลนาหมื่นศรีมีฝนตกชุกมากจึงทำให้ฝ้ายขึ้นรา ชาวบ้านเลยมาสั่งซื้อด้วยสำเร็จรูปแทน

ในการทอผ้านาหมื่นศรีนั้น อุปกรณ์ที่สำคัญคือก่กระตุก ตัวที่จะทำเป็นโครงสี่เหลี่ยมทำจากไม้เนื้อแข็ง ภายในประกอบด้วยไม้ฉนวนเส้นด้าย ตะกั่ว พิม รางกระสวย กระสวย สายกระตุก คานเหยียบ และไม้ฉนวนผ้า

สำหรับอุปกรณ์ที่สำคัญ ได้แก่ หลักคั่น รางคั่น หลอดคั่นในดอกหวีหรือระวีง ขอบเกี่ยวด้าย พิม เครื่องรองเข้าพิม ระทัด ไม้มัด ไม้ค้ำ และเครื่องฉนวนด้าย ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ต้องใช้ก่อนการทอผ้า

ขั้นตอนการเตรียมเส้นด้าย

เส้นด้ายที่ใช้ในการทอผ้าทอนาหมื่นศรีในปัจจุบันไม่มีการย้อมสีเอง เนื่องจากการย้อมจะได้สีที่มีความเข้มอ่อนต่างกันในแต่ละครั้งที่ย้อมเส้นด้าย ชาวบ้านจึงได้สั่งซื้อเส้นด้ายจากโรงงานที่ย้อมสีสำเร็จแล้ว ที่สำคัญเส้นด้ายเมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วสีจะไม่ตกสามารถซักได้โดยทั่วไป

เส้นด้ายในแต่ละหมอนจะมีแบ่งเป็นขดอยู่ภายในเป็นจำนวนมากเรียกว่ารีวหรือใจ นำด้ายแต่ละรีวมากรอเข้าหลอดด้ายเล็กสำหรับทำเป็นด้ายพุ่ง เสร็จแล้วเก็บไว้สำหรับใส่ในรางกระสวย และอีกส่วนหนึ่งกรอเข้าหลอดขนาดใหญ่สำหรับทำเป็นด้ายยืน

การกรอด้ายเข้าหลอดด้ายยืน จะกรอครั้งละจำนวนมากตามขนาดหน้ากว้างของผ้าที่ทอ ดังนั้นช่วงทอผ้าต้องคำนวณว่าในการทอแต่ละครั้งจะทอผ้าแบบไหน เช่น ผ้าผืน ผ้าขาวม้า

ขั้นตอนการทอผ้านาหมื่นศรี

การทอผ้าทอนาหมื่นศรี มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การเตรียมเส้นยืน คือ นำด้ายรีวที่เป็นเช็ด(ใจ) มากกรอเข้าหลอดเพื่อใช้สำหรับงานโดยเฉพาะ เช่น หลอดด้ายพุ่ง หรือหลอดสำหรับสาวด้านยืน ที่กรอด้ายนี้เรียกว่า เสาทอหวี (ดอกหวี) ระหว่างการกรอต้องหมั่นตรวจดูด้ายด้วยว่าเส้นด้ายสม่ำเสมอดี ไม่มีรอยคอดที่ทำให้ขาดเร็ว ไม่มีปมปมซึ่งจะเป็นอุปสรรคในการทอ หากมีต้องเอาออกและต่อให้เรียบร้อย

เมื่อกรอด้ายเข้าหลอดแล้วช่วงทอผ้าจะนำไปใส่ในเครื่องเดินด้ายเพื่อทำด้ายคั่นหรือด้ายวิ่งซึ่งมีราวสำหรับบรรจุหลอดด้าย ซึ่งมีความยาวประมาณ 8 นิ้ว แล้วดึงด้ายมาสู่รางคั่น ซึ่งมีลักษณะเป็นแครยาว ปลาย 2 ข้างห่างกัน 5 หลา แกนไม้ที่อยู่ริมแครทั้งสองมีข้างละ 19 แกน การคั่นด้ายนี้ คือ การสาวด้ายยืนนั่นเอง การคั่นด้ายนี้จะต้องใช้แรงงาน 3 คน จึงจะทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการคั่นด้ายต้องยืนสาวด้ายไป-มา ใส่ด้ายในแกน ถ้ามีผู้ช่วยนั่งตรงแกนริมแครทั้งสองจะช่วยจับด้ายที่คนเดินด้ายใส่แกนด้ายจะไม่พันกัน

การเอาด้ายใส่ในพิม เรียกว่า สอดฟัน(หวี) ฟันหวีซี่หนึ่ง ๆ จะสอดด้าย 2 เส้น (เส้นคู่ทำให้ทนทานขึ้น) การสอดฟันหวีจะต้องใช้แรงงาน 2 คนช่วยกัน นั่งอยู่คนละด้านของพิม ใส่และใช้ไม้เบ็ดเกี่ยวด้าย

เมื่อสอดด้ายเข้าพีมเสร็จแล้วก็นำไปซึ่งบนที่สำหรับเก็บตะกอหรือร้อยตะกอต่อไป (การร้อยตะกอ คือ การนำด้ายยืนร้อยเข้าไปในห่วงของตะกอ แบ่งด้ายยืนออกเป็นหมู่ จะเป็นกี่หมู่ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการทอ) จากนั้นก็หวิด้ายให้เรียบร้อยสม่ำเสมอ

2. การเตรียมเส้นพุ่ง เริ่มจากการกรอด้ายที่จะใช้เป็นเส้นพุ่งเข้ากระสวย แล้วนำกระสวยแต่ละสีไปใส่ในรางกระสวย (หรือกรอบกระสวย)

3. ลำดับการทอในกี่กระตุก

ขั้นที่ 1 ลับตะกอให้ด้ายยืนแยกออกจากกัน โดยมีมีเหยียบอยู่ข้างล่าง(ใช้เท้าเหยียบ) เป็นการเปิดช่องว่างสำหรับให้ด้ายพุ่งผ่านเข้าไปได้

ขั้นที่ 2 ใช้มือพุ่งกระสวยด้ายพุ่งให้สอดไปตามช่องสอดกระสวยซึ่งทำด้วยไม้

ขั้นที่ 3 ปลดเท้าที่เหยียบเครื่องบังคับตะกอ เพื่อให้ด้ายพุ่งรวมเป็นหมู่เดียวกันตามเดิม กระทบพันหวีโดยแรง พันหวีจะพาด้วยพุ่งให้เข้ามาชิดกันเป็นเส้นตรง

ขั้นที่ 4 เหยียบที่บังคับตะกออีกครั้ง ซึ่งตรงกันข้ามกับขั้นที่หนึ่ง กระทบโดยแรงอีกครั้งหนึ่ง จึงพุ่งด้ายเส้นที่สอง จะทำให้ได้ผ้าเนื้อแน่นขึ้น

การกระแทกพันหวีอย่างแรงหรือเบา มีผลต่อความยาวของผ้าที่ทอได้และทำให้ผ้าเนื้อแน่นหนาหรือบางได้

4.4 ประเภทผ้าทอนาหมื่นศรี

การทอผ้าของชาวนาหมื่นศรีเป็นการทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ผ้าที่ทอสามารถแบ่งได้ตามการใช้งานในสมัยก่อนแบ่งออกเป็น 4 ชนิด ได้แก่ ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าที่ทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ ผ้าแต่ละชนิดจะมีลักษณะและลวดลายต่างกันไป

1. ผ้าถุง

ผ้าถุงแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ผ้ายาว และผ้าถุงหรือโสร่ง
ผ้ายาว

ขนาด กว้าง 36 - 40 นิ้ว ที่กว้างน้อยกว่านี้ก็มีบ้าง ที่พบมี 33 - 34 นิ้ว ยาว 2.25 - 3.50

หลา

สี น้ำเงิน ม่วง (เรียกสีทุ) ทั้งมีลวดลายและไม่มีลวดลาย

ลาย ทางกระรอก ราชวัตร ดาสมุก

การใช้งาน ใช้เป็นผ้าถุงโจงกระเบน

ผ้าถุงหรือโสร่ง

ขนาด กว้าง 36 - 40 นิ้ว ยาว 2 หลา หรือครึ่งหนึ่งของผ้ายาว

สี น้ำเงิน ม่วง (เรียกว่าทุ) แดง เขียว ทั้งมีลวดลายและไม่มีลวดลาย

ลาย ทางกระรอก ราชวัตร ดาสมุก หัวพูลุ ดานก ดาหมากรุก ผู้หญิงนิยมใช้ลายละเอียด ส่วนผู้ชายนิยมผ้าตา

การใช้งาน ใช้เป็นผ้านุ่ง

2. ผ้าห่ม

ขนาด มีหลายขนาด คือ ขนาดเล็กที่สุดกว้าง 12 นิ้ว ส่วนใหญ่พบประมาณ 14 - 18 นิ้ว เป็นขนาดที่พอเหมาะสำหรับพาดไหล่สไบเฉียง ส่วนขนาดใหญ่กว้าง 24 นิ้วขึ้นไป เป็นขนาดผ้าขาวม้าที่พบใหญ่สุด 28 นิ้ว ความยาวประมาณ 2 หลา หรือ 4 ศอกกว่า บางทีสั้นกว่าเล็กน้อย

สี นิยมพื้นแดง ลวดลายยกดอกเป็นสีเหลืองมากที่สุด นอกจากนี้มี ขาว เขียว ทอง ดำ

ลาย นิยมลายลูกแก้วมากที่สุด ลายอื่น ๆ ได้แก่ ดอกจัน ดาวล้อมเดือน แก้วชิงดวง เม็ดแตง ช่อมาลัย ช่อล่อกลอย ลายประสม ลายรูปสัตว์ รูปคน และลายตัวหนังสือ ที่ผู้ทอต้องมีความสามารถพิเศษ ส่วนผ้าขนาดใหญ่เน้นนิยมลายเช่นเดียวกับผืนเล็ก และยังมีลายที่ทอเฉพาะผ้าผืนใหญ่คือลายราชวัตร ถ้าใช้เป็นผ้าขาวม้าจะทอเป็นผ้ามัด

การใช้งาน ผ้าห่มทอยกดอกผืนใหญ่ นิยมใช้สำหรับผู้ชาย เป็นผ้าโพกศีรษะ พาดไหล่ รัดพัลลภ (คาดเอว) หากใช้เป็นผ้าขาวม้านุ่งหาม้านักเป็นตา ส่วนผู้หญิงจะใช้ผืนแคบกว่า สำหรับพาดไหล่สไบเฉียง เท่าที่พบเป็นผ้าทอยกดอกทั้งหมด ผ้าเหล่านี้เก็บไว้ในโอกาสสำคัญเท่านั้น เช่น ไปวัด ทำบุญตักบาตร แต่งงาน บวชนาค ในการใช้เป็นผ้าพาด ผู้หญิงพาดจากไหล่ขวา ผู้ชายพาดจากไหล่ซ้าย

3. ผ้าเช็ดหน้า

ขนาด กว้าง ยาว 14 - 20 นิ้ว ขนาดเท่ากับผ้าสไบ

สี แดง ถ้าเป็นลวดลาย จะใช้สีเหลืองหรือสีขาว

ลาย นิยมลายลูกแก้วมากที่สุด ลายอื่น ๆ ได้แก่ ดอกจัน ดาวล้อมเดือน แก้วชิงดวง ช่อมาลัย ช่อล่อกลอย เม็ดแตง ดอกกก ลายประสม เช่นเดียวกับผ้าห่ม ถ้าใช้เป็นผ้าเช็ดปาก นิยมเป็นผ้าพื้นหรือผ้าตาสีแดง

การใช้งาน ใช้เป็นผ้าเช็ดหน้า เช็ดปาก (เช็ดหน้าหมาก) ปูกราบพระ ห่อขันหมาก นิยมเรียกกันว่า ลูกผ้า หรือ ผ้านัย (นัยแปลกว่าเล็ก)

4. ผ้าทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ

4.1 ผ้าพานช้าง

เป็นผ้าทอผืนยาว เกิดจากทอผ้าเช็ดหน้าต่อกันหลายผืน แต่เดิมใช้ 12 ผืน หรือน้อยกว่า แต่เป็นจำนวนคู่ การกำหนดสีและลายเช่นเดียวกับผ้าเช็ดหน้า ใช้สำหรับพาดบนโลงศพ หลังจากเสร็จงานศพแล้วตัดแบ่งเป็นผืน ๆ เพื่อถวายพระหรือแจกลูกหลานเก็บไว้เป็นที่ระลึก การทอผ้าพานช้างนั้นไม่ได้ทอทั่วไป ผู้ทอมักมีเจตนาเฉพาะเก็บไว้สำหรับงานศพของตนเอง หรือทอให้แก่ผู้ที่รักใคร่นับถือกัน

4.2 ผ้านั่ง

เป็นผ้าที่ใช้ในพิธีแต่งงาน เมื่อฝ่ายชายไปเจรจาขอหมั้น ฝ่ายหญิงจะตก(เรียกสินสอด) เป็นเงิน ในสมัยก่อนเรียกสินสอดเป็นบาท เช่น 9 บาท 19 บาท 29 บาท ฝ่ายหญิงเรียกสินสอดไปเท่าไร ก็ต้องเตรียมทอผ้าไว้ให้ฝ่ายชายให้เหมาะสมกับที่ตกลงเรียกสินสอดกันไว้ เช่น เรียก 9 บาท ผ้า 1 สำรับ

เรียก 19 บาท ผ้า 2 สำหรับ เรียก 29 บาท ผ้า 3 สำหรับ เป็นต้น ใน 1 สำหรับนั้นประกอบด้วย ผ้านุ่ง 1 ผืน และผ้าห่ม 1 ผืน เมื่อเจ้าปาวยกขันหมากมาถึงบ้านเจ้าสาว ก็จะเปลี่ยนผ้าสำหรับใหม่ที่เจ้าสาวเตรียมไว้ให้

4.3 ผ้าถวายพระ

เท่าพบเป็นผ้าทอถวายพระ มี 2 ขนาด คือ ขนาดผ้าเช็ดหน้า และขนาดอาสนะ ผู้ทอมักจะใช้ลายตัวหนังสือเพื่อบอกความประสงค์ อุทิศคติหรือศรัทธาไว้ในผืนผ้า และประสมลวดลายอื่น ๆ ลงไปเพื่อความสวยงาม

จริน ศิริ. (2529 : 2148 - 2149) ได้กล่าวว่าผ้าทอนาหมื่นศรี เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งจากตำบลนาหมื่นศรี อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง ยังคงรักษาเอกลักษณ์อันโดดเด่น โดยเฉพาะความงดงามของลวดลายผ้าที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งเข้ากับยุคสมัยได้อย่างลงตัวและเหมาะสม

ผ้าทอนาหมื่นศรีที่ทอสำเร็จรูปมีหลายชนิดที่ทอกันมาแต่ดั้งเดิม มีผ้านุ่ง(ผืนยาวสำหรับโจงกระเบน) ผ้านุ่ง ผ่าสร่ง ผ่าขาวม้า ผ่าสไบ ผ่าเช็ดหน้า ปัจจุบันมีผ้าทอสำหรับใช้ตัดเสื้อชายหญิง ออกแบบเป็นสีล้วนและลวดลายต่าง ๆ ทั้งที่เป็นลวดลายดั้งเดิมและลวดลายที่ได้พัฒนาขึ้นใหม่โดยการลักษณะลวดลายแบบดั้งเดิมมาผสมผสานระหว่างลาย ผ้าทอนาหมื่นศรีจึงมีลวดลายมากที่สามารถเลือกได้ตามใจชอบ

5. ภูมิปัญญากับการทอผ้าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

5.1 สภาพทางสังคมของบ้านพุมเรียง

พุมเรียง เป็นตำบลหนึ่งในจำนวน 6 ตำบลของอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ห่างจากที่ว่าการอำเภอไชยา ไปทางทิศเหนือประมาณ 6 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวเมืองสุราษฎร์ธานี ประมาณ 81 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 12,500 ไร่ หรือประมาณ 20 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง คือ

ทิศเหนือ	จดตำบลตะกอบ อำเภอไชยา
ทิศใต้	จดทะเลอ่าวไทย
ทิศตะวันออก	จดทะเลอ่าวไทย
ทิศตะวันตก	จดตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด อำเภอไชยา

ลักษณะภูมิประเทศของพุมเรียงมีพื้นที่ราบ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนยางพารา มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล เรียกว่าแหลมโพธิ์ ซึ่งมีหาดทรายขาวสะอาดและสวยงาม ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานี

เขตการปกครอง

การปกครองของตำบลพุมเรียง เป็นแบบลักษณะการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศยกฐานะสภาตำบลพุมเรียง เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลพุมเรียง มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลพุมเรียง ประกอบไปด้วยมีหมู่บ้าน จำนวน 5 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1 บ้านล่าง

หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน

หมู่ที่ 3 บ้านเหนือ

หมู่ที่ 4 บ้านเหนือน้ำ

หมู่ที่ 5 บ้านแหลมทราย

ในจำนวน 5 หมู่บ้านนี้ บ้านหัวเลนนับเป็นศูนย์กลางของตำบล เป็นที่ตั้งของวัด โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย และกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง

สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

ถนน

มีถนนลาดยางสายใหญ่ติดต่อกับตัวอำเภอ 1 สาย สามารถเชื่อมต่อกับต่างอำเภอ นอกจากนี้ยังมีถนนในหมู่บ้านซึ่งมีถนนทั้งถนนลูกรัง ถนนลาดยาง และถนนคอนกรีต ซึ่งสามารถเชื่อมต่อกับตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลเป็นตัน

ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์

มีไฟฟ้าใช้ทุกหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนที่ใช้ไฟฟ้าประมาณ ร้อยละ 99 ของครัวเรือนทั้งหมด ประปาและโทรศัพท์มีใช้ในบางหมู่บ้านเท่านั้น

ประชากรและอาชีพ

ตำบลพุมเรียงมีประชากรทั้งสิ้น 7,509 คน แยกเป็นชาย 3,743 คน หญิง 3,766 คน จำนวนครัวเรือน 952 ครัวเรือน ขนาดสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยครัวเรือนละ 5 คน(ข้อมูลจากฝ่ายทะเบียนราษฎรที่ว่าการอำเภอไชยา : 2546)

ชาวบ้านมีทั้งชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ และชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม ที่เรียกว่าชาวไทยมุสลิม เฉพาะหมู่บ้านที่ทอดผ่านส่วนใหญจะเป็นชาวไทยมุสลิม ตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป กล่าวกันว่าบรรพบุรุษของชาวพุมเรียงที่นับถือศาสนาอิสลามอาจจะเป็นชาวไทรบุรีที่ถูกนำเข้ามาอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อคราวที่พระยานครยกทัพไปปราบขบถเมืองไทรบุรี พ.ศ. 2354 ส่วนหนึ่งอาจกระจัดกระจายมาอยู่ที่เมืองไชยา โดยเฉพาะที่พุมเรียง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ.2536 : 139)

ชาวไทยมุสลิมที่ตำบลพุมเรียง ส่วนหนึ่งสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มคนมุสลิมเมืองสงขลา เมืองปัตตานี และเมืองไทรบุรี ที่อพยพเข้ามาที่ตำบลพุมเรียงในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ อีกส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มมาลาญที่อพยพมาจากหมู่เกาะอินโดนีเซีย ซึ่งการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนดังกล่าวทำให้เกิดการผสมผสานทางเชื้อชาติ และวัฒนธรรมร่วมกับชาวไทย (พินิจ สุชะสันต์.2545 : 109)

สถานศึกษา มีโรงเรียน 4 โรง คือ

1. โรงเรียนวัดพุมเรียงวิทยา ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 1 เปิดสอนระดับชั้นประถมศึกษาถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
2. โรงเรียนวัดโพธาราม ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 เปิดสอนระดับประถมศึกษา
3. โรงเรียนบ้านเหนือน้ำ ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 เปิดสอนระดับประถมศึกษา

4. โรงเรียนบ้านแหลมทราย ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 5 เปิดสอนระดับประถมศึกษา

อาชีพหลักของประชากรได้แก่ ทำสวนยางพาราและทำนา พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นสวนยางพารา ส่วนการทำนานั้นมีน้อย เนื่องจากสภาพพื้นที่ของพุมเรียงเป็นลักษณะเป็นที่ราบติดชายฝั่งทะเล มีได้เป็นที่ราบกว้างใหญ่ พื้นที่ทำนาจึงเป็นพื้นที่เล็ก ๆ กระจัดกระจายทั่วไป ชาวที่ได้จากการทำนาใช้เพื่อกินในครอบครัวเป็นส่วน นอกจากนี้ชาวบ้านยังประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขาย ส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพควบคู่กันไป

ชาวพุมเรียงมีอาชีพการประมงและการทอผ้าควบคู่กันไป โดยผู้ชายจะทำการประมง ส่วนผู้หญิงจะทอผ้า และยังมีประชาชนบางส่วนมีอาชีพการทำสวน

ปัจจุบันบ้านพุมเรียงมีผู้คนอาศัยอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ คือ ไทยมุสลิมกับไทยพุทธ ไทยมุสลิมจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มริมคลองพุมเรียง ปลูกบ้านติด ๆ กัน ชาวบ้านนิยมเก็บเครื่องถ้วยชามลายครามเก่า ๆ ใส่ตู้โชว์ไว้แถบทุกบ้าน ผู้ชายมีอาชีพประมง ผู้หญิงทอผ้าซึ่งรู้จักกันในชื่อ "ผ้าไหมพุมเรียง" ส่วนชาวไทยพุทธตั้งบ้านเรือนถัดจากหมู่บ้านไทยมุสลิมไปทางทิศใต้ โดยมีถนนกั้น ชาวบ้านมีอาชีพกสิกรรม (สบส่งเมือง, ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. 2529 : 2532)

5.2 ภูมิหลังและการเกิดของผ้าทอพุมเรียง

ผ้าทอพุมเรียงเป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงทางภาคใต้มาช้านาน ซึ่งจะรู้จักในนาม "ผ้าไหมพุมเรียง" ซึ่งผ้าทอที่พุมเรียงจะทอยกด้นเงิน หรือด้นทอง ลวดลายที่สวยงามจึงเป็นลักษณะเด่นของผ้าทอพุมเรียง มีนักการศึกษาและนักวิชาการได้กล่าวไว้ ดังเช่น

พินิจ สุชะสันต์. (2545 : 109) ได้กล่าวว่า การทอผ้าของชาวไทยมุสลิมที่บ้านพุมเรียงนิยมการทอผ้าไหมยกด้นเงิน ด้นทอง หรือยกไหม สิ่งเหล่านี้ได้เป็นเอกลักษณ์และสืบทอดสู่ทายาทซึ่งเป็นชาวไทยมุสลิมในปัจจุบัน

อุบลศรี อรรถพันธ์. (2529 : 2150 - 2155) ได้กล่าวว่า ผ้าทอพุมเรียง เป็นผ้าทอพื้นเมืองของชาวไทยมุสลิม หมู่บ้านพุมเรียง ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งทอด้วยมือทั้งไหมและฝ้าย โดยเฉพาะ "ผ้าไหมพุมเรียง" เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงมาช้านาน เพราะทอยกดอกลวดลายสีสันสวยงาม ส่วนผ้าฝ้ายปัจจุบันมีการทอเป็นสีพื้นหรือสลับสีและทอยกดอกเลียนแบบผ้าไหมแต่ราคาย่อมเยากว่า จึงได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง

การทอผ้าที่หมู่บ้านพุมเรียง ไม่ทราบความเป็นมาที่แน่ชัด แต่เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มีมาช้านานแล้ว แต่เดิมทำกันทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิม ต่อมาในระยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การทอผ้าในตำบลพุมเรียงเริ่มซบเซาลง เนื่องจากภัยสงครามและวัสดุที่ใช้ทอผ้า โดยเฉพาะเส้นไหมมีราคาแพงและหาซื้อยาก ประกอบกับความนิยมของชาวบ้านจะเลือกใช้ผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักร ซึ่งได้นำเข้ามาขายจำนวนมาก มีราคาถูกและสามารถเลือกซื้อได้ง่ายสะดวกกว่าการทอผ้าใช้เอง ชาวไทยพุทธส่วนมากจึงเลิกทอผ้าไปประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น รับราชการ หรือค้าขาย ส่วนชาวไทยมุสลิมยังคงประกอบอาชีพทอผ้าสืบทอดกันมา (พินิจ สุชะสันต์. 2545 : 112)

หญิงไทยมุสลิมที่มีอายุประมาณ 14 - 50 ปี ในตำบลพุมเรียงจะรับจ้างทอผ้าให้กับผู้ประกอบการทอผ้ารายใหญ่ เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนโดยทอด้วยกี่กระตุก เพราะจะทอผ้าได้มากกว่าการทอผ้าด้วยทอโบราณซึ่งปัจจุบันเหลืออยู่น้อยมาก การทอผ้าด้วยกี่กระตุกส่วนใหญ่ช่างที่ทอผ้าจะทอผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมพื้น ผ้าไหมลายร่อง ผ้าไหมตาหมากรุก โดยจะรับจ้างทอที่โรงงานของผู้ประกอบการทอผ้า

การทอผ้าด้วยทอโบราณใช้สำหรับทอผ้าไหมยกดอก ช่างทอผ้ายกดอกที่รับจ้างจากผู้ประกอบการรายใหญ่ ในตลาดพุมเรียงอยู่ที่บ้านสงขลา หมู่ที่ 2 ตำบลตลาด อำเภอไชยยา มีอยู่ประมาณ 6 คน

5.3 ภูมิปัญญาการทอผ้าพุมเรียง

ผ้าทอพุมเรียง ผ้าที่ทอมีทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ซึ่งแบ่งออกเป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และผ้าที่ใช้ในงานพิธีการต่าง ๆ

ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่จะทอเป็นผ้ายืด ผ้าห่ม ผ้าพื้น ผ้ามัด และผ้าขาวม้า จะทอเป็นจำนวนมาก โดยใช้ฝ้ายทอเพื่อความทนทาน

ผ้าที่ใช้ในงานและพิธีกรรมต่าง ๆ จะทอด้วยไหม หรือฝ้ายแกมไหม มีลวดลายทอยกดอกสวยงาม ในช่วงแรก ๆ ผ้าที่ทอนี้มุ่งห่มได้เฉพาะเจ้านาย ขุนนาง หรือข้าราชการผู้ใหญ่เท่านั้น

การทอผ้าพุมเรียง ชาวบ้านหมู่บ้านพุมเรียงไม่ได้ผลิตไหมหรือด้ายเอง ผู้ที่ประกอบการทอผ้าจึงต้องสั่งซื้อเส้นไหมที่สาวเสร็จเรียบร้อยจากกรุงเทพฯ ทั้งเส้นไหมสังเคราะห์และเส้นไหมธรรมชาติที่ย้อมสีและไม่ย้อมสี รวมทั้งเส้นด้ายสำหรับทอผ้าฝ้ายด้วย สำหรับไหมธรรมชาติที่ใช้ทอผ้าพุมเรียง มี 3 ชนิดด้วยกัน คือ ไหมหนึ่งหรือไหมน้อย ไหมสองหรือไหมกลาง และไหมสามหรือไหมใหญ่

- ไหมหนึ่งหรือไหมน้อย เป็นไหมที่มีคุณภาพดีที่สุด ลักษณะของเส้นไหมเล็กละเอียด เป็นนวล สวยงาม ใช้เป็นไหมเส้นยืนในการทอผ้า

- ไหมสองหรือไหมกลาง เป็นไหมที่มีคุณภาพรองลงมา เส้นไหมมีลักษณะหยาบ เป็นปมปมบ้างเล็กน้อย เส้นจะโตกว่าไหมหนึ่ง นิยมใช้เป็นเส้นพุ่ง ในการทอเนื้อละเอียด

- ไหมสามหรือไหมใหญ่ เป็นไหมที่มีคุณภาพต่ำสุด เส้นไหมจะหยาบและเส้นใหญ่กว่าไหมสอง ใช้เป็นเส้นพุ่ง เนื้อของผ้าเมื่อทอเสร็จแล้วจะหยาบกว่าผ้าไหมชนิดอื่น

สีที่ใช้ย้อมไหมและด้าย ในสมัยโบราณได้จากธรรมชาติ ซึ่งได้จากพืชและสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ตันครามย้อมฝ้ายให้เป็นสีน้ำเงิน เปลือกต้นทองเอนไ้ย้อมเป็นสีแดง ขมิ้น แก่นขนุน นำมาตำแล้วต้มจะได้เป็นสีเหลือง สีดำจากผลมะเกลือ สีม่วงได้จากลูกหว้าและเปลือกต้นชงโค เป็นต้น

ต่อมาเมื่อมีสีย้อมผ้าประเภทสังเคราะห์ การย้อมสีไหมจากสิธรรมชาติจึงลดน้อยลง ประกอบกับปัจจุบันผู้ประกอบการทอผ้าในพุมเรียงส่วนมากจะซื้อเส้นไหมที่ย้อมเสร็จแล้วมาทอ เพราะกรรมวิธีและขั้นตอนการย้อมสียุ่งยากมากและเสียเวลาในการย้อม คงเหลือเพียงบางบ้านที่ยังคงดำเนินการย้อมสีไหมด้วยตนเอง

การย้อมสีเส้นไหมจะต้องนำไหมดิบมาต้มเพื่อให้สิ่งสกปรกหลุดออกเรียกว่า "การฟอกไหม" เส้นไหมจะสะอาดเมื่อย้อมสี สีที่ติดเส้นไหมจะไม่ตกหรือลอกง่าย

การย้อมสีไหม คือ การทำเส้นไหมให้มีสีสันที่แตกต่างไปจากธรรมชาติ โดยนำเส้นไหมที่ฟอกแล้วลงไปต้มน้ำสีที่เดือด ต้มไปจนกระทั่งเส้นไหมดูดสีจนหมดหรือน้ำสี ๑ และต้องดูด้วยว่าเส้นไหมทุกเส้นมีสีเรียบเสมอกันจึงจะใช้ได้ สีบางสีสามารถใส่ไหมที่ฟอกแล้วต้มในน้ำสีที่เดือดได้เลย เช่น สีแดง สีบานเย็น สีน้ำเงิน แต่บางสีต้องนำไหมที่ฟอกแล้วไปชุบน้ำสีที่ยังไม่ได้ต้มเสียก่อน แล้วบิดเส้นไหมพอหมาด ๆ นำน้ำสีนั้นไปต้มให้เดือดจึงใส่เส้นไหมที่ชุบน้ำสีแล้วลงไปต้ม สีเหล่านี้ได้แก่ สีเหลือง สีน้ำตาล สีครีม สีชมพู หลังจากที่ได้ต้มให้เส้นไหมดูดสีจนหมด และเส้นไหมทุกเส้นมีสีเรียบเสมอกันแล้ว จึงนำเส้นไหมไปซักในน้ำเย็น 2 - 3 ครั้ง บิดน้ำให้แห้ง ถ้าเป็นเส้นไหมยืนต้องนำไปลงแปรงเสียก่อน หลังจากนั้นก็จะกระตุกเส้นไหมให้เส้นไหมกระจายไม่พันกัน แล้วจึงนำไปตากแดดอ่อน ๆ ในที่มีลมพัดผ่าน เมื่อเส้นไหมแห้งจะกระตุกให้เส้นไหมกระจายอีกครั้ง แล้วจึงม้วนเส้นไหมเป็นเอ็น ๆ เก็บไว้เพื่อทอดต่อไป (พินิจ สุชะสันต์. 2545 : 116 - 117)

การทอผ้าพุ่งเรียง มีเครื่องมือและอุปกรณ์ทอผ้า แบ่งออกเป็น 2 พวก คือ อุปกรณ์การเตรียมด้าย และเครื่องทอผ้า

1. อุปกรณ์การเตรียมด้าย โดยทั่วไป มีหลักกัน รางกัน หลอดกัน ใน ดอกสวิง ตะขอเกี่ยวด้าย ฟืม เครื่องรองตอนเข้าฟืม ระหัด ไม้נד ไม้ค้ำหรือไม้ขัดด้าย และเครื่องม้วนด้าย
2. เครื่องทอผ้าที่ใช้กันในพุ่งเรียงมี 2 ชนิด คือ ก็กระตุกและก็โบราณหรือเรียกว่าก็มือ หรือ หูพื้นเมือง แต่ที่นิยมใช้กันมากเป็นก็กระตุกเพราะทอได้เร็ว ส่วนก็โบราณใช้สำหรับทอผ้ายกที่ต้องการประดิษฐ์ลวดลายพิถีพิถัน การทอด้วยก็ชนิดนี้เสียเวลามาก และต้องใช้คนจำนวน 2 คน คือ คนหนึ่งทอ อีกคนหนึ่งเป็นผู้ยกตะกอ ทั้งก็กระตุกและก็โบราณมีส่วนประกอบที่สำคัญคล้ายกันคือ ฟืม ตะกอ และ กระสวย

ผ้าทอพุ่งเรียง มีวิธีการทอแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ ขั้นตอนการเตรียมเส้นก่อนทอผ้า และขั้นตอนการทอผ้า

1. ขั้นตอนการเตรียมเส้นก่อนทอผ้า เส้นด้ายหรือไหมที่ใช้ในการทอผ้า แบ่งออกเป็น 2 ชนิด พวกที่ขึงตึงไปตามความยาวของผ้าเรียกว่าด้ายยืน หรือไหมยืน ส่วนพวกที่ใช้ขัดเส้นด้ายหรือไหมยืนเป็นมุมฉากไปตามความกว้างของผืนผ้า เรียกว่า ด้ายพุ่ง หรือไหมพุ่ง
2. ขั้นตอนการทอผ้า ลำดับแรก คือ สับตะกอ ให้ด้ายยืนแยกออกจากกัน เปิดช่องว่างสำหรับให้ด้ายพุ่งผ้าเข้าไปได้ พุ่งกระสวยให้ด้ายพุ่งสอดเข้าไประหว่างด้ายยืน ปล่อยตะกอให้ด้ายพุ่งรวมเป็นหมู่เดียวกันตามเดิม กระทบพันหวีโดยแรง พันหวีจะพาดด้ายพุ่งให้เข้ามาชิดเป็นเส้นตรง ถ้าต้องการให้ผ้ามีเนื้อเรียบสม่ำเสมอ เวลาทอจะต้องทำอีก 2 ขั้น คือ สับตะกอใหม่อีกครั้งหนึ่งให้ตรงกันข้ามกับขั้นที่ 1 กระทบโดยแรงอีกครั้งหนึ่ง จึงพุ่งด้ายเส้นที่ 2 จะทำให้ได้ผ้าเนื้อแน่นขึ้น

การทอผ้าดอก มีกระบวนการทอแตกต่างและยากกว่าการทอธรรมดา มาก ด้ายยืนหรือไหมยืนที่ใช้ในเครื่องทอยกดอกมีตะกอแยกด้ายยืนหรือไหมยืนเฉพาะเส้น จะยกครั้งละกี่เส้นก็ได้ การออก

แบบลายทอดต้องออกแบบเป็นพิเศษ ใช้เป็นเครื่องบังคับตะกอให้ยกด้ายยืน การร้อยตะกอหรือการสับด้ายยืน เพื่อให้ผ้าทอมีลวดลายต่าง ๆ เป็นความสามารถและเทคนิคของช่างทอผ้า ซึ่งน้อยคนจะทำได้ การร้อยตะกอด้ายยืนนี้เสียเวลามาก เพราะต้องทำด้วยมือทั้งหมด บางรายเสียเวลาหลายเดือนกว่าจะเสร็จ การทอยกดอกนี้สามารถตกแต่งลวดลายให้สวยงามและทอออกมาได้หลายสี

ผ้าทอพุมเรียง มีทั้งผ้าไหมทอยกดอกด้วยทูกโบราณและทูกกระตุก สำหรับทุกซึ่งปัจจุบันเรียกว่า "กึ่งพื้นบ้าน" หรือ "กึ่งโบราณ" ใช้สำหรับทอผ้าไหมยกดอก ส่วนที่กระตุกจะนิยมกันมาก ใช้ทอผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมพื้น ผ้าชิ้นไหม ผ้าไหมลายรอง ผ้าไหมตาหมากรุก ผ้ายกชุดหน้านาง ผ้ายกชุดฝรั่ง ผ้ายกเฉพาะเชิง ผ้ายกดอกกลมเกลียว ผ้ายกดอกเหล่านี้มีทั้งประเภทไหมร้อยเปอร์เซ็นต์ และไหมแก้วสิบเปอร์เซ็นต์ ซึ่งยกด้นเงินด้นทอง และไหมลายซ้อนตั้งแต่ 2 - 5 สี สลับสี ผ้าไหมเหล่านี้นอกจากนำไปตัดเป็นผืนสำเร็จรูป เสื้อและกระโปรงแล้ว ยังใช้ทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น กระเป๋าถือ กรอบรูป พวงกุญแจ ผ้าคลุมหมอน ผ้ารองจาน ผ้าเช็ดหน้า ผ้าพันคอ เทคไท ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมการทอผ้าไทยของคนไทยถ่ายทอดสืบต่อมาช้านาน ความงามอย่างพอเหมาะของผ้าไหม ความงดงามของผ้าฝ้าย ตลอดจนความงดงามของลวดลายที่บรรจงสร้างบนผืนผ้าล้วนแต่เป็นงานที่สร้างสรรค์ด้วยความรักความผูกพันของหญิงไทย แสดงให้เห็นความละเอียดอ่อนที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมในความเป็นอยู่อันเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน ผ้าทอพื้นเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ มีเอกลักษณ์ของตนเอง มีแบบแผนงานเทคนิคและลวดลายต่าง ๆ ต่างกัน ล้วนแล้วแต่มีความงามไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน มีการบวนการทำครบวงจร ตั้งแต่การเตรียมวัสดุในการทอ ไม่ว่าจะเป็นเส้นไหม เส้นด้าย เส้นลวดเงิน เส้นลวดทอง ที่จะนำมาใช้ในการทอผ้า และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบในการทอผ้า ก็ได้มีการเตรียมการอย่างเหมาะสมไว้ในเบื้องต้นเสมอ

5.4 ประเภทผ้าทอพุมเรียง

ลักษณะของผ้าทอพุมเรียงอยู่ที่ฝีมือการทอและลายต่าง ๆ ของผ้าที่ทอได้ เนื่องจากผ้าทอพุมเรียงเป็นผ้าทอด้วยมือ จึงมีความละเอียดอ่อนน่าใช้ และมีความแปลกในลายที่ทออันเป็นลายเฉพาะตัวของผ้าทอเกาะยอ ซึ่งประกอบด้วยลวดลายผ้า 3 ลักษณะ คือ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายกดอก

1. ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ใช้เส้นด้ายยืนเส้นเดียว และสามารถทำลวดลายด้วยเทคนิคการใช้เส้นด้าย จำแนกได้เป็น ผ้าพื้นธรรมดา ผ้าทางกระรอก และผ้าสอง (ผ้าริ้วหรือผ้าลายทาง)
2. ผ้าตา เป็นผ้าทอที่กำหนดสียืนมากกว่า 1 สี กำหนดลายด้วยการเรียงเส้นด้ายยืนสลับสี ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าโล่งชาย ผ้าขาวม้า มีหลายลายได้แก่ ตาสมุก ลูกโซ่ ตาราง ตานก และตาเท่ากัน
3. ผ้ายกดอก มีลวดลายหลายแบบลวดลายของผ้าทอพุมเรียง ผ้าที่ทอคือผ้าไหม ซึ่งแบ่งออกเป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และผ้าที่ใช้ในงานพิธีการต่าง ๆ

ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่จะทอเป็นผืนผ้า ผ้าห่ม ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้าขาวม้า จะทอเป็นจำนวนมาก โดยใช้ฝ้ายทอเพื่อความทนทาน

ผ้าที่ใช้ในงานและพิธีกรรมต่าง ๆ จะทอด้วยไหม หรือฝ้ายแกมไหม มีลวดลายทอยกดอกสวยงาม ในช่วงแรก ๆ ผ้าที่ทอนี้นุ่มไหมได้เฉพาะเจ้านาย ขุนนาง หรือข้าราชการผู้ใหญ่เท่านั้น

สำหรับลวดลายผ้า ผ้าทอพุมเรียงมีลวดลายหลายลาย เช่น ลายนพเก้า ลายดอกพิกุล ลายผ้า ยกเชิงครุฑ ลายก้านต่อดอก ลายราชวัตร ลายดอกแก้ว ลายดอกบุหงา ลายดอกมะลิ ลายยกเบ็ด ลายแมลงวัน ลายราชสีห์เข้าถ้ำ เป็นต้น (อุบลศรี อรรถพันธ์. 2529 : 2155) ช่างทอผ้าที่ตำบลพุมเรียงมีแบบ ลวดลายผ้าที่ใช้เป็นตัวอย่างการเก็บดอกเรียกว่า "ครุผ้า" ซึ่งได้แก่ผ้าปักด้วยไหมเป็นรูปลวดลายต่าง ซึ่งจะใช้เป็นแบบสำหรับทอผ้ายกดอก เช่น ผ้าปักลายโคมเพชร ที่นางมะเหริยม หวันมุดา ปักเมื่ออายุ 14 ปี เพื่อเป็นแบบผ้าทอขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นเสด็จประพาส ตำบลพุมเรียง เมื่อ ปี พ.ศ. 2472 และยังปักลวดลายอื่น ๆ ไว้เป็นแบบ และลายตกแต่งริมผ้าอีกหลาย ลาย นอกจากนี้ "ครุผ้า" ยังหมายถึงเศษผ้าที่ทอยกดอกที่ช่างทอผ้าเก็บไว้แต่เดิมเป็นแบบอย่างสำหรับ การทอผ้าต่อไป(พินิจ สุขะสันต์. 2545 : 118)

ภูมิปัญญากับการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ได้มีการสั่งสมและสืบทอดกันมายาวนานจากกลุ่มคน รุ่นหนึ่งสู่อีกกลุ่มคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นการสานสืบทอดถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้อันเป็นภูมิปัญญาลายผ้าที่เป็นมรดกของท้องถิ่นไว้ได้อย่างดี ถึงแม้ผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้ เช่น ผ้าทอเกาะยอ ผ้าทอนาหมื่นศรี และ ผ้าทอพุมเรียง ต้องหยุดชะงักไปเพราะด้วยภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงคือเกิดภาวะขาดแคลนวัตถุดิบ เนื่องจากมีเส้นใยสำเร็จรูปเข้ามาแทนที่ คำนึงถึงการนุ่งห่มผ้าทอหตุหาย อุตสาหกรรม เข้ามาเฟื่องฟูแทนที่ด้วยเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากโรงงานที่มีสีสันสดใส ช้อหาได้ง่าย ราคาถูก ซึ่งเป็นปรากฏ การณ์ทางสังคมที่ทุกคนไม่อยากจะให้เกิด แต่อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองในแทบภาคใต้ก็ หาได้หมดไปจากสังคมเลยทีเดียว กลับฟื้นคืนมาใหม่ด้วยคนพื้นเมืองที่มองเห็นคุณค่าศิลปะพื้นบ้านที่เป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่น ได้หยิบยกรมรดกที่ล้ำค่ามาสานต่อสายใยทางวัฒนธรรมการทอผ้าพื้นเมือง โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาลายผ้าดั้งเดิมผ้าทอเกาะยอ ผ้าทอนาหมื่นศรี และผ้าทอพุมเรียง ให้คงอยู่เป็นมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ดังนั้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้ไม่ขาดสายสัมพันธ์จะมีการต่อเนื่องที่สืบทอดศิลปะพื้นบ้าน ที่ช่างทอผ้าพื้นเมืองได้สืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมาช้านานเป็นการสืบสานสายใยในชุมชนท้องถิ่นตนเอง ที่ให้ความสำคัญยังต่อการดำรงแห่งภูมิปัญญาและมรดกแห่งมนุษยชาติต่อไป

6. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สัมฤทธิ์ ทองเถื่อน (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับลักษณะการถ่ายทอดงานปูนปั้น โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรีในเชิงประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการถ่ายทอดงานปูนปั้นของช่างจังหวัดเพชรบุรีในสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงปัจจุบัน มีขั้นตอนแตกต่างกันเล็กน้อย ตามกลุ่มช่าง กล่าวคือ ในบรรดาช่างชั้นครู ซึ่งเรียกว่าสกุลช่างเพชรบุรี 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) สกุลช่างสอย ศิลปะประกอบ 2) สกุลช่างเหิน เกตรา 3) สกุลช่างทองร่วง เอ็มโษษฐ์ 4) สกุลช่างเฉลิม พึ่งแดง มีขั้นตอนการถ่ายทอด 5 ขั้นตอน คือ (1) การเป็นปูน (2) การเป็นลาย (3) การโกลน (4) การปั้น (5) การแต่งลาย ส่วนขั้นตอนของสกุลช่างทองร่วง เอ็มโษษฐ์

นั้นเพิ่มอีกสองขั้นตอน โดยในขั้นตอนที่ 3 มีแตกต่างจากช่างสกุลอื่น กล่าวคือ เป็นขั้นฝึกลาย ส่วนขั้นที่ 6 จึงเป็นการปั้นลายเอง และเพิ่มขั้นที่ 7 ให้สามารถออกแบบปูนปั้นได้ นอกจากนั้นการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ทำให้การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเมืองเพชรบุรี ในงานปูนปั้นติดต่อมาได้ยาวนาน และต่อเนื่องนั้น มี 4 ประการ คือ 1) ความเป็นเมืองพระพุทธรูปศาสนา 2) การรับเอาวัฒนธรรมของเมืองหลวงเข้ามาไว้มาก 3) ความใกล้ชิดกับช่างหลวง อันเกิดจากช่างเพชรบุรี และ 4) ลักษณะนิสัยชอบประกวดประชันแข่งขันของชาวเพชรบุรีเอง

พยุพพร ไตรรัตน์สิงห์กุล (2538 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน บ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ พบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา มีต้นกำเนิดจากชาวพวนที่อพยพมาจากนครเวียงจันทน์มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองป่าตอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้นำความรู้ที่ติดตัวมาทำเครื่องจักสาน เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิต โดยนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ใกล้ตัวมาใช้ให้เกิดประโยชน์ อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุการเกิดหัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าตอง มี 3 ประการ คือ ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต สิ่งแวดล้อมตามสภาพภูมิศาสตร์ และความเชื่อในขนบประเพณีและศาสนา และจากแรงผลักดันเหล่านี้ ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการดำรงอยู่มาจนทุกวันนี้ เพื่อให้การถ่ายทอดวิธีทำเครื่องจักสานสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่ง สู่คนอีกรุ่นหนึ่ง กระบวนการถ่ายทอดจะต้องประกอบไปด้วย

1. แหล่งความรู้ ได้แก่ ความรู้จากครอบครัว โรงเรียน และหน่วยราชการต่าง ๆ
2. ผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลต่าง ๆ ในหมู่บ้านที่เป็นผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอด
3. วิธีการถ่ายทอด ได้แก่
 - 3.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจากการสังเกต การทดลอง การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการฝึกหัด
 - 3.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความเคยชิน ที่พบเห็นทุกวัน จนสามารถทำได้เอง โดยไม่ต้องมีคนสอน แต่ในบางครั้งก็ใช้วิธีเลียนแบบ
 - 3.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก ผู้เรียนนำอุปกรณ์ไปเอง และสอนโดยการปฏิบัติจริง
 - 3.4 การถ่ายทอดจากหน่วยราชการ โดยการพาไปเรียนนอกสถานที่ ผู้สอนจะอธิบายวิธีการทำ แล้วให้ผู้เรียนทำไปพร้อมกัน

วรวิทย์ องค์ครุฑรักษา (2537 : 72 – 105) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดศิลปะการปักผ้าของชาวเขาเผ่าเย้า บ้านแม่ซ้าย จังหวัดเชียงราย พบว่า กระบวนการสืบทอดการปักผ้าของชาวเขาทำได้โดยมาดาสอนให้แก่บุตรสาว โดยใช้วิธีการสอนแบบปากเปล่า และการสาธิต ผู้เรียนใช้วิธีการสังเกตและฝึกประสบการณ์ด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ โดยไม่มีการบันทึกเป็นหลักฐาน การถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับ

ความแม่นยำของผู้สอน และผู้เรียนในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

รัชพล บังพิบูลย์ (2538) ได้ศึกษา กระบวนการถ่ายทอดการทอผ้าและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ การศึกษาครั้งนี้พบว่า ชาวไทยทรงดำมีกระบวนการการถ่ายทอดการทอผ้าสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีกระบวนการสอนการทอผ้า การพูดคุย แลกเปลี่ยน ความรู้ระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งกระบวนการดังกล่าว ทำให้ผู้ถ่ายทอดสามารถสอดแทรกวัฒนธรรม ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตไปด้วยอีกส่วนหนึ่ง วัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอด เช่น ค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งคนที่เป็นผู้ถ่ายทอดได้แก่ พ่อ แม่ เครือญาติที่มีความรู้ และผู้รับการถ่ายทอด คือ ลูก หลาน โดยบุคคลเหล่านี้จะได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้จนสามารถปฏิบัติได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้" ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บอกเล่าของช่างทอผ้า และผู้ทรงภูมิรู้จากท้องถิ่น นำมาทำการวิเคราะห์ ตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) คือ นำเนื้อหามาจำแนกออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้ได้เนื้อหาครบถ้วนตามที่ระบุในความมุ่งหมายและขอบเขตของการวิจัย แล้วนำเสนอในรูปแบบการบรรยาย พร้อมทั้งหลักฐานรายละเอียดและรูปภาพประกอบ

มีการดำเนินงานดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่าง
2. การรวบรวมข้อมูล
3. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. กลุ่มตัวอย่าง

ประชากรการถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ จำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ และกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ได้แก่

1.1 กลุ่มผู้ถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ จาก

1.1.1 ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองของชาวบ้านตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา จำนวน 3 คน

1.1.2 ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองของชาวบ้านตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง จำนวน 3 คน

1.1.3 ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองของชาวไทยมุสลิม หมู่บ้านพุมเรียง ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 3 คน

1.2 กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ จาก

1.2.1 ช่างทอผ้าพื้นเมืองของชาวบ้านตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา จำนวน 10 คน

1.2.2 ช่างทอผ้าพื้นเมืองของชาวบ้านตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง จำนวน 10 คน

1.2.3 ช่างทอผ้าพื้นเมืองของชาวไทยมุสลิม หมู่บ้านพุมเรียง ตำบลพุมเรียงอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 10 คน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย เก็บรวบรวมจาก 2 ส่วน คือ

2.1 ข้อมูลเอกสาร

ผู้วิจัยได้ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลด้านเอกสารจากหนังสือตำราวิชาการ วารสาร บทความ รายงานการค้นคว้า วิทยานิพนธ์ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ และข้อมูลเอกสารเฉพาะจากแหล่งข้อมูลในท้องถิ่น

การศึกษาค้นคว้าจากเอกสารเหล่านี้ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านข้อมูล เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาความเป็นมาตลอดจนความเชื่อมโยงถึงประเด็นปัญหาที่ทำการศึกษา

2.2 ข้อมูลภาคสนาม (Field Work)

2.2.1 การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) เนื่องจากการวิจัยนี้มุ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ โดยเน้นรายละเอียดเกี่ยวกับการถ่ายทอด และการได้รับการถ่ายทอด ประกอบกับแหล่งข้อมูลสำคัญของการวิจัย คือ ชาวบ้าน ซึ่งมีข้อจำกัดเรื่องการอ่านเขียน จึงต้องใช้การสัมภาษณ์เป็นหลักในการเก็บข้อมูล โดยการเตรียมประเด็นต่าง ๆ ในเรื่องที่จะศึกษาไว้ มีแบบการสัมภาษณ์เป็นลักษณะคำถามแบบปลายเปิด แล้วใช้วิธีซักถามแบบพูดคุยสนทนากันการสัมภาษณ์แต่ละรายกับผู้เกี่ยวข้องการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ผู้สัมภาษณ์จะเป็นฝ่ายตั้งคำถามไว้ และพยายามดึงข้อมูลในส่วนที่ต้องการให้ได้มากที่สุด ผู้ให้การสัมภาษณ์ประกอบด้วย

1. ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ เช่น ผู้รู้ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชำนาญการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ดังนี้

1) ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา จำนวน 3 คน คือ

1. นายวิชัย มาระเสนา อายุ 39 ปี อยู่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 3 บ้านนอก ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ผู้ถ่ายทอดผ้าทอเกาะยอ

2. นางสมหมาย พงศ์พฤกษ์ อายุ 58 ปี อยู่บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 3 บ้านนอก ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ผู้ถ่ายทอดผ้าทอเกาะยอ

3. นายกรัณ สันธรัตน์ อายุ 80 ปี อยู่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 5 บ้านท่าไทร ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ผู้ถ่ายทอดผ้าทอเกาะยอ

2) ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง จำนวน 3 คน คือ

1. นางโกศล นิลละออ อายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ หมู่ที่ 7 บ้านไสปอเล็ก ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ผู้ถ่ายทอดผ้าทอนาหมื่นศรี

2. นางเบื่อน ขุนทอง อายุ 76 ปี อยู่บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 8 บ้านหนองหัว ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ผู้ถ่ายทอดผ้าทอนาหมื่นศรี

3. นางลับ คงแก้ว อายุ 84 ปี อยู่บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 8 บ้านโคกยาร่วง ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ผู้ถ่ายทอดผ้าทอนาหมื่นศรี

3) ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 3 คน

1. นางลิขอ ย่าหลี่ อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้ถ่ายทอดผ้าทอพุมเรียง

2. นางวรรณ๊ะ นุ้ยหมื่น อายุ 57 ปี อยู่บ้านเลขที่ 87 หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้ถ่ายทอดผ้าทอพุมเรียง

3. นายพินิจ ราชูมิสกุล อายุ 57 ปี อยู่บ้านเลขที่ 72 หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้ถ่ายทอดผ้าทอพุมเรียง

2. ช่างทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ คือ ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง เช่น ช่างทอผ้ายกดอกที่ทอผ้าด้วยกี่มือหรือกี่พื้นบ้าน และทอผ้าด้วยกี่กระตุก ดังนี้

1) ช่างทอผ้าพื้นเมืองของชาวบ้านเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา จำนวน 10 คน คือ

1. นางเพ็ญศรี หวานวงศ์ อายุ 39 ปี อยู่บ้านเลขที่ 23/1 หมู่ที่ 3 บ้านนอก ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้าทอเกาะยอ

2. นางสุมาลี วาสนา อายุ 35 ปี อยู่บ้านเลขที่ 5/2 หมู่ที่ 3 บ้านนอก ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้าฝ้ายยกดอก ทอเกาะยอ

3. นางประทีป อำพรมา อายุ 47 ปี อยู่บ้านเลขที่ 5/1 หมู่ที่ 3 บ้านนอก ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอเกาะยอ

4. นางพิกุล มาระเสนา อายุ 35 ปี อยู่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 3 บ้านนอก ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอเกาะยอ

5. นางนพมาศ สาสนัย อายุ 40 ปี อยู่บ้านเลขที่ 1/1 หมู่ที่ 7 บ้านป่าโหนด ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอเกาะยอ

6. นางเชิงเฮง มีสุวรรณ อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 7 บ้านป่าโหนด ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอเกาะยอ

7. นางทิพย์ สุวรรณพัตต์ อายุ 33 ปี อยู่บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 7 บ้านป่าโหนด ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอเกาะยอ

8. นางสาวจงกลณี สุวรรณพัตต์ อายุ 41 ปี อยู่บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 5 บ้านท่าไทร ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอเกาะยอ

9. นางอบเชย คงกะโชค อายุ 46 ปี อยู่บ้านเลขที่ 58 หมู่ที่ 5 บ้านท่าไทร ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอเกาะยอ

10.นางจิตรา นิลวรรณ อายุ 47 ปี อยู่บ้านเลขที่ 232/1 หมู่ที่ 5 บ้านท่าไทร ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอเกาะยอ

2) ช่างทอผ้าพื้นเมืองของชาวบ้านนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง จำนวน 10 คน คือ

1. นางสาวอารอบ เรืองสังข์ อายุ 34 ปี อยู่บ้านเลขที่ 108 หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์ ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

2. นางสาวอารีย์ ปันทอง อายุ 33 ปี อยู่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์ ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

3. นางจิตติมา เพ็ชรสุด อายุ 28 ปี อยู่บ้านเลขที่ 90/1 หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์ ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

4. นางจรวัย เพชรทอง อายุ 43 ปี อยู่บ้านเลขที่ 90/1 หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์ ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

5. นางชะแถม เขมมีนจิตร อายุ 50 ปี อยู่บ้านเลขที่ 100 หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์ ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

6. นางยุพา เต็งรัง อายุ 33 ปี อยู่บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 7 บ้านโคกยาร่วง ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

7. นางอุไร ตูลยสุข อายุ 38 ปี อยู่บ้านเลขที่ 155/3 หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์ ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

8. นางสุจินต์ ฤทธินา อายุ 36 ปี อยู่บ้านเลขที่ 100/2 หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์ ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

9. นางสาวยีนดี มีสุข อายุ 30 ปี อยู่บ้านเลขที่ 35 หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์ ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

10.นางเพ็ญศรี รักบ้าน อายุ 27 ปี อยู่บ้านเลขที่ 101 หมู่ที่ 8 บ้านควนสวรรค์ ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอนาหมื่นศรี

3) ช่างทอผ้าพื้นเมืองของชาวไทยมุสลิม ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 10 คน คือ

1. นางด๊ะ หลีหรับ อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 32/1 หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

2. นางแอ๊ะ พรชัย อายุ 54 ปี อยู่บ้านเลขที่ 44 หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

3. นางวันลี้อ กริมละ อายุ 59 ปี อยู่บ้านเลขที่ 100 หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

4. นางโรหิณี หวันมุดา อายุ 50 ปี อยู่บ้านเลขที่ 31 หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

5. นางศิริวรรณ คอนพจน์ อายุ 49 ปี อยู่บ้านเลขที่ 72 หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

6. นางหวันโถม หมดหมื่น อายุ 57 ปี อยู่บ้านเลขที่ 102/1 หมู่ที่ 2 บ้านหัวเลน ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

7. นางยามีคำส๊ะ ราห์มาน อายุ 54 ปี อยู่บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 4 บ้านเหนือน้ำ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

8. นางหยาม สุขสาลี อายุ 58 ปี อยู่บ้านเลขที่ 36/1 หมู่ที่ 4 บ้านเหนือน้ำ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

9. นางวนิดา หล้าแล๊ะ อายุ 31 ปี อยู่บ้านเลขที่ 3/1 หมู่ที่ 4 บ้านเหนือน้ำ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

10. นางบวร จรวิเศษ อายุ 59 ปี อยู่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 4 บ้านเหนือน้ำ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ช่างทอผ้ายกดอก ผ้าทอพุมเรียง

2.2.2 การสังเกต

ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยสังเกตสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย และสังเกตวิธีการถ่ายทอดโดยการร่วมฝึกการทอผ้าพื้นเมือง เพื่อศึกษากระบวนการทอผ้าพื้นเมืองที่ทอผ้าด้วยกี่มือหรือกี่พื้นบ้าน และที่ทอผ้าด้วยกี่กระตุก และการสอดเส้นด้ายที่เป็นยืนและเส้นวิ่งแต่ละสีที่จะทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า พร้อมทั้งสังเกตพฤติกรรมของช่างทอผ้าพื้นเมืองเหล่านั้นไปด้วย

2.2.3 การบันทึกข้อมูล

ผู้วิจัยทำการบันทึกข้อมูล ใช้วิธีการจดบันทึก บันทึกเทปเสียง และกรณีที่ข้อมูลเป็นรูปแบบลักษณะของกระบวนการหรือขั้นตอนการทอผ้า และลวดลายผ้าทอพื้นเมืองทั้ง 3 แหล่ง ด้วยการถ่ายภาพประกอบ เพื่อนำไปวิเคราะห์เปรียบเทียบในประเด็นความเหมือนและต่างกันทั้งรูปแบบการถ่ายทอด ลักษณะการถ่ายทอด และกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้การทอผ้าพื้นเมือง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาวិเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้" เป็นการวิจัยพรรณนา (Descriptive Research) เชิงคุณภาพ (Qualitative Data) จากการเก็บข้อมูลค้นคว้าจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต การบันทึกภาพ แล้วนำมาทำการวิเคราะห์ตามแนวการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical) ประกอบกับหลักฐานและรูปภาพประกอบ พร้อมทั้งแสดงผลการวิเคราะห์เป็นตาราง

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนาม จากประชากรกลุ่มผู้ถ่ายทอดผ้าพื้นเมืองภาคใต้ และกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ โดยมีความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า ในประเด็น

1. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรงานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

ผู้วิจัยเลือกศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ จำนวน 3 แหล่ง คือ ผ้าทอเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ผ้าทอนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง และผ้าทอพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จึงขอเสนอการวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้

กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ของกลุ่มการทอผ้าเกาะยอ การทอผ้านาหมื่นศรี และการทอผ้าพุมเรียง มีแนวคิดและวิธีการถ่ายทอดของผู้ถ่ายทอดให้กับผู้รับการถ่ายทอดที่ใกล้เคียงกัน คือ ผู้ถ่ายทอดจะให้ผู้รับการถ่ายทอดสังเกตการปฏิบัติงานของผู้ถ่ายทอด(ทำให้ง่าย) และแนะนำวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า บอกการเตรียมวัตถุดิบ (เส้นด้าย เส้นไหม และใยสังเคราะห์) ขั้นตอนการทอผ้า โดยการให้ผู้รับการถ่ายทอดฝึกปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน ในแต่ละขั้นตอนดังเช่น

1. กระบวนการถ่ายทอดการทอผ้า

การถ่ายทอดการทอผ้า มีกระบวนการถ่ายทอด ดังนี้

การเตรียมการถ่ายทอดการทอผ้า

การเตรียมการถ่ายทอดการทอผ้า ผู้ถ่ายทอดจะให้ผู้รับการถ่ายทอดรู้จักการเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ โดยการแนะนำวัสดุและอุปกรณ์ที่จำเป็นพื้นฐานก่อน ประกอบด้วย วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้า อุปกรณ์ที่ใช้ในการเตรียมเส้นด้าย และอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า คือ

ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบและอุปกรณ์ทอผ้า

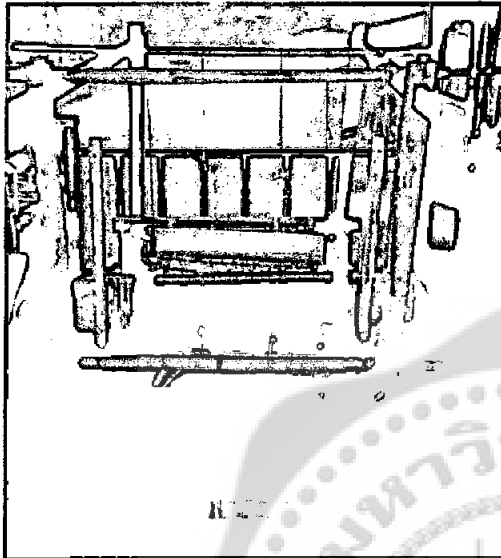
วัสดุอุปกรณ์ในการทอผ้า มี 2 กลุ่ม ได้แก่ เครื่องมือที่ใช้ผ้า และเครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมด้าย ซึ่งแต่ละกลุ่มมีอุปกรณ์ปลีกย่อยต่างกันออกไป

ก. เครื่องมือที่ใช้ทอผ้า

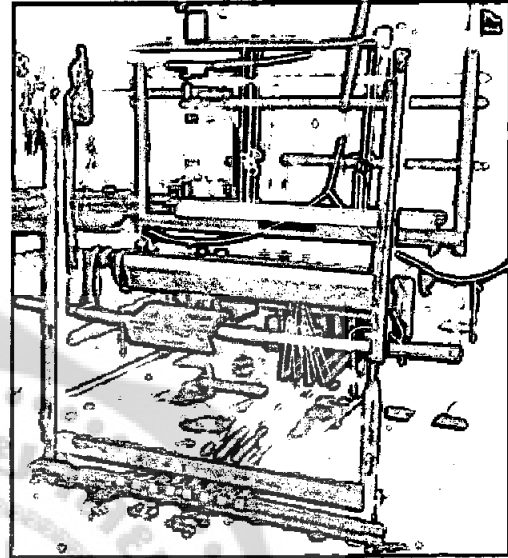
ในการทอผ้านั้น อุปกรณ์ที่สำคัญคือ กี่พื้นบ้านและกี่กระดูก ตัวที่จะทำเป็นโครงสี่เหลี่ยม ทำจากไม้เนื้อแข็ง ภายในประกอบด้วยไม้ม้วนเส้นด้าย ตะกั่ว ฟืม รางกระสวย กระสวย สายกระดูก คานเหยียบ และไม้ม้วนผ้า

ในการทอผ้าสมัยก่อนจะเรียกว่า “ทอหูก” ภายหลังเมื่อมีกี่กระดูกเข้ามาจึงเรียกที่กระดูกนั้นว่า “กี่” ปัจจุบันการใช้คำว่าทอผ้า จะรวมกันไป ไม่แยกแยะความหมายเหมือนเมื่อก่อน

แต่ยังคงแยกลักษณะของกี่หรือทูกได้เป็น 2 แบบ แบบหนึ่งคือกี่พื้นบ้านหรือกี่พื้นเมือง อีกแบบหนึ่งคือกี่กระตุก

กี่พื้นบ้าน

กี่กระตุก

ภาพประกอบ 3 เครื่องทอผ้า

กี่พื้นบ้าน

กี่พื้นบ้านหรือทูกบางที่เรียกก็เตี้ย หรือก็โบราณ เป็นเครื่องมือที่ทำด้วยไม้ โครงสร้างของกี่ กว้าง 1.2 – 1.5 เมตร ยาว 2 เมตร สูง 1 – 1.5 เมตร มีที่นั่งคนทอผ้าและไม้หน้าผ้าสำหรับม้วนเก็บผ้าที่ทอแล้วอยู่ด้านหนึ่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นที่แขวนลูกดั่งสำหรับสอดไม้พันด้ายยืน มีไม้คานพาดไว้ข้างบน 3 อัน อันแรกสำหรับผูกโยงเขาหรือตะกอลายขัด อันที่ 2 ไว้ผูกโยงเขายกดอก และอันที่ 3 ไว้ผูกโยงลูกดั่ง ส่วนด้านล่างมีไม้อีก 2 อัน ผูกโยงกับเขาลายขัดไว้เพื่อเป็นที่เหยียบขยับเส้นด้าย การติดตั้งกี่พื้นบ้านทำได้ 2 วิธี คือ วางบนพื้นโดยไม่ยึดติดกับพื้น ยกไปมาได้ง่าย จะวางใต้ถุนบ้านหรือบนบ้านก็ได้ เรียกว่า "กี่ปลูก" อีกวิธีหนึ่งคือขุดหลุมสี่หลุม เพื่อฝังขาที่ลงไปในพื้นที่ดิน ซึ่งมักจะเป็นใต้ถุนบ้าน เรียกว่า "กี่ปัง"

ส่วนประกอบของกี่ ในที่แต่ละตัวแยกส่วนประกอบได้ดังนี้

1. โครงกี่ ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง
2. ที่นั่งคนทอผ้า และที่วางไม้หน้าผ้า
3. ไม้หน้าผ้า เป็นไม้สี่เหลี่ยม หน้า 4 X 4 หน้าหนึ่งเขาเป็นร่อง เป็นที่เก็บไม้ลูกพัน

หัวด้ายทอ

4. ไม้พันด้ายยืน หรือปั่น ที่ขอบจะเขาร่องไว้เก็บลูกไม้พัน เช่นเดียวกับไม้หน้าผ้า สำหรับหัวด้ายอีกด้านหนึ่ง

5. ลูกตุ้ม มี 2 อัน ทำด้วยไม้ไผ่ หรือไม้ท่อน ยาวประมาณ 2 ศอก ด้านโคนเจาะรูกว้างพอสมควรไม้กระดานซึ่งเป็นไม้พันด้วยยีนได้ ด้านปลายผูกโยงกับไม้คานข้างบน ด้านล่างผูกโยงกับไม้ไผ่และโยงกับคานล่างอีกทีหนึ่งเพื่อตั้งให้เส้นด้ายตั้ง

6. ตีนเหยียบ ใช้ไม้ไผ่หรือไม้กลม ผูกโยงกับเขาลายขัด ไว้สำหรับเหยียบขยับให้เส้นด้ายขึ้นลงสลับกันตอนทอลายขัด

7. ลูกหยก เป็นไม้แบน ๆ ขนาดยาว 10 เซนติเมตร เจาะรูซ้ายขวาและตรงกลางในกึ่ง 1 ตัว จะใช้ลูกหยก 2 อัน ร้อยด้วยผูกโยงระหว่างตะกอลายขัดกับคานข้างบนและไม้เหยียบข้างล่างเพื่อขยับให้เส้นด้ายขัดกันขึ้นลง การทำลูกหยกมีการแสดงฝีมือหลากหลายให้เป็นรูปร่างสวยงามกันด้วย

8. ฟืม หรือพื้นหวี เป็นเครื่องตบหรือกระแทกเส้นด้ายในขณะทอผ้าเพื่อให้เส้นด้ายเบียดตัวติดกันแน่น ฟืมสมัยก่อนเป็นโครงไม้ ใช้เปลือกกล้วยหรือไม้ไผ่มาจักเป็นซี่เล็ก ๆ เรียงชิดกันเพื่อเป็นที่สอดด้ายยีน แต่เดิมการทำฟืมทำกันเองได้ในครอบครัว กรอบฟืมที่ทำด้วยไม้มักแกะสลักเป็นลวดลาย หลากสิ่งริมขอบให้สวยงาม ส่วนที่มิชายนั้นทำด้วยเหล็กหรือสแตนเลส ความกว้างของฟืมจะไม่เท่ากัน จะมีตั้งแต่ 30 ช่องต่อนิ้ว 40 ช่อง 50 ช่อง หรือ 60 ช่อง ก็มี ยิ่งมากช่อง ซี่ฟืมฟืมยิ่งชิด ต้องใช้ด้ายขนาดเล็ก ฟืมฟืมที่ทำด้วยเปลือกกล้วยต้องกำหนดความกว้างขนาดเท่ากับหน้าผ้า เช่นสำหรับผ้าสบ 16 นิ้ว ผ้าราชวัตร 28 นิ้ว ผ้านุ่ง 40 นิ้ว เป็นต้น ส่วนฟืมฟืมที่ทำด้วยเหล็กหรือสแตนเลส สามารถนำอันที่หน้ากว้างมาใช้ในการทอผ้าหน้าแคบได้ ปัจจุบันก็กระตุกใช้ฟืมโลหะกันหมดแล้ว แต่ที่พื้นบ้านยังนิยมใช้ฟืมซี่กล้วยของเดิมเป็นแผ่นไม้แบน ๆ กว้าง 4 เซนติเมตร ยาวกว่าหน้าผ้า ด้านหนึ่งจะเหลาเป็นซี่มีจับ ไว้ใช้สอดแยกเส้นด้ายก่อนพุ่งด้ายทอแต่ละครั้ง ต้องใช้ 2 อัน สลับกัน

9. ไม้ผัง เป็นเครื่องมือสำหรับชิงผ้าให้ตึงเท่ากัน 2 ด้าน เพื่อไม่ให้ผ้าย่นในขณะที่กำลังทอผ้า ทำด้วยไม้ไผ่แบน ๆ ขนาดยาวเท่ากับความกว้างของฟืม ติดเข็มหมุดคาดแนบไว้กับปลายทั้งสองด้านเพื่อตรึงริมผ้า โดยใช้ไม้ผังทาบไว้ได้ผืนผ้า แล้วค่อยเลื่อนเป็นระยะเมื่อขยับผ้าเข้าม้วนเก็บหลังจากทอได้ความยาวพอสมควร

ก็กระตุก

ก็กระตุก เป็นโครงสร้างที่ใหญ่ของเครื่องมือที่ใช้ทอทั้งหมด ประกอบด้วย

1. ฟืมหรือพื้นหวี คือส่วนที่ใช้กระทุบให้ด้ายที่ทอเข้ากันแน่น ใช้โลหะทำเป็นซี่เล็ก ๆ ห่างกันตามความต้องการ สมัยโบราณทำด้วยไม้ไผ่ผูกเชือกแล้วกระทุบด้วยกรอบไม้อีกทีหนึ่ง แต่ซี่ไม้เป็นช่องให้เส้นด้ายยีนสอดเข้าไปหนึ่งเส้น เป็นการจัดเส้นด้ายยีนให้อยู่ห่างกันตามความละเอียดของผ้า ฟืมส่วนใหญ่ยังทำด้วยไม้

2. เขาทูก หรือตะกอ หรือตะกอ คือ ส่วนที่ใช้สอดด้ายเป็นด้ายยีนและแบ่งด้ายยีนนั้นออกเป็นหมู่ ๆ ตามความต้องการ เพื่อที่จะพุ่งกระสวยเข้าหากันได้สะดวก เวลาแยกด้ายเป็นหมู่จะเปิดเป็นช่องให้ด้ายพุ่งสอดเข้าไปขัดกับเส้นด้ายยีน เขาทูกมีอยู่ 2 อัน แต่ละอันเวลาสอดด้ายต้องสอดสลับกันไปเส้นหนึ่งเส้นหนึ่ง ที่เขาทูกนี้จะมีเชือกผูกแขวนไว้กับคานบนโดยผูกเชือกเส้นเดียวสามารถที่จะเลื่อนไปไหนมาไหนได้ ส่วนล่างยังมีเชือกผูกติดกับคานเหยียบไว้ เมื่อเวลาต้องการดึงด้ายให้เป็นช่องก็เหยียบคานเหยียบนี้ คานเหยียบจึงดึงเขาทูกให้เลื่อนขึ้นลงได้ ถ้าต้องการทำเป็นลวด

ลาย ก็ต้องใช้คานเหยียบหลายอัน เช่น ลายสอง ใช้คานเหยียบ 4 อัน เรียกว่าทอ 4 เขา หรือตะกอ ลายสามใช้คานเหยียบ 6 อัน เรียกว่าทอ 6 เขา หรือตะกอ ถ้ามีคานเหยียบ 8 เขา หรือตะกอ ถือว่ามีคุณภาพดี ลายสวยงาม ราคาแพง เพราะทอยากขึ้นกว่าผ้า 4 เขา หรือตะกอ

3. กระสวย คือ ไม้ที่เป็นรูปเรียวตรงปลายทั้งสองข้าง ตรงกลางใหญ่และเป็นร่องสำหรับใส่หลอดด้าย ใช้สำหรับพุ่งสอดไปในระหว่างช่องการทอผ้า หลังจากทอเหยียบคานเหยียบให้เขาทุกแยกเส้นด้ายยืนแล้ว

4. ไม้แกนม้วน หรือไม้กำพัน ชาวเกาะยกเรียกว่า "พันรับผ้า" คือ ไม้ที่ใช้ม้วนผ้าที่ทอแล้วไว้อีกส่วนหนึ่ง มีความยาวเท่ากับกึ่ง หรือเท่ากับความกว้างของผ้า

5. คานเหยียบ เป็นไม้ใช้เหยียบเครื่องบังคับตะกอ เพื่อให้เชือกที่โยงต่อมาจากเขาหรือตะกอถึงด้ายยืนออกเป็นหมู่ ขณะที่ช่างทอพุ่งกระสวยด้ายเข้าไปขัดด้ายยืนให้เป็นลวดลายต่าง ๆ

6. สายกระดูก หรือเชือกดึงเวลาพุ่งกระสวย จึงเกิดคำว่า กี่กระดูก โดยช่างทอผ้าใช้มือข้างเดียวกระดูกสายเชือกนี้กระสวยก็จะแล่นไปมาเอง มีอีกข้างหนึ่งใช้ดึงฟืมให้กระดูกเนื้อผ้าที่ทอแล้วให้แน่น

7. ด้ายยืน ซึ่งอยู่ในที่ ผ่านฟืมเรียบร้อยแล้ว

8. หลอดด้ายพุ่ง คือ หลอดพลาสติก (เดิมเป็นหลอดไม้ไผ่) ที่บรรจุด้ายสีต่าง ๆ ที่ต้องการจนเต็ม สอดอยู่ในรางกระสวยเพื่อใช้พุ่งไปขัดด้ายยืนในขณะทอผ้า

9. ที่นั่งคนทอ เป็นม้านั่งทำด้วยไม้ วางหน้าสำหรับนั่งเวลาทอ

10. ระทัดถักด้าย เป็นไม้ระทัดสำหรับม้วนด้ายยืน

11. ผัง เป็นไม้สำหรับค่าความกว้างของผ้าให้หน้าผ้าตึงพอดีกับฟืม เพื่อให้ทอผ้าได้

สะดวก และเส้นด้ายตรง ลายไม่คดไปมา หัวท้ายของผ้านี้จะผูกเข็มไว้ใช้สอดริมผ้าทั้ง 2 ข้าง

12. เครื่องมืออื่น ๆ ที่แยกจากเครื่องทอผ้า คือ

1. ไนปั่นด้าย ใช้สำหรับปั่นด้ายเข้ากระสวย

2. กงล้อปั่นด้าย ใช้สำหรับปั่นด้ายยืนเข้าระทัดถักด้าย

ข. เครื่องมือและอุปกรณ์การทอผ้า

เครื่องมือและอุปกรณ์การทอผ้า มีดังนี้

1. ไม้เรียว ใช้ไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ไผ่หรือไม้หมากเหลากลม ๆ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. ยาวกว่าหน้าผ้าเล็กน้อย ใช้งานได้หลายอย่าง ได้แก่

- ใช้เป็นลูกไม้พัน เก็บหัวและปลายด้ายยืนเพื่อนำไปเก็บในไม้พันด้ายและไม้หน้า

ผ้า

- ใช้สำหรับก่อเขาหรือเก็บตะกอ ทั้งลายขัดและยกดอก

- ใช้เป็นไม้สอดแยกเส้นด้ายค้างไว้ตลอดการทอผ้า

2. ปีกยั่ว (ปีกเหยี่ยว) ใช้ในการก่อเขาหรือเก็บตะกอ ทำหน้าที่เหมือนไม้ก้ามปูของกี่กระดูก ใช้ไม้ก้ามปูแทนได้

3. เส้นด้ายผูกตะกอ ใช้ตอนก่อเขา ปกติใช้ด้ายสีขาวเบอร์ 6 ถ้าช่องฟืมผืนกว้าง อาจใช้ขนาดใหญ่ขึ้น เช่น เบอร์ 9

4. ตรน เป็นที่ใส่รีหรือหลอดด้าย ทำหน้าที่เป็นตัวนำเส้นด้ายพุ่งเหมือนกระสวยของกี่กระตุก สมัยก่อนทำด้วยไม้ไผ่ ปัจจุบันใช้ท่อพลาสติก

5. ไม้กด เป็นแผ่นไม้แบน ๆ กว้าง 4 ซม. ยาวกว่าหน้าผ้า ด้านหนึ่งจะเหลาเป็นที่มือจับ ไว้ใช้สอดแยกเส้นด้ายก่อนพุ่งด้ายทอแต่ละครั้ง ต้องใช้ 2 อันสลับกัน

6. ไม้ผัง เป็นเครื่องมือสำหรับชิงผ้าให้ตึงเท่ากัน 2 ด้าน เพื่อไม่ให้ผ้าย่นในขณะที่กำลังทอผ้า ทำด้วยไม้ไผ่แบน ๆ ขนาดยาวเท่ากับความกว้างของฟืม ติดเข็มหมุดคาดแนบไว้กับปลายทั้งสองด้านเพื่อตึงริมผ้า โดยใช้ไม้ผังทาบไว้ใต้ผืนผ้า แล้วค่อยเลื่อนเป็นระยะเมื่อขยับผ้าเข้าม้วนเก็บหลังจากทอได้ความยาวพอสมควร

ค. ขั้นตอนการเตรียมเส้นด้าย

การเตรียมเส้นด้ายและเส้นไหมมีหลายขั้นตอน แต่ปัจจุบันการเตรียมด้ายสำเร็จจะมีเฉพาะการหั่นด้าย (กรอด้าย) และคันหูกเท่านั้น ซึ่งอุปกรณ์ดังนี้

ในหัน

ระวึง

ภาพประกอบ 4 เครื่องกรอด้าย

เครื่องกรอด้าย

เครื่องกรอด้าย ประกอบด้วยรีและกาใน

1. รี หรือหลอดสำหรับกรอด้าย เดิมใช้ปล้องไม้ไผ่รี จึงเรียกชื่อตามวัสดุที่ใช้ทำ ปัจจุบันใช้ท่อพลาสติก แบ่งเป็น 2 ชนิดตามการใช้งาน ได้แก่

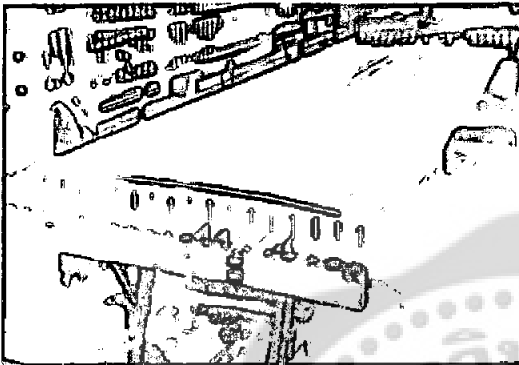
- รีหั่นด้ายใหญ่ ใช้สำหรับกรอด้ายยืน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. ยาว 5 - 6 ซม.

- รีหั่นด้ายทอ ใช้สำหรับกรอด้ายพุ่ง ขนาดเล็กกว่ารีหั่นด้ายใหญ่ เพราะต้องใช้สอดใส่ในตรนอีกทีหนึ่ง เพื่อให้ตรนทำหน้าที่เหมือนกระสวยในการพุ่งด้ายทอ

2. กาใน เป็นเครื่องมือกรอด้ายเข้ารี มี 2 ส่วน คือ ระวึง และในหัน

- ระวึง เป็นเครื่องมือรูปร่างคล้ายวงล้อทำด้วยไม้ไผ่ 3 ซี่ ไขว้กัน มีแกนกลางให้หมุนมาซ้อนทับกันหรือกางออกเป็นวงกลมและหมุนได้ เมื่อจะใช้ก็เอาขดด้ายมาคล้อง และดึงปลายด้ายไปพันไว้กับรีที่สวมอยู่กับแกนของในหัน

- ในหัน เป็นเครื่องมือกรอด้ายเข้าเรือ ด้านหนึ่งเป็นกงล้อขนาดใหญ่ แกนทำด้วยไม้ ปัจจุบันใช้ล้อรถจักรยาน มีเพลahmenได้ ติดกับขาและฐาน ไม่ตรงเพลามีแกนต่อออกไปจับด้ามไว้สำหรับหมุนกงล้อ อีกด้านหนึ่งเป็นแกนไว้สวมเรือ เมื่อหมุนกงล้อแกนสวมเรือจะหมุนตาม และดึงด้ายจากระวังม้วนไว้กับเรือ

รางคัน

เครื่องเดินด้าย

ภาพประกอบ 5 เครื่องเดินด้าย

เครื่องเดินด้าย

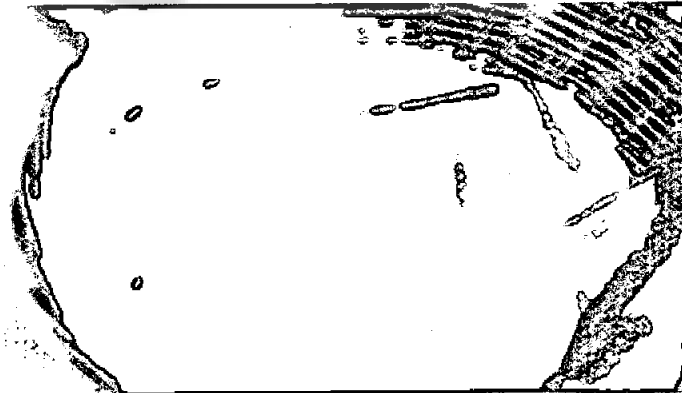
เครื่องเดินด้าย มี 2 ส่วน ใช้ร่วมกัน คือ รางเดินหูก กับที่คันหูก

1. รางเดินหูก เป็นรางไม้ยาวปักปักเหล็กเป็นระยะห่างประมาณ 10 เซนติเมตร เพื่อนำเรือที่กรอด้ายแล้วมาเสียบเตรียมไว้เดินด้ายรงเดินหูก สมัยก่อนทำด้วยทางไม้ระก้าเสียบก้านมะพร้าว ไขล้เหน็บไว้กับใต้ถุนบ้าน หากไม่ทำราง เวลาจะใช้งานเพียงแต่หาไม้มาปักกับดินเท่าจำนวนหลอดด้ายก็ใช้ได้แล้ว

2. ที่คันหูก เป็นแคร่ยาวประมาณ 4 หลา ที่หัวท้ายปักแกนเหล็กเป็นระยะ เพื่อไว้เกี่ยวเส้นด้ายขึ้นที่เดินแล้ว

เส้นใยสังเคราะห์

เส้นใยสังเคราะห์ที่กรอเข้าเรือ

ภาพประกอบที่ 6 วัตถุดิบ

เส้นด้าย

ในอดีตชาวบ้านจะปลูกฝ้ายเอง เป็นชนิดฝ้ายขาวและฝ้ายสีน้ำตาล แต่เนื่องจากสภาพภูมิอากาศของภาคใต้ฝนตกชุก ทำให้ฝ้ายที่เก็บได้คุณภาพไม่ดี คือ จะมีเชื้อราตุแล้วไม่สวย ภายหลังจึงหันมาใช้ใยสังเคราะห์ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า "ด้ายโทเร" เป็นวัตถุดิบสำคัญในการทอผ้าแทน ด้ายโทเรมีจำหน่ายเป็น "หมอน" 1 หมอน จะมีน้ำหนัก 4.5 กิโลกรัม มัดรวมกันเป็น 45 ไร่หรือใจ ชาวบ้านที่รวมกันเป็นกลุ่มจะซื้อครั้งละจำนวนมาก เพื่อจะได้ราคาถูกแล้วนำมาแบ่งกัน โดยสั่งซื้อจากโรงงานที่กรุงเทพฯ ฯ ดังเช่น

ผ้าทอเกาะยอ ใช้ทั้งเส้นด้ายและใยสังเคราะห์ คือ

ผ้าทอที่เป็นผ้าพื้นหรือผ้าตา จะใช้เส้นด้าย เช่น ฝ้ายดุง ฝ้ายโสร่ง และฝ้ายขาวม้า

ผ้าทอที่เป็นฝ้ายยกดอก จะใช้เส้นใยสังเคราะห์ เช่น ฝ้ายจีน เมื่อซักแล้วสีไม่ตก และเนื้อ

ผ้าไม่หด

ผ้าทอนาหมื่นศรี ใช้ทั้งเส้นด้ายและใยสังเคราะห์ คือ

ผ้าที่ทอเป็นผ้าพื้นหรือผ้าตา จะใช้เส้นด้าย เช่น ฝ้ายดุง ฝ้ายโสร่ง และฝ้ายขาวม้า

ผ้าที่ทอเป็นฝ้ายยกดอก จะใช้เส้นด้ายผสมกับเส้นใยสังเคราะห์ เช่น ฝ้ายจีน

เส้นด้ายที่ใช้ในการทอผ้าทอเกาะยอและผ้านาหมื่นศรี ในปัจจุบันไม่มีการย้อมสีเอง เนื่องจากการย้อมจะได้สีที่มีความเข้มอ่อนต่างกันในแต่ละครั้งที่ย้อมเส้นด้าย ชาวบ้านจึงได้สั่งซื้อเส้นด้ายจากโรงงานที่ย้อมสีสำเร็จแล้ว ที่สำคัญเส้นด้ายเมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วสีจะไม่ตกสามารถซักได้โดยทั่วไป

ด้ายที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เป็นเส้นฝ้ายผสมใยสังเคราะห์ สำเร็จรูปพร้อมที่จะนำมาทอ ด้านหือกรอเข้าเรียได้ทันที มีสีต่าง ๆ จำแนกเป็นเบอร์สี แยกการใช้งานเป็นด้ายยืนกับด้ายพุ่ง ซึ่งมีลักษณะต่างกัน

ด้ายยืน ใช้ด้ายโทเร เส้นเล็กเหนียว ลูกหนึ่งแบ่งเป็นไร่ได้ 66 ไร่

ด้ายพุ่ง ใช้ไหมประดิษฐ์ เส้นใหญ่กว่าเล็กน้อยเมื่อเทียบกับเส้นด้ายเบอร์เดียวกัน ก่อนข้างขาดง่าย แต่มีคุณสมบัติเป็นมันวาว ลูกหนึ่ง 76 ไร่ น้ำหนักแต่ละรีย่น้อยกว่าด้านยืน

ด้ายที่ใช้จะกำหนดขนาดเป็นหมายเลขหรือเบอร์ ซึ่งมีเกณฑ์ในการคิดคำนวณ ดังนี้

เส้นไหมประดิษฐ์ หนัก 1 ปอนด์ ที่มีความยาว 840 หลา ถือเป็นขนาดเบอร์ 1 ซึ่งเป็นขนาดใหญ่ที่สุด ถ้าเบอร์สูงขึ้นเส้นด้ายจะเล็กลง ในขณะที่ความยาวมากขึ้นเป็นทวีคูณในน้ำหนักเท่าเดิม

เบอร์ด้ายที่ใช้กันทั่วไปมี 2 ชนิด ชนิดแรกเป็นเลขชุดเดียว เช่น เบอร์ 40, เบอร์ 50, เบอร์ 60 ชนิดที่ 2 มีเลข / เช่น เบอร์ 40/2, เบอร์ 50/2, เบอร์ 60/2 เลขทับ 2 หมายถึงเส้นด้ายที่ดีเกลียวเป็นเส้นคู่ ความยาวจะลดลงครึ่งหนึ่ง

ในการคำนวณเส้นด้าย นิยมนับเป็นกิโลกรัม 1 กิโลกรัม เท่ากับ 2.2046 ปอนด์ เพราะฉะนั้น ด้าย 1 กิโลกรัม เท่ากับ 840×2.2 ได้ 1,848 หลา

การคำนวณเส้นด้ายเบื้องต้นนี้ เป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการกำหนดปริมาณด้ายทอที่ใช้ในการทอผ้าแต่ละเขา (เขา หมายถึงการใส่ด้ายยืนแต่ละครั้งและทอจนหมดด้าย) นอกจากนี้ยังต้องดูความถี่ห่างของฟันพิมพ์ ฟันพิมพ์ชิดใช้กับเส้นด้ายเล็ก ชีห่างใช้กับด้านเส้นใหญ่ ความยาว

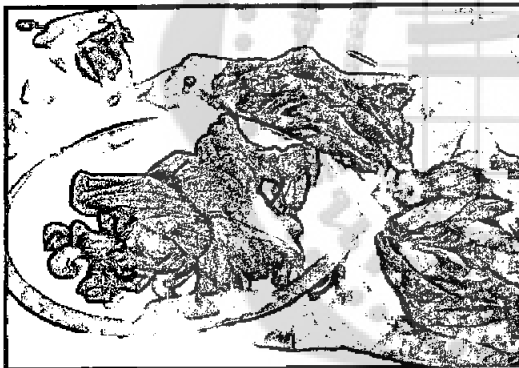
ความกว้างของผ้าที่ต้องการ เพื่อจะไปกำหนดจำนวนร้อยหันด้ายยืนให้ลงตัวกับความกว้าง และกำหนดเกี่ยวกับการเดินด้ายให้ได้ความยาวที่ต้องการ เหล่านี้เป็นเรื่องที่จะเอียงค่อน ต้องอาศัยความชำนาญ และผ่านการปฏิบัติจริงเท่านั้นจึงจะเข้าใจและทำได้

เส้นด้ายที่ใช้ในการทอผ้ามี 2 ชนิดใหญ่ ๆ ได้แก่ ด้ายยืนกับด้ายพุ่ง ด้ายยืนคือส่วนที่เป็นโครงร่างของผืนผ้า ส่วนด้ายพุ่งเป็นเส้นด้ายที่ทอกลับไปมาเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า ด้ายพุ่งจะแบ่งย่อยไปตามลักษณะผ้า ถ้าเป็นผ้าพื้นหรือผ้าตา ใช้ด้ายพุ่งชนิดเดียว เรียกว่าด้ายตี ส่วนผ้ายกดอกจะต้องเพิ่มด้ายไล่ คือ ด้ายพุ่งสำหรับสลับกับด้ายตี เพื่อทำให้เนื้อผ้าแน่นขึ้นและหนุนด้ายตีให้เห็นดอกเด่นชัด

เส้นด้ายมีสีต่าง ๆ กำหนดเป็นหมายเลขสี ชื่อมาก่อนใหญ่ เรียกเป็นลูก หรือ หมอน ลูกหนึ่ง 10 ปอนด์ หรือประมาณ 4 กิโลกรัมครึ่ง แต่ละลูกแบ่งเป็นริ้ว บางทีเรียกว่าใจหรือเข็ด

เส้นด้ายในแต่ละหมอนจะมีแบ่งเป็นชดอยู่ภายในเป็นจำนวนมากเรียกว่าริ้วหรือใจ นำด้ายแต่ละริ้วมารอเข้าหลอดด้ายเล็กสำหรับทำเป็นด้ายพุ่ง เสร็จแล้วเก็บไว้สำหรับใส่ในรางกระสวย และอีกส่วนหนึ่งกรอเข้าหลอดขนาดใหญ่สำหรับทำเป็นด้ายยืน

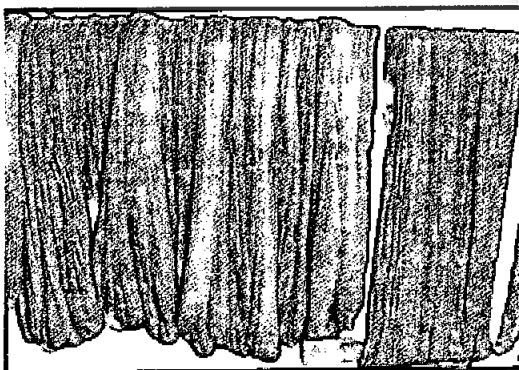
การกรอด้ายเข้าหลอดด้ายยืน จะกรอครั้งละจำนวนมากตามขนาดหน้ากว้างของผ้าที่ทอ ดังนั้นจะต้องคำนวณว่าในการทอแต่ละครั้งจะทอผ้าแบบไหน เช่น ผ้าพื้น ผ้าขาวม้า

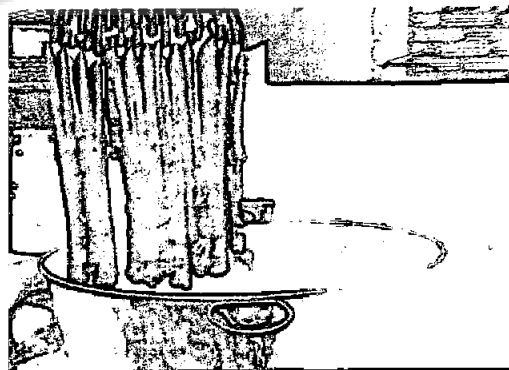
เส้นไหมดิบ

เส้นไหมที่ฟอกแล้ว

การตากเส้นไหม

การย้อมสีไหม

ภาพประกอบ 7 เส้นไหมและการย้อมสีไหม

เส้นไหม

การทอผ้าพื้นเมืองในภาคใต้ มีที่พุมเรียงที่ใช้เส้นไหม เป็นวัตถุดิบในการทอผ้า ที่เรียกติดปากกันว่า ผ้าไหมพุมเรียง การทอผ้าพุมเรียง ชาวบ้านหมู่บ้านพุมเรียงไม่ได้ผลิตไหมหรือค้าขายเอง ผู้ที่ประกอบการทอผ้าจึงต้องสั่งซื้อเส้นไหมที่สาวเสร็จเรียบร้อยจากกรุงเทพฯ ทั้งเส้นไหมสังเคราะห์และเส้นไหมธรรมชาติที่ย้อมสีและไม่ย้อมสี รวมทั้งเส้นด้ายสำหรับทอผ้าฝ้ายด้วย สำหรับไหมธรรมชาติที่ใช้ทอผ้าพุมเรียง มี 3 ชนิดด้วยกัน คือ ไหมหนึ่งหรือไหมน้อย ไหมสองหรือไหมกลาง และไหมสามหรือไหมใหญ่

- ไหมหนึ่งหรือไหมน้อย เป็นไหมที่มีคุณภาพดีที่สุด ลักษณะของเส้นไหมเล็กละเอียด เป็นนวล สวยงาม ใช้เป็นไหมเส้นยืนในการทอผ้า

- ไหมสองหรือไหมกลาง เป็นไหมที่มีคุณภาพรองลงมา เส้นไหมมีลักษณะหยาบ เป็นปมปมบ้างเล็กน้อย เส้นจะโตกว่าไหมหนึ่ง นิยมใช้เป็นเส้นพุ่ง ในการทอเนื้อละเอียด

- ไหมสามหรือไหมใหญ่ เป็นไหมที่มีคุณภาพต่ำสุด เส้นไหมจะหยาบและเส้นใหญ่กว่าไหมสอง ใช้เป็นเส้นพุ่ง เนื้อของผ้าเมื่อทอเสร็จแล้วจะหยาบกว่าผ้าไหมชนิดอื่น

สีที่ใช้ย้อมไหมและด้าย ในสมัยโบราณได้จากธรรมชาติ ซึ่งได้จากพืชและสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ดินครามย้อมฝ้ายให้เป็นสีน้ำเงิน เปลือกต้นทงอนไก่ต้มน้ำย้อมเป็นสีแดง ขมิ้น แก่นขนุนนำมาตำแล้วต้มจะได้สีเหลือง สีดำจากผลมะเกลือ สีม่วงได้จากลูกหว้าและเปลือกต้นขงโค เป็นต้น

ต่อมาเมื่อมีสีย้อมผ้าประเภทสีสังเคราะห์ การย้อมสีไหมจากสีธรรมชาติจึงลดน้อยลง ประกอบกับปัจจุบันผู้ประกอบการทอผ้าในพุมเรียงส่วนมากจะซื้อเส้นไหมที่ย้อมเสร็จแล้วมาทอ เพราะกรรมวิธีและขั้นตอนการย้อมสียุ่งยากมากและเสียเวลาในการย้อม คงเหลือเพียงบางบ้านที่ยังคงดำเนินการย้อมสีไหมด้วยตนเอง

กรรมวิธีและขั้นตอนการย้อมสี คุณทวันมะ กล่าวว่

วิธีการย้อมสีไหม จะต้องนำไหมดิบมาต้มเพื่อให้สิ่งสกปรกหลุดออกเรียกว่า "การฟอกไหม" เส้นไหมจะสะอาดเมื่อย้อมสี สีที่ติดเส้นไหมจะไม่ตกหรือลอกง่าย ก่อนทำการฟอกไหม จะต้องนำเส้นไหมไปซัง ถ้าต้องการไหมที่ย้อมเสร็จแล้ว 1 กิโลกรัม จะต้องซังไหมดิบที่จะนำไปฟอก 1.4 กิโลกรัม เพราะเส้นไหมดิบเมื่อต้มเสร็จแล้วน้ำหนักจะลดประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ สำหรับน้ำที่ใช้ต้มฟอก ประกอบด้วยสบู่กรดและโซเดียมคาร์บอเนต (Sodium Carbonate) ในอัตราส่วนไหม 1 กิโลกรัม ต่อสบู่กรด 1 ก้อน และโซเดียมคาร์บอเนต 1 ชีด ต้มน้ำจนเดือด เมื่อส่วนผสมละลายหมดแล้วจึงนำเส้นไหมไปต้มฟอกในน้ำประมาณ 20 - 30 นาที สบู่กรดและโซเดียมคาร์บอเนต จะฟอกขี้ผึ้งหรือกาวเซอรินและฝุ่นละอองที่เกาะเส้นไหมให้หลุดออก ทำให้เส้นไหมขาวอ่อนนุ่มแวววาว หลังจากฟอกเส้นไหมได้ที่แล้ว จึงนำไปซังล้างในน้ำสะอาดอีก 2 - 3 ครั้ง จนเส้นไหมหมดเมือกแล้วบิดไหมพอหมาด ๆ เตรียมนำไปย้อม

การย้อมสีไหม คือ การทำเส้นไหมให้มีสีที่แตกต่างไปจากธรรมชาติ โดยนำเส้นไหมที่ฟอกแล้วลงไปต้มน้ำสีที่เดือด ต้มไปจนกระทั่งเส้นไหมดูดสีจนหมดหรือน้ำใส ๆ และต้องดูด้วยว่าเส้นไหมทุกเส้นมีสีเรียบเสมอกันจึงจะใช้ได้ สีบางสีสามารถใส่ไหมที่ฟอกแล้วต้มในน้ำสีที่เดือดได้เลย เช่น

สีแดง สีบานเย็น สีน้ำเงิน แต่บางสีต้องนำไหมที่ฟอกแล้วไปชุบน้ำสีที่ยังไม่ได้ต้มเสียก่อน แล้วบิดเส้นไหมพอหมาด ๆ นำน้ำสีนั้นไปต้มให้เดือดจึงใส่เส้นไหมที่ชุบสีแล้วลงไปต้ม สีเหล่านี้ได้แก่ สีเหลือง สีน้ำตาล สีครีม สีชมพู หลังจากที่ได้ต้มให้เส้นไหมสุกสีจนหมด และเส้นไหมทุกเส้นมีสีเรียบเสมอกันแล้ว จึงนำเส้นไหมไปซักในน้ำเย็น 2 - 3 ครั้ง บิดน้ำให้แห้ง ถ้าเป็นเส้นไหมยีนต้องนำไปลงน้ำเย็นเสียก่อน หลังจากนั้นก็จะกระตุกเส้นไหมให้เส้นไหมกระจายไม่พันกัน แล้วจึงนำไปตากแดดอ่อน ๆ ในที่มีลมพัดผ่าน เมื่อเส้นไหมแห้งจะกระตุกให้เส้นไหมกระจายอีกครั้ง แล้วจึงม้วนเส้นไหมเป็นเชด ๆ เก็บไว้เพื่อทอดต่อไป

2. ขั้นตอนการดำเนินการถ่ายทอด

การถ่ายทอดการทอผ้า มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอน และปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอน คือ ผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องการทอผ้า และผู้เรียน คือ ลูกหลาน หรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นคนสอนคนรุ่นหลังต่อไป

อีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่เรียนรู้จากเพื่อนบ้านที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องการทอผ้า และประสบความสำเร็จในอาชีพ เป็นผู้สอน ในลักษณะของการรวมกลุ่ม ผู้เรียน คือผู้ที่สนใจและมีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพในหมู่บ้าน

การถ่ายทอดการทอผ้า มีวิธีการถ่ายทอด คือ ผู้รับการถ่ายทอดสังเกตตัวอย่างการทอผ้าของผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดที่ละขั้นตอน แล้วทดลองฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง และผู้รับการถ่ายทอดดูตัวอย่างลวดลายผ้าของจริงที่เป็นผืนสำเร็จแล้วและทดลองทำตามตัวอย่าง โดยใช้สี วัสดุ และอุปกรณ์ที่มีอยู่แล้วในบ้าน หรือในกลุ่มการทอผ้า

การถ่ายทอดการทอผ้า ผู้ถ่ายทอดจะเริ่มกระบวนการเรียนรู้การทอผ้าให้กับผู้ที่รับการถ่ายทอด โดยที่ให้ผู้รับการถ่ายทอดเริ่มฝึกปฏิบัติตั้งแต่ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การเตรียมเส้นยีน คือ นำด้ายรีวที่เป็นเชด(ใจ) มาก่อเข้าหลอดเพื่อใช้สำหรับงานโดยเฉพาะ เช่น หลอดด้ายพุ่ง หรือหลอดสำหรับสาวด้านยีน ที่ก่อด้ายนี้เรียกว่า เสาทอหวี (ตอกหวี) ระหว่างการก่อด้ายต้องหมั่นตรวจดูด้ายด้วยว่าเส้นด้ายสม่ำเสมอดี ไม่มีรอยคอดที่ทำให้ขาดเร็ว ไม่มีปมปมซึ่งจะเป็นอุปสรรคในการทอ หากมีต้องเอาออกและต่อให้เรียบร้อย

เมื่อกรอด้ายเข้าหลอดแล้วช่างทอผ้าจะนำไปใส่ในเครื่องเดินด้ายเพื่อทำด้ายคันหรือด้ายวิ่ง ซึ่งมีราวสำหรับบรรจุหลอดด้าย ซึ่งมีความยาวประมาณ 8 นิ้ว แล้วดึงด้ายมาสู่รางคัน ซึ่งมีลักษณะเป็นแคร่ยาว ปลาย 2 ข้างห่างกัน 5 หลา แขนไม้ที่อยู่ริมแคร่ทั้งสองมีข้างละ 19 แขน การคันด้ายนี้คือการสาวด้ายยีนนั่นเอง การคันด้ายนี้จะต้องใช้แรงงาน 3 คน จึงจะทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการคันด้ายต้องยืนสาวด้ายไป-มา ใส่ด้ายในแกน ถ้ามีผู้ช่วยนั่งตรงแกนริมแคร่ทั้งสองจะช่วยจับด้ายที่คนเดินด้ายใส่แกนด้ายจะไม่พันกัน

การเอาด้ายใส่ในฟืม เรียกว่า สอดฟัน(หวี) ฟันหวีซี่หนึ่ง ๆ จะสอดด้าย 2 เส้น (เส้นคู่ทำให้ทอหนาขึ้น) การสอดฟันหวีจะต้องใช้แรงงาน 2 คนช่วยกัน นั่งอยู่คนละด้านของฟืม ใส่และใช้ไม้เบ็ดเกี่ยวด้าย

เมื่อสอดด้ายเข้าเข็มเสร็จแล้วก็นำไปซึ่งบนที่สำหรับเก็บตะกอหรือร้อยตะกอต่อไป (การร้อยตะกอ คือ การนำด้ายยืนร้อยเข้าไปในห่วงของตะกอ แบ่งด้ายยืนออกเป็นหมู่ จะเป็นกี่หมู่ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการทอ) จากนั้นก็ให้ด้ายให้เรียบร้อยสม่ำเสมอ

2. การเตรียมเส้นพุ่ง เริ่มจากการกรอด้วยที่จะใช้เป็นเส้นพุ่งเข้ากระสวย แล้วนำกระสวยแต่ละสีไปใส่ในรางกระสวย (หรือกรอบกระสวย)

3. ลำดับการทอผ้าด้วยกี่กระตุก

ขั้นที่ 1 สับตะกอให้ด้ายยืนแยกออกจากกัน โดยมีที่เหยียบอยู่ข้างล่าง(ใช้เท้าเหยียบ) เป็นการเปิดช่องว่างสำหรับให้ด้ายพุ่งผ่านเข้าไปได้

ขั้นที่ 2 ใช้มือพุ่งกระสวยด้วยพุ่งให้สอดไปตามช่องสอดกระสวยซึ่งทำด้วยไม้

ขั้นที่ 3 ปลดเท้าที่เหยียบเครื่องบังคับตะกอ เพื่อให้ด้ายพุ่งรวมเป็นหมู่เดียวกันตามเดิม กระทบพันหรีโดยแรง พันหรีจะพาด้วยพุ่งให้เข้ามาชิดกันเป็นเส้นตรง

ขั้นที่ 4 เหยียบที่บังคับตะกออีกครั้ง ซึ่งตรงกันข้ามกับขั้นที่หนึ่ง กระทบโดยแรงอีกครั้งหนึ่ง จึงพุ่งด้ายเส้นที่สอง จะทำให้ได้ผ้าเนื้อแน่นขึ้น

การกระแทกพันหรีอย่างแรงหรือเบา มีผลต่อความยาวของผ้าที่ทอได้และทำให้ผ้าเนื้อแน่นหนา หรือบางได้การเรียนรู้การทอผ้า ผู้ที่รับการถ่ายทอดจะต้องเริ่มฝึกปฏิบัติตั้งแต่ขั้นตอนดังต่อไปนี้

4. ลำดับการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้าน

การทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้าน ปัจจุบันผ้าทอพุ่งเรียง จะใช้ทอผ้ายกดอก ซึ่งมีวิธีการทอแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือขั้นการเตรียมเส้นก่อนทอผ้า และขั้นตอนการทอผ้า

4.1 ขั้นการเตรียมเส้นก่อนทอผ้า เส้นด้ายหรือไหมที่ใช้ในการทอผ้า แบ่งออกเป็น 2 ชนิด พวกที่ซึ่งดึงไปตามความยาวของผ้าเรียกว่าด้ายยืน หรือไหมยืน ส่วนพวกที่ใช้ขัดเส้นด้ายหรือไหมยืนเป็นมุมฉากไปตามความกว้างของผืนผ้า เรียกว่า ด้ายพุ่ง หรือไหมพุ่ง

4.2 ขั้นการทอผ้า ลำดับแรก คือ สับตะกอ ให้ด้ายยืนแยกออกจากกัน เปิดช่องว่างสำหรับให้ด้ายพุ่งผ่านเข้าไปได้ พุ่งกระสวยให้ด้ายพุ่งสอดเข้าไประหว่างด้ายยืน ปลดตะกอให้ด้ายพุ่งรวมเป็นหมู่เดียวกันตามเดิม กระทบพันหรีโดยแรง พันหรีจะพาด้วยพุ่งให้เข้ามาชิดเป็นเส้นตรง ถ้าต้องการให้ผ้ามีเนื้อเรียบสม่ำเสมอ เวลาทอจะต้องทำอีก 2 ขั้น คือ สับตะกอใหม่อีกครั้งหนึ่งให้ตรงกันข้ามกับขั้นที่ 1 กระทบโดยแรงอีกครั้งหนึ่ง จึงพุ่งด้ายเส้นที่ 2 จะทำให้ได้ผ้าเนื้อแน่นขึ้น

ขั้นตอนการทอผ้า

การทอผ้า คือการสานขัดกันระหว่างด้ายหรือไหมยืนและด้ายหรือไหมพุ่ง จำนวนมากจนเป็นเนื้อผ้า สำหรับการทอผ้ายกดอกแบ่งวิธีทอผ้าเป็น 2 ขั้นตอน คือ การทอผ้าพื้นหรือเนื้อผ้า และการทอผ้ายกดอก

ก. การทอเนื้อผ้าหรือการทอผ้าพื้น มีขั้นตอน ดังนี้

1) สับตะกอ โดยใช้เท้าเหยียบคานเหยียบที่ 1 เพื่อร้งตะกอขัดที่ 1 ลง ซึ่งจะดึงไหมยืนกลุ่มที่ 1 ตามลงมาด้วย ตะกอขัดที่ 2 ก็จะยกเส้นไหมยืนกลุ่มที่ 2 ขึ้น ก็จะเกิดเป็นช่องว่างระหว่างเส้นด้ายทั้ง 2 กลุ่ม

2) ฟุ้งกระสวยด้ายฟุ้งหรือด้ายพื้นเข้าไปในช่องด้ายยืนจากขวาไปซ้าย ทำให้เส้นด้ายฟุ้งสอดไปสานขัดกับด้ายยืน

3) กระทบฟืมหรือพื้นหวี เพื่ออัดเส้นด้ายฟุ้งให้ชิดกัน โดยใช้ฟืมกระทบเส้นด้าย 1 - 2 ครั้ง

4) สับตะกอล โดยใช้เท้าเหยียบคานเหยียบที่ 2 ตะกอลชุดที่ 2 จะเรียงเส้นด้ายยืนกลุ่มที่ 2 ลง และตะกอลที่ 1 จะดึงเส้นด้ายยืนกลุ่มที่ 1 ขึ้น เปิดเป็นช่องระหว่างเส้นไหม ทั้ง 2 กลุ่มอีกครั้ง แต่ตำแหน่งเส้นด้ายยืนจะสลับกับเส้นด้ายยืนกลุ่มที่ 1

5) ฟุ้งกระสวยเข้าไปในช่องด้ายยืนจากด้านซ้ายไปด้านขวาเส้นด้ายฟุ้ง หรือด้ายพื้นที่จะสอดขัดกับด้ายยืน

6) กระทบฟืมหรือพื้นหวี อัดด้ายฟุ้งให้ชิดแน่นเป็นเส้นตรงอีกครั้ง การสับตะกอลและฟุ้งกระสวยกลับไปกลับมา และกระทบฟืมหลายครั้งก็จะได้ปรากฏเป็นผืนผ้า

ข. การทอผ้ายกดอก มีขั้นตอนดังนี้

7) ยกไม้ลูกเขาดึงตะกอลายที่ 1 ชีกบนขึ้นและใช้เท้าเกี่ยวไม้ลูกเขารั้งตะกอล ลายที่ 1 ชีกล่างลง ทำให้ด้ายยืนที่เป็นเส้นขึ้น และเส้นลงซึ่งร้อยด้วยห่วงของตะกอลลายที่ 1 แยกเปิดเป็นช่อง

8) สอดไม้สอดเข้าไปในช่องด้ายยืนนั้น ปล่อยมือและเท้าที่ยกและเกี่ยวตะกอล ลายที่ 1 ออก "ขัณฑ์" ดึงด้ายยืนที่เป็นเส้นยกขึ้น ปล่อยไม้สอดค้ำไว้ ทำให้เกิดช่องว่างด้ายยืนที่เป็นเส้นขึ้น และเส้นลง

9) ฟุ้งกระสวยด้ายลายหรือดินที่จะใช้ทอยกเป็นดอกเข้าไปในช่องด้ายยืนที่เป็นเส้นขึ้น และเส้นลง ทำให้ด้ายลายหรือดินสอดเข้าไปสานขัดกับด้ายยืนแล้ว "ล้ม นัต" กระทบฟืม

10) ทำลายขัดผืนผ้า 1 เส้น โดยเหยียบดินฟืมสับตะกอลชุดสำหรับทอผ้าพื้นด้ายยืน จะเปิดเป็นช่องฟุ้งกระสวยด้ายฟุ้งหรือด้ายพื้นจากด้านซ้าย แล้วกระทบฟืม 1 - 2 ครั้ง ทำให้ด้ายฟุ้งหรือด้ายพื้นไปอัดแน่นรวมกันเป็นเส้นตรง

11) ขัณฑ์ ดึงด้ายยืนกลุ่มเดิมขึ้น ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างด้ายยืนอีกครั้ง และฟุ้งกระสวยด้ายลาย หรือดินกลับจากด้านซ้ายมาทางด้านขวาล้มนัตกระทบฟืม

12) ทำลายขัดผ้าพื้นอีก 1 เส้น โดยเหยียบคานเหยียบหรือดินฟืมเพื่อสับตะกอล ทำให้ด้ายยืนเปิดเป็นช่องฟุ้งกระสวยด้ายฟุ้งหรือด้ายพื้นกลับจากด้านซ้ายมาทางด้านขวาและกระทบฟืม 1 - 2 ครั้ง อัดด้ายฟุ้งหรือด้ายพื้นรวมเป็นเส้นตรงอีกครั้ง

13) ยกไม้ลูกเขาดึงตะกอลายที่ 1 ชีกบนขึ้นและใช้เท้าเกี่ยวไม้ลูกเขารั้งตะกอล ลายที่ 1 ชีกล่างลง ทำให้ด้ายยืนที่เป็นเส้นขึ้น และเส้นลงซึ่งร้อยด้วยห่วงของตะกอลลายที่ 1 แยกเปิดเป็นช่อง

14) สอดไม้สอดเข้าไปในช่องด้ายยืนนั้น ปล่อยมือและเท้าที่ยกและเกี่ยวตะกอล ลายที่ 1 ออก "ขัณฑ์" ดึงด้ายยืนที่เป็นเส้นยกขึ้น ปล่อยไม้สอดค้ำไว้ ทำให้เกิดช่องว่างด้ายยืนที่เป็นเส้นขึ้น และเส้นลง

15) ฟุ้งกระสวยด้ายลายหรือด้นที่จะใช้ทอยกเป็นดอกเข้าไปในช่องด้ายยืนที่เส้นขึ้นและเส้นลง ทำให้ด้ายลายหรือด้นสอดเข้าไปสานขัดกับด้ายยืนแล้ว "ลั้ม นัด" กระทบพิม

16) ทำลายขัดผืนผ้า 1 เส้น โดยเหยียบด้นพิมสับตะกอลสำหรับทอผ้าพื้นด้ายยืนจะเปิดเป็นช่องฟุ้งกระสวยด้ายฟุ้งหรือด้ายพื้นจากด้านซ้าย แล้วกระทบพิม 1 - 2 ครั้ง ทำให้ด้ายฟุ้งหรือด้ายพื้นไปอัดแน่นรวมกันเป็นเส้นตรง

17) ชันนัด ดึงด้ายยืนกลุ่มเดิมขึ้น ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างด้ายยืนอีกครั้ง และฟุ้งกระสวยด้ายลาย หรือด้นกลับจากด้านซ้ายมาทางด้านขวาลั้มนัดกระทบพิม

18) ทำลายขัดผ้าพื้นอีก 1 เส้น โดยเหยียบคานเหยียบหรือด้นพิมเพื่อสับตะกอ ให้ด้ายยืนเปิดเป็นช่องฟุ้งกระสวยด้ายฟุ้งหรือด้ายพื้นกลับจากด้านซ้ายมาทางด้านขวาและกระทบพิม 1 - 2 ครั้ง อัดด้ายฟุ้งหรือด้ายพื้นรวมเป็นเส้นตรงอีกครั้ง

ขั้นตอนการทอผ้าที่พื้นเมือง (ทอหูก)

1. ทอผ้าเหยียบลายขัด 1 - 2 - 1 - 2 - 1 - 2 จนเกิดเป็นริมผ้า

2. ทอผ้ายกเขาตะกอไม้ที่ 1

เอาไม้คั่นนัดสอดในช่องระหว่างยกแล้วเอาไม้คั่นนัดอีกหนึ่งอันสอดเข้าอีกครั้งขันนัดขึ้นเพื่อจะใช้ตรนฟุ้งให้เกิดลายสอดยกหนึ่งครั้งแล้วฟุ้งตรนทอขัดหนึ่งครั้ง แล้วฟุ้งสลับไปมา 6 ครั้ง จะได้ไม้ที่ 1

3. ทอผ้ายกเขาตะกอไม้ที่ 2

เอาไม้คั่นนัดสอดในช่องว่างยกแล้วเอาไม้คั่นนัดอีกหนึ่งอันสอดเข้าอีกครั้งขันนัดขึ้นเพื่อจะใช้ตรนฟุ้งให้เกิดลายสอดยกหนึ่งครั้งแล้วฟุ้งตรน ทอขัด หนึ่งครั้งฟุ้งสลับไปมา 6 ครั้ง จะได้ไม้ที่ 2

4. ทอผ้ายกเขาตะกอไม้ที่ 3

เอาไม้คั่นนัดสอดในช่องระหว่างยก แล้วเอาไม้คั่นนัดอีกหนึ่งอันสอดเข้าอีกครั้งขันนัดขึ้นเพื่อจะได้ตรนฟุ้งให้เกิดลายสอดยกหนึ่งครั้งแล้วฟุ้งตรนทอขัดหนึ่งครั้งสลับไปมา 6 ครั้ง จะได้ไม้ที่ 3

5. ทอผ้ายกเขาตะกอไม้ที่ 4

เอาไม้คั่นนัดสอดในช่องระหว่างยก แล้วเอาไม้คั่นนัดอีกหนึ่งอันสอดเข้าอีกครั้งขันนัดขึ้นเพื่อจะได้ตรนฟุ้งให้เกิดลายสอดยกหนึ่งครั้งแล้วฟุ้งตรนทอขัดหนึ่งครั้งสลับไปมา 6 ครั้ง จะได้ไม้ที่ 4และจะ ได้ลายผ้าครึ่งดอก ทอย้อนกลับมาไม้ที่ 3,2,1 จะได้ลายผ้าเท่ากับ 1 ดอก

ตะกอลายที่ 2 และตะกอลายต่อ ๆ ไป ก็ใช้วิธีเช่นเดียวกัน ตะกอลายที่ 1 เมื่อครบทุกตะกอลก็ได้ลายเพียงครึ่งลาย หรือครึ่งดอก ถ้าจะทอให้ครบเต็มดอก หรือเต็มลาย ต้องใช้ตะกอลายเดิม โดยยกตะกอลายทวนกลับ จากตะกอลายหลังสุดมายังตะกอลายหน้าสุด เมื่อทอเสร็จแล้วก็จะได้ลายเต็มดอก หรือเต็มลาย

การทอผ้ายกดอก

การฝึกทอผ้ายกดอก คือ การทอผ้าให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ผู้รับการถ่ายทอด จะเริ่มฝึกทอลวดลายพื้นฐาน หรือลายผ้า 4 เขา (ตะกอ) ซึ่งแต่ละแหล่งอาจจะมีการถ่ายทอดวิธีการเก็บลายหรือคัดลายที่ต่างกัน เช่น

การถ่ายทอดผ้าทอยกดอกของผ้าเกาะยอ

การถ่ายทอดการทอผ้าชาวเกาะยอ ได้ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง โดยผู้สนใจจะได้รับการถ่ายทอดจากผู้ถ่ายทอด จะถ่ายทอดกันภายในครอบครัวเป็นอันดับแรก แล้วขยายไปสู่สมาชิกอื่นในลักษณะรวมกลุ่มกันแล้วถ่ายทอดซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้ได้อาศัยให้ผู้ทอผ้าเป็นอยู่แล้วเป็นผู้สอนและแนะนำให้ทำ เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบธรรมชาติ ที่ได้รับการฝึกฝนทั้งภาคปฏิบัติควบคู่ไปกับคำอธิบายในลักษณะรุ่นพี่สอนรุ่นน้อง การทอผ้าในระยะเริ่มแรกใช้ที่ทอเป็นกี่มือ และใช้เครื่องมือแบบที่ชาวภาคใต้เรียกว่า “ตรน” แทนกระสวย ใช้ฝ้ายที่ปลูกกันเอง ย้อมผ้าโดยใช้สีธรรมชาติตามแบบพื้นบ้าน ปัจจุบันจะสั่งซื้อเส้นด้ายหรือใยสังเคราะห์สำเร็จรูปมาใช้แทนเนื่องมาจากการปลูกฝ้ายได้ผลฝ้ายไม่ดี และมีเชื้อราเนื่องจากฝนตกชุก อีกประการหนึ่งการย้อมสีเส้นด้ายได้สีที่มีความเข้มอ่อนต่างกัน

ผู้ถ่ายทอดจะให้ผู้รับการถ่ายทอดจะเริ่มฝึกทอผ้ายกดอกที่เป็นลวดลายพื้นฐาน หรือผ้า 4 เขา ก่อน หากมีความชำนาญก็เลื่อนไปฝึกทอผ้า 6 เขา ผ้า 8 เขา ผ้า 10 เขา หรือผ้าตะกอลช่วยต่อไปได้แก่

- ลายผ้า 4 เขา (ตะกอล) คือ ลายราชวัตร ลายดอกห้าหนึ่ง ลายดอกพิกุล ลายเทพพนม ลายลูกหวาย ลายลูกแก้ว ลายโกเถียม ลายตาหมากรุก ลายแมงดา ลายลูกชุก ลายตาสก๊อต ลายพริกไทย ลายสอง

- ลาย 6 เขา (ตะกอล) คือ ลายดอกรัก ลายลูกแก้ว ลายรสสุคนธ์ ลายดอกสมุก หรือลายมุก ลายดอกจัน ลายบัวตูม ลายคดกริช ลายวิลาวัลย์ ลายดอกพิกุล ลายตาข่าย ลายดอกจิก ลายเกล็ดลิ้น ลายบุหงา ลายดอกพยอม ลายดอกโคม ลายตะเคียน

- ลาย 8 เขา (ตะกอล) คือ ลายดอกพิกุล ลายข้าวหลามตัด ลายรสสุคนธ์ ลายประยุกต์ ลายสร้อยสวรรค์ ลายผกากรอง หรือดอกแฝดหรือดอกขี้ไก่

- ลาย 10 เขา (ตะกอล) หรือตะกอลช่วย คือ ลายสตางค์ ลายชวนชม ลายดอกรัก

การทอผ้ายกดอก ชาวบ้านเรียกว่า “การเก็บลาย” บางทีเรียกว่า “คัดลาย” เพราะต้องคัดเส้นด้ายแยกชั้นลงตามลักษณะของลาย เส้นด้ายที่เก็บลายคือส่วนที่อยู่ถัดจากลูกเก็บเข้าไประหว่าง

ข้อที่พึงจำสำหรับการเก็บลายยกดอกนี้คือตรงขอบลายทั้ง 2 ข้างต้องคัดชั้น 4 ลง 4 ไว้ก่อน เท่ากับเป็นการยิดเส้นด้ายยกดอกให้เป็นระเบียบ และเป็นเส้นคั่นระหว่างลายยกดอกกับขอบส่วนที่ขอบมีแต่ลายขัดจากด้ายใส

เส้นด้ายที่เหลือทั้งหมดต่อไปคือลายล้วน ๆ ถ้าไม่พิถีพิถันมากนักก็เริ่มคัดชั้นลงตามสูตรลายหรือตามที่ดูผ้าเก่า ใช้ไม้เรียวสอดไว้จนหมดเส้นด้านเป็นอันจบ 1 นัด แล้วทอทดสอบ หากไม่มีข้อผิดพลาด ลายนี้ก็นัดก็ทำต่อไปในลักษณะเดียวกันจนครบทุกนัด

สูตรการเก็บลายแต่ละลายก็ต่างกันออกไป เช่น ลายลูกแก้ว 4 นัด ลายราชวัตรห้อง 4 นัด ลายแก้วชิงดวง 23 นัด จะขอยกเป็นตัวอย่าง “สูตรการเก็บลายลูกแก้ว”

นัดที่ 1

ยก 4 ช่ม 4 (ริม) ดอกที่ 1 ยก 6 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 12 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 4 (ดอกแรกขึ้นยก 6 เพื่อให้เศษเหลืออีกด้านลงตัวพอดี) ต่อไป ทวนกลับที่ขีดเส้นใต้

ไปจนถึงดอกที่ 8 ยก 4 ตอนสุดท้ายจะกลายเป็น ยก 6 และริม ช่ม 4 ยก 4 ปิดท้าย ทำให้ช่องว่างระหว่างริมผ้ากับดอกทั้ง 2 ข้างเท่ากันพอดี แต่ถ้าขึ้นดอกแรกด้วย ยก 4 เศษที่เหลืออีกด้านหนึ่งจะเป็น 8 ช่องว่าง 2 ข้าง จะไม่เท่ากัน

หน้า 2

เก็บริม ต่อด้วย ยก 2 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 4 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 12 ทวนกลับที่ขีดเส้นใต้ ปิดด้วย ช่ม 8 ยก 2 และริม

หน้า 3

เก็บริม ต่อด้วย ยก 2 ช่ม 4 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 12 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ทวนกลับที่ขีดเส้นใต้ ปิดด้วย ช่ม 8 ยก 2 และริม

หน้า 4

เก็บริม ต่อด้วย ยก 10 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 4 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 8 ช่ม 8 ยก 12 ทวนกลับที่ขีดเส้นใต้ ดอกสุดท้าย ยก 12 จะเหลือเพียงยก 10 ตามด้วยริม

ในการเก็บลายแต่ละนัดให้เรียงลำดับ หน้า 1 ไว้ใกล้ตัว นัดต่อไปให้เรียงถัดออกไป

อนึ่ง การเก็บลายยกดอกของแต่ละคนไม่จำเป็นจะต้องขึ้นจากจุดเดียวกัน แต่ละคนจะอ่านลายและขึ้นตามแบบของตน สูตรที่ยกมาใช้เฉพาะกับด้ายยืนชุดนี้และต้องการให้ลาย 2 ข้างเท่ากัน จึงมีการเกลี่ยเส้นด้ายที่เป็นเศษจากการนับเส้นด้ายสำหรับตัวลายแยกไว้ติดกับริมผ้า

การทอผ้าเกาะยอมีการถ่ายทอดการเรียนรู้ภายในกลุ่ม ประกอบด้วย

1. กลุ่มราชวดีแสงส่องหล้าที่ 1 ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 3 ตำบลเกาะยอ
2. กลุ่มแม่บ้านเกษตรการทอผ้าเกาะยอ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 3 ตำบลเกาะยอ
3. กลุ่มดอกพิกุล ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะยอ
4. กลุ่มร่มไทร ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 5 ตำบลเกาะยอ

การถ่ายทอดการทอผ้ายกดอกของผ้านาหมื่นศรี

การถ่ายทอดการทอผ้าชาวนาหมื่นศรี ได้ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง โดยผู้สนใจจะได้รับการถ่ายทอดจากผู้ถ่ายทอด จะถ่ายทอดกันภายในครอบครัวเป็นอันดับแรก แล้วขยายไปสู่สมาชิกอื่นในลักษณะรวมกลุ่มกันแล้วถ่ายทอดซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้ได้อาศัยให้ผู้ที่ทอผ้าเป็นอยู่แล้วเป็นผู้สอนและแนะนำให้ทำ เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบธรรมชาติ ที่ได้รับการฝึกฝนทั้งภาคปฏิบัติควบคู่ไปกับคำอธิบายในลักษณะรุ่นพี่สอนรุ่นน้อง การทอผ้าในระยะเริ่มแรกใช้ก็ทอเป็นก็มีมือ และใช้เครื่องมือแบบที่ชาวภาคใต้เรียกว่า “ตรน” แทนกระสวย ใช้ฝ้ายที่ปลูกกันเอง ย้อมผ้าโดยใช้สีธรรมชาติตามแบบพื้นบ้าน ปัจจุบันจะสั่งซื้อเส้นด้ายหรือใยสังเคราะห์สำเร็จรูปมาใช้แทนเนื่องมาจากการปลูกฝ้ายได้ผลฝ้ายไม่ดี และมีเชื้อราเนื่องจากฝนตกชุก อีกประการหนึ่งการย้อมสีเส้นด้ายได้สีที่มีความเข้มอ่อนต่างกัน

กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้การทอผ้านาหมื่นศรีได้ให้ความสำคัญต่อการสร้างงานในชุมชนและการดำรงอยู่ของมรดกแห่งภูมิปัญญาไทย ฉะนั้นการถ่ายทอดของผู้ถ่ายทอดให้กับผู้รับการถ่ายทอดมีความสัมพันธ์และต่อเนื่อง ที่ชาวนาหมื่นศรีได้สืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมาช้านาน

เป็นการสืบสานสหายโยในชุมชนนาหมื่นศรีเอง ที่ให้ความสำคัญต่อการดำรงแห่งภูมิปัญญาและมรดกแห่งชาติ

ผู้ถ่ายทอดจะให้ผู้รับการถ่ายทอดจะเริ่มฝีกทอผ้ายกดอกที่เป็นลวดลายพื้นฐาน หรือผ้า 4 ตะกอ ก่อน หากมีความชำนาญก็เลื่อนไปฝีกทอผ้า 6 ตะกอ ผ้า 8 ตะกอ ผ้า 10 ตะกอ หรือผ้าตะกอช่วยต่อไป

ผ้าทอยกดอกของนาหมื่นศรี เป็นผ้าที่มีลวดลายสูงชันในเนื้อผ้า เกิดจากการใช้ด้ายพุ่ง 2 ชนิด ชนิดที่ 1 เรียกด้ายตี คือ เส้นด้ายที่ทำให้เห็นปรากฏดอกเป็นตัวนูนสูงกว่าสีพื้น ทอตามลายแต่ละนัด ชนิดที่ 2 เรียกว่าด้ายโซ ใช้ทอลายขัดสลับด้ายตีทุกครั้งเพื่อเป็นโครงร่างผืนผ้า และทอผูกดอกให้นูนเด่น หากเส้นด้ายตีหลุดออกไปผืนผ้าจะยังคงอยู่ในลักษณะผ้าพื้น

ในการทอผ้ายกดอกนี้ ชาวบ้านจะเรียกว่า “การเก็บลาย” การเก็บลายต้องนับพันพิมพ์ให้เป็นช่องว่าขึ้นลงก็เส้น

วิธีเก็บ เรียกเป็นไม้ 14 ไม้ 2 เป็นต้น และแยกทีละไม้ในการเก็บแต่ละครั้งต้องสังเกตดูว่าเส้นด้ายขัดกันตลอดหรือไม่ถ้าหากมีเส้นใดเส้นหนึ่งผิดสังเกตหมายความว่าเส้นนั้นผิด ถอดไม้ออกแล้วเก็บใหม่

การเก็บลายผ้าที่พื้นเมือง “ลายลูกแก้ว” เป็นลายพื้นฐานของการทอผ้า

ไม้ที่ 1	2 ^{ยก}	2 ^{ลง}	2 ^{ยก}	2	4	4	4	4	4	4	4	4	สลับ	2 ^{ยก}	4	4	4	4	สลับ
	6 ^{ยก}	4	4	4	4	2 ^{ลง}	2 ^{ยก}	2 ^{ลง}											
ไม้ที่ 2	2	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4	6	4	4	4	4	4	4	2
	4	4	4	4	2	2	2												
ไม้ที่ 3	2	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4	2	4	4	4	4	4	4	2
	4	4	4	4	2	2	2												
ไม้ที่ 4	2	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4	6	4	4	4	4	4	4	2
	4	4	4	4	2	2	2												

การถ่ายทอดการทอผ้ายกดอกของผ้าไหมพุมเรียง

การถ่ายทอดการทอผ้าชาวพุมเรียง ได้ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง โดยผู้สนใจจะได้รับการถ่ายทอดจากผู้ถ่ายทอด จะถ่ายทอดกันภายในครอบครัวเป็นอันดับแรก แล้วขยายไปสู่สมาชิกอื่นในลักษณะรวมกลุ่มกันแล้วถ่ายทอดซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้ได้อาศัยให้ผู้ทอผ้าเป็นอยู่แล้วเป็นผู้สอนและแนะนำให้ทำ เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบธรรมชาติ ที่ได้รับการฝึกฝนทั้งภาคปฏิบัติควบคู่ไปกับคำอธิบาย ฉะนั้นการถ่ายทอดการทอผ้าของชาวพุมเรียง จึงเป็นแบบลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการสังเกตแบบอย่างจากผู้ใหญ่และทดลองปฏิบัติจริง ผู้ใหญ่จะสอนวิธีการทอผ้า การย้อมสีเส้นไหม การเตรียมเส้นไหมสำหรับการทอ การก่อตะกอ วิธีการและขั้นตอนการทอผ้าเหล่านี้ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่อาศัยความสามารถในการจดจำจากผู้สอนที่มีความชำนาญ และปฏิบัติต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง

ผู้ถ่ายทอดจะให้ผู้รับการถ่ายทอดเริ่มฝีกทอผ้ายกดอกที่เป็นลายพื้นฐานก่อน การทอผ้าดอก มีกระบวนการทอแตกต่างและยากกว่าการทอธรรมดา มาก ด้ายยืนหรือไหมยืนที่ใช้ในเครื่องทอ

ยกดอกมีตะกอกแยกด้ายยืนหรือไหมยืนเฉพาะเส้น จะยกครั้งละกี่เส้นก็ได้ การออกแบบลายทอดต้องออกแบบเป็นพิเศษ ใช้เป็นเครื่องบังคับตะกอกให้ยกด้ายยืน การร้อยตะกอกหรือการสับด้ายยืน เพื่อให้ผ้าทอมีลวดลายต่าง ๆ เป็นความสามารถและเทคนิคของช่างทอผ้า ซึ่งน้อยคนจะทำได้ การร้อยตะกอกด้ายยืนนี้เสียเวลามาก เพราะต้องทำด้วยมือทั้งหมด บางรายเสียเวลาหลายเดือนกว่าจะเสร็จ การทอยกดอกนี้สามารถตกแต่งลวดลายให้สวยงามและทอออกมาได้หลายสี

ลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอทอยกดอกที่บ้านพุมเรียง ที่ได้ถ่ายทอดต่อกันมา มีสูตรการทอผาดังนี้

สูตรการทอผ้า "ลง 1" หมายถึง รั้งเส้นไหมลงข้างล่างหนึ่งพันหวี "ขึ้น 1" หมายถึงยกเส้นไหมขึ้นข้างบนหนึ่งพันหวี การเก็บลายผ้าเริ่มเก็บจากส่วนกลางของดอกหรือกลางลาย เมื่อจะทอให้เป็นดอก ก็ยกตะกอกชุดเดิมทวนกลับมาอีกครั้ง

การทอผ้าลายราชวัตร การเก็บตะกอก มี 4 ตะกอก มีสูตร ดังนี้

ตะกอกที่ 1	ลง 4	ขึ้น 3	ลง 2	ขึ้น 3	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 3	ลง 2
	ขึ้น 3	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 1
	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3
	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 4					
ตะกอกที่ 2	ลง 4	ขึ้น 1	ลง 2	ขึ้น 1	ลง 2	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 2	ลง 1
	ขึ้น 2	ลง 4	ขึ้น 1	ลง 2	ขึ้น 1	ลง 2	ขึ้น 1	ลง 2	ขึ้น 1
	ลง 4	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 4
ตะกอกที่ 3	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 2	ขึ้น 1	ลง 2	ขึ้น 1	ลง 2	ขึ้น 1	ลง 2
	ขึ้น 1	ลง 2	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2
	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3						
ตะกอกที่ 4	ลง 2	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 3
	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2
	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 3	ขึ้น 2	ลง 1	ขึ้น 2	ลง 3	ขึ้น 1	ลง 2

3. การประเมินผล

การประเมินผลการเรียนรู้ของผู้รับการถ่ายทอด คือ

1. ประเมินจากความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบในการปฏิบัติ
2. ประเมินจากชำนาญ สามารถใช้เครื่องมือและอุปกรณ์การทอผ้าได้อย่างชำนาญ และเลือกใช้วัตถุดิบได้อย่างดี
3. ประเมินจากคุณภาพผลงาน ทอผ้าลวดลายสวยงามและสม่ำเสมอ เนื้อผ้าแน่นและหนา กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในองค์ประกอบทางด้านวิธีการถ่ายทอด ขั้นตอนการถ่ายทอด และเทคนิคการถ่ายทอด ดังนี้

ตาราง 1 วิธีการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

การถ่ายทอด	ผู้ถ่ายทอด	ผู้รับการถ่ายทอด
วิธีการถ่ายทอด		
1. การสังเกต	ผู้ถ่ายทอดทอผ้าให้ดู	ผู้รับการถ่ายทอดสังเกตการทอผ้าของผู้ถ่ายทอด
2. การบอกเล่า	ผู้ถ่ายทอดสอนโดยวิธีอธิบายบอกรายละเอียดของวัตถุดิบการเลือกใช้อุปกรณ์ และขั้นตอนการทอผ้า	ผู้รับการถ่ายทอดทำความเข้าใจและปฏิบัติตามที่ผู้ถ่ายทอดสอน
3. ให้อวดตัวอย่างของจริง	ผู้ถ่ายทอดสอนโดยใช้ลายผ้าที่เป็นของจริง	ผู้รับการถ่ายทอดศึกษาตัวอย่างลายผ้าแล้วเลียนแบบทำตาม
4. ให้ฝึกปฏิบัติ	ผู้ถ่ายทอดสอนโดยให้ฝึกปฏิบัติจริง	ผู้รับการถ่ายทอดเรียนรู้โดยการฝึกปฏิบัติ
5. ให้ปฏิบัติจริงไปพร้อมกับผู้ถ่ายทอด	สอนโดยให้ฝึกปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับการทอผ้าของผู้ถ่ายทอด	ผู้รับการถ่ายทอดเรียนรู้โดยลงมือปฏิบัติไปพร้อมกับการทอผ้าของผู้ถ่ายทอด
6. โดยลายลักษณ์อักษร	ผู้ถ่ายทอดจะเขียนสูตรลายผ้าที่ต้อง การจะถ่ายทอด	ผู้รับการถ่ายทอดจะเรียนรู้โดยศึกษาสูตรลายผ้าแล้วฝึกปฏิบัติตาม

จากตารางวิเคราะห์ที่ 1 วิธีการถ่ายทอด พบว่า การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ มีวิธีการถ่ายทอดโดยวิธีให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าดูแบบอย่างการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดการทอผ้า วิธีการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง วิธีที่ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าทำให้อวดแล้ว ให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าทำตามทีละขั้นตอนวิธีการที่ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าบอกเล่าในลักษณะอธิบายและแนะนำเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการทอผ้า และวิธีการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับการถ่ายทอด และยังมิวิธีการถ่ายทอดโดยการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าดูตัวอย่างลวดลายผ้าจากของจริงที่มีชื่อเรียกว่า "ครูผ้า" และทดลองฝึกทำตามตัวอย่าง

ตาราง 2 ขั้นตอนการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

ขั้นตอนการถ่ายทอด	ผู้ถ่ายทอด	ผู้รับการถ่ายทอด
1. ขั้นเตรียมการ	1. เตรียมวัตถุดิบ คือ เส้นด้าย เส้นไหม และเส้นใยสังเคราะห์ (ด้ายโทเร) 2. เตรียมอุปกรณ์ในการทอผ้า - เครื่องทอผ้า คือ กี่พื้นบ้าน และ กี่กระตุก - เครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมด้าย คือ 1) เครื่องกรอด้าน คือ เรียว และกาไน (มีระวีง และในหัน) 2) เครื่องเดินด้าย คือ รางเดินหูกและที่คั่นหูก เตรียมสื่อการสอน	1. เตรียมวัตถุดิบ เช่น เส้นด้าย เส้นไหม และเส้นใยสังเคราะห์ เตรียมอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง
2. ขั้นดำเนินการ	- ผู้ถ่ายทอดสอนกระบวนการทอผ้าตามความเหมาะสมของผู้รับการถ่ายทอด คือ เด็กและผู้ใหญ่เริ่มต้นที่ต่างกัน	- ผู้รับการถ่ายทอดเรียนรู้โดยวิธี - การสังเกต - ฝึกปฏิบัติจากการบอกเล่า - ฝึกปฏิบัติจากตัวอย่างของจริง และฝึกปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับผู้ถ่ายทอดในแต่ละขั้นตอน
3. ขั้นประเมินผล	- ความชำนาญ ความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบในการปฏิบัติงาน - คุณภาพของผลงาน	- ความสามารถ ความชำนาญในการทอผ้า - ผลงาน (ผ้าที่ทอ)

จากตารางวิเคราะห์ที่ 2 ขั้นตอนการถ่ายทอด พบว่า การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้มีขั้นตอนการถ่ายทอดในขั้นเตรียมการโดยการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าสะสมความรู้จากการสังเกตการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดการทอผ้า ส่วนในขั้นดำเนินการเน้นการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าลงมือ

ปฏิบัติและเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ประเมินผลจากความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบในการปฏิบัติ และคุณภาพผลงานของผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้า ขั้นตอนการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง ประกอบด้วยการเตรียมวัตถุดิบ อุปกรณ์ในการทอผ้า มี 2 กลุ่ม คือ

1. เครื่องมือทอผ้าเส้นด้าย อุปกรณ์ที่สำคัญ คือ กี่พื้นบ้านและกี่กระตุก ภายในประกอบด้วยไม้ม้วนเส้นด้าย ตะกั่ว ฝีม รางกระสวย กระสวย สายกระตุก คานเหยียบ และไม้ม้วนผ้า วัตถุดิบที่นำมาใช้ในการทอผ้า คือ เส้นด้าย เส้นไหม และใยสังเคราะห์

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมด้าย อุปกรณ์ที่สำคัญ คือ เครื่องกรอด้าย เครื่องเดินด้าย มี 2 ส่วน คือรางเดินด้าย กับที่คันด้าย ขั้นตอนการทอผ้า คือ การเตรียมเส้นด้ายยืน การเตรียมเส้นพุ่ง

3. ลำดับขั้นตอนการทอผ้า ลวดลายผ้าทอมืออยู่ด้วยกันหลายลาย ส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่มีการถ่ายทอดมาแต่โบราณ

ตาราง 3 เทคนิคการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

เทคนิคการถ่ายทอด	ลักษณะและรูปแบบการถ่ายทอด
1. สื่อ วัสดุ และอุปกรณ์	- ใช้สื่อของจริง เช่น ด้าย ไหม ใยสังเคราะห์ เครื่องทอ และเครื่องกรอ ด้าย
2. บรรยากาศการเรียนรู้	- ตามสภาพของแต่ละท้องถิ่นโดยประสานกลมกลืนอยู่ในชีวิตประจำวัน
3. ระยะเวลาที่เรียนรู้	- ไม่กำหนดแน่นอนขึ้นอยู่กับความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบผู้รับ การถ่ายทอด

จากตารางวิเคราะห์ที่ 3 เทคนิคการถ่ายทอดความรู้ พบว่า มีเทคนิคการถ่ายทอด ดังนี้

1. สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ใช้สื่อบุคคล คือ ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าเป็นศูนย์กลาง การถ่ายทอดความรู้ใช้สื่อของจริงในการฝึกปฏิบัติ

2. บรรยากาศการเรียนรู้ ประสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน และการทำงาน

3. ระยะเวลาในการเรียนรู้ ใช้ระยะเวลาเรียนรู้ฝึกฝนความชำนาญเป็นแรมปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบของแต่ละบุคคล

ตาราง 4 เปรียบเทียบการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

การทอผ้าเกาะยอ	การทอผ้านาหมื่นศรี	การทอผ้าพุมเรียง
1. การถ่ายทอดการทอผ้าเกาะยอ ผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ 1.1 บุคคลในครอบครัว คือ พ่อ แม่ ตา ยาย พี่ 1.2 เพื่อนบ้าน คือ ผู้รู้ที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ 2. วิธีการถ่ายทอด ได้แก่ 2.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ คือ การสังเกต การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการทดลองฝึกหัด 2.2 การฝึกฝนด้วยตัวเอง 2.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก สอนโดยการปฏิบัติจริง 3. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าเกาะยอมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย 4. ผู้รับการถ่ายทอดจะมีอายุในวัยกลางคน อายุระหว่าง 29 – 40 ปี 5. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้า มีการรวมตัวกันเป็นสมาชิกกลุ่ม	1. การถ่ายทอดการทอผ้านาหมื่นศรี และผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ 1.1 บุคคลในครอบครัว คือ พ่อ แม่ ตา ยาย พี่ 1.2 เพื่อนบ้าน คือ ผู้รู้ที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ 2. วิธีการถ่ายทอด ได้แก่ 2.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ คือ การสังเกต การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการทดลองฝึกหัด 2.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง 2.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก สอนโดยการปฏิบัติจริง 3. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้านาหมื่นศรี มีเฉพาะผู้หญิง 4. ผู้รับการถ่ายทอดจะมีอายุในวัยกลางคน 5. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มสมาชิกศูนย์อาชีพการทอผ้า มีเพียงกลุ่มเดียว และมีการถ่ายทอดซึ่งกันและกันให้กับสมาชิกกลุ่ม	1. การถ่ายทอดการทอผ้าพุมเรียง และผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ 1.1 บุคคลในครอบครัว คือ พ่อ แม่ ตา ยาย พี่ 1.2 เพื่อนบ้าน คือ ผู้รู้ที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ 2. วิธีการถ่ายทอด ได้แก่ 2.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ คือ การสังเกต การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการทดลองฝึกหัด 2.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง 2.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก สอนโดยการปฏิบัติจริง 3. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพุมเรียง มีเฉพาะผู้หญิง 4. ผู้รับการถ่ายทอดจะฝึกการเรียนรู้ตั้งแต่อายุน้อย คือ จบ ป.6 5. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด จะถ่ายทอดในระบบครอบครัว และในสถานประกอบการ

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ทั้ง 3 แหล่ง ส่วนใหญ่ใช้การศึกษาค้นคว้าโดยธรรมชาติจากใจรัก และพื้นฐานประสบการณ์ ความรู้ที่มีไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร นอกจากผลงาน การถ่ายทอดความรู้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีบอก สอน สาธิต ผูกพร้อมกับให้ความรู้ไปพร้อม ๆ กัน โดยใช้สื่อของจริง ดังเช่น

การถ่ายทอดการทอผ้าเกาะยอ ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มสมาชิก จำนวน 4 กลุ่ม กลุ่มละประมาณ 10 คน โดยมีผู้ถ่ายทอดเป็นประธานกลุ่ม จะทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำและการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้การทอผ้าให้กับสมาชิกกลุ่ม ซึ่งผู้รับการถ่ายทอดจะเป็นบุคคลในหมู่บ้านที่ต้องการมีอาชีพการทอผ้า ทั้งที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม โดยผลผลิตที่เป็นผลิตภัณฑ์ประธานกลุ่มจะบริหารจัดการทั้งหมด

การถ่ายทอดการทอผ้านาหมื่นศรี ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มสมาชิกของศูนย์อาชีพการทอผ้านาหมื่นศรี มี นางกุล นิลละอ เป็นประธานกลุ่ม จะทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งผู้รับการถ่ายทอดจะเป็นบุคคลภายในหมู่บ้านที่ต้องการมีอาชีพการทอผ้า เข้ารับการฝึกฝน เรียนรู้จากสมาชิกที่มีความชำนาญแล้ว

การถ่ายทอดการทอผ้าพุมเรียง ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดจะเป็นในระบบครอบครัว คือ เด็กผู้หญิงจะเริ่มฝึกการทอผ้าจากแม่ตั้งแต่อายุน้อย คือ จบการศึกษาภาคบังคับแล้วก็เข้าสู่อาชีพ บ้านไทยมุสลิมในหมู่ที่ 2 และ หมู่ที่ 4 จะมีที่ทอผ้าที่บ้าน มีเด็กผู้หญิงบางส่วนจะเข้าไปเรียนรู้และฝึกการทอผ้าในสถานประกอบ จะรับจ้างทอผ้าให้กับผู้ประกอบการรายใหญ่ เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนโดยทอผ้าด้วยกี่กระตุก ซึ่งตั้งอยู่ในตลาดพุมเรียง คือ ร้านวรมะไหมไทย ร้านวทรไหมไทย

การถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ จากการศึกษพบว่ากระบวนการถ่ายทอดมีลักษณะใกล้เคียงกัน อาจมีความต่างกันบ้างในส่วนของวัตถุดิบที่นำมาใช้ อย่างเช่น ที่เหมือนกันคือ ขั้นตอนการทอผ้า และวัตถุประสงค์ของการทอผ้า คือ การใช้ในชีวิตประจำวัน ที่แตกต่างกันคือ วัตถุดิบ ที่ตำบลเกาะยอจะใช้ใยสังเคราะห์ หรือ ด้าย “โทเร” ที่ตำบลนาหมื่นศรี จะใช้ด้ายผสมใยสังเคราะห์ และไหมเทียม ส่วนที่ตำบลพุมเรียง จะเน้นวัตถุดิบที่เป็นไหม และคติความเชื่อ คือ ที่ตำบลเกาะยอจะมีทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่เป็นช่างทอผ้า ส่วนที่ตำบลนาหมื่นศรีและตำบลพุมเรียงจะมีเฉพาะผู้หญิงที่เป็นช่างทอผ้า

กระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

การวิเคราะห์กระบวนการสร้างสรรค์การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้ที่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมานานแล้ว เช่น ผ้าทอเกาะยอ จังหวัดสงขลา ผ้าทอนาหมื่นศรี จังหวัดตรัง และผ้าทอพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งทั้งสามแหล่งต่างก็มีกระบวนการสร้างสรรค์การทอผ้าที่ต่างกัน จึงขอนำเสนอการวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

1. ผ้าทอเกาะยอ

1.1 ลักษณะผ้าทอเกาะยอ

การทอผ้าของชาวเกาะยอเป็นการทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ผ้าที่ทอสามารถแบ่งได้ตามลักษณะการใช้งาน แบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่ ผ้าที่ทอสำเร็จรูปแล้วมีหลายชนิด เช่น ผ้าตัดเสื้อ

ชายหญิง มีสีและลวดลายต่าง ๆ ผ้าโสร่งชาย ผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดหน้า เป็นต้น

การทอผ้าของชาวเกาะยอเป็นการทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ผ้าที่ทอสามารถแบ่งได้ตามลักษณะการใช้งาน แบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่ ผ้าผืน ผ้าถุง และผ้าขาวม้า ผ้าแต่ละชนิดจะมีลักษณะและลวดลายต่างกันไป

ผ้าผืน ขนาดกว้าง 38 - 39 นิ้ว ยาวตามความต้องการจะขึ้นครั้งหนึ่ง ๆ เท่ากับ 200 หลา ต่อกี่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาด คือ ผ้าที่ใช้ตัดเสื้อผู้ชายจะแบ่งเป็นผืนละ 2 - 2 ½ หลา สำหรับชุดผู้หญิงจะแบ่งเป็นผืนละ 4 - 5 หลา

สี มีหลากหลายตามความต้องการของตลาด

ลาย เป็นลายผ้า 4 เข้ ลายผ้า 6 เข้ ลายผ้า 8 เข้ และลายผ้า 10 เข้

การใช้งาน ใช้เป็นผ้าตัดเสื้อผู้ชาย ตัดชุดผู้หญิง

ผ้าถุง ขนาด กว้าง 36 - 40 นิ้ว ยาว 2 หลา หรือครึ่งหนึ่งของผ้ายาว

สี น้ำเงิน ม่วง (เรียกว่าหูก) แดง เขียว ทั้งมีลวดลายและไม่มีลวดลาย

ลาย ทางกระรอก ราชวัตร ตาสุมก หัวพลู ดานก ตาหมากรุก ผู้หญิงนิยมใช้ลายละเอียด ส่วนผู้ชายนิยมผ้าตา

การใช้งาน ใช้เป็นผ้าถุง

ผ้าขาวม้า ขนาด กว้าง 31 นิ้ว ยาว 72 นิ้ว

สี เป็นผ้าตาที่ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งสลับสีเท่ากันไปตลอด

ลาย ลายตารางเท่ากัน ลายตาหมากรุก

การใช้งาน ใช้ห่อของสำหรับผู้ชาย ฯลฯ

1.2 ลายผ้าทอเกาะยอ

ลักษณะของผ้าทอเกาะยออยู่ที่ฝีมือการทอและลายต่าง ๆ ของผ้าที่ทอได้ เนื่องจากผ้าทอเกาะยอเป็นผ้าทอด้วยมือ จึงมีความละเอียดอ่อนน่าใช้ และมีความแปลกในลายที่ทออันเป็นลายเฉพาะตัวของผ้าทอเกาะยอ ซึ่งประกอบด้วยลวดลายผ้า 3 ลักษณะ คือ ผ้าผืน ผ้าตา และผ้ายกดอก

ก. ผ้าผืน เป็นผ้าที่ใช้เส้นด้ายยืนเส้นเดียว และสามารถทำลวดลายด้วยเทคนิคการใช้เส้นด้าย จำแนกได้เป็น ผ้าพื้นธรรมดา ผ้าทางกระรอก และผ้าล่อง (ผ้าริ้วหรือผ้าลายทาง)

ข. ผ้าตา เป็นผ้าทอที่กำหนดสียืนมากกว่า 1 สี กำหนดลายด้วยการเรียงเส้นด้ายยืนสลับสี ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าโสร่งชาย ผ้าขาวม้า มีหลายลายได้แก่ ตาสุมก ลูกโซ่ ตาราง ดานก และตาเท่ากัน

ค. ผ้ายกดอก มีลวดลายหลายแบบลวดลายของผ้าเกาะยอที่เป็นลวดลายเก่ามีการทออย่างมาก ลวดลายผ้าทอของเกาะยอที่มีการสืบทอดจนถึงปัจจุบันมีอยู่ด้วยกันหลายลาย โดยส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่ดัดแปลงกันมาแต่โบราณ เป็นการดัดแปลงผู้คิดลายนั่น ๆ หรือตั้งตามลักษณะของลายว่าเหมือนอะไรก็ตั้งตาม ลวดลายหลายแบบ ดังเช่น

1. ลายลูกแก้ว เป็นลายพื้นฐานของผ้าทอทุกแห่ง นิยมทอเป็นผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าผืน ซึ่งมีชื่อเรียกต่างกันไป ได้แก่ ลายลูกแก้วผู้่ง ลายลูกแก้วย่าน ลายลูกแก้วสี่หน่วยโน

2. ลายลูกแก้วชิงดวง ลักษณะลวดลายเป็นวงกลม หรือเป็นรูปไข่เกี่ยวกับกัน ภายในช่องตรงกลางมีลูกแก้วพุ่ง 4 เม็ด ส่วนช่องที่วงกลมซ้อนทับจะมีลูกแก้วพุ่งของละ 2 เม็ด ลักษณะเหมือนแก้ว 2 ดวงแย้งชิงกันอยู่

3. ลายดอกจัน เป็นลักษณะดอกจันอยู่ในสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ยกดอก 11 นัด มีทั้งดอกจันล้วน และที่ผสมกับลายอื่น

4. ลายดาวล้อมเดือน เป็นลวดลายที่ผสมกันระหว่าง ลายลูกแก้วหลาย ๆ ชนิด รวมทั้งลายดอกจัน แต่ตัวหลักมีลูกแก้วพุ่งเป็น"ดาว" เรียงแถวตัดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และมีเดือนอยู่ภายในเป็นลวดลายต่าง ๆ เช่น ลูกแก้วสี่หน่วยใน ดอกจัน หรือจะประสมทุกลายสลับกันไปก็ได้

5. ลายดอกพิกุล ลักษณะเป็นลายดอกไม้บานสลับ มีแกนกลาง กลีบดอกเชื่อมต่อกันเป็นลายต่อเนื่อง

6. ลายลูกหวาย เป็นฝ้ายกดอกนัดเดียว การจัดเรียงเส้นด้ายยืนสลับสีเหมือนตาสมุก เพิ่มยกดอก โดยยก 4 ช่ม 4 ด้ายพุ่ง 2 สีสลับกัน

7. ลายข้าวหลามตัด ลักษณะลายเป็นรูปข้าวหลามตัดเล็ก ๆ เหมือนเม็ดแดง อยู่ในกรอบข้าวหลามตัด ระหว่างแต่ละดอกคั่นด้วยลายดอกไม้สลับกันไป ยกดอก 8 นัด

8. ลายราชวัตร เป็นลักษณะผ้าทอที่ทอเล่นลายด้วยการสลับสีเส้นด้าย ทั้งด้ายยืน และด้ายพุ่ง ทำให้เกิดเป็นลวดลายหนูณี ๆ เป็นตาเล็ก ๆ ขึ้นในเนื้อผ้า ยกดอก 2 นัด

9. ลายราชวัตรห้อง เป็นลักษณะผ้าที่ทอสลับสีเส้นด้ายตามลักษณะของลายราชวัตร ยกดอก 4 นัด เพิ่มลวดลายเป็นตารางสี่เหลี่ยมเป็นห้อง ๆ มีลายดอกไม้อยู่ตรงกลาง

10. ผ้าตีนัด เป็นลักษณะฝ้ายกดอก 2 นัด สลับขึ้นลง เรียงด้ายสีเดียว ช่ม 8 ยก 6 ทอนัดละ 3 รอบ คั่นด้วยทอพื้นหรือลายขัด 3 ครั้ง ก่อนยกขึ้นนัดต่อไป ทำให้เกิดเป็นร่องเล็ก ๆ ระหว่างยกดอก

11. ลายหงส์ ลักษณะลายเป็นรูปนกหงส์ เห็นด้านข้าง ปากคาบพู่ ยกดอก 41 นัด พบประสมลายครุฑ ไม่พบลายเดี่ยว

12. ลายตัวหนังสือ เป็นลายพิเศษ ยกดอกกี่นัดขึ้นอยู่กับลักษณะตัวหนังสือ ข้อความส่วนใหญ่บอกจุดประสงค์การทอผ้า เช่น ทอถวายพระ ทอให้ผู้หนึ่งผู้ใด บางทีเป็นถ้อยคำที่คติเตือนใจ ซึ่งส่วนใหญ่สะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนา

13. ลายประสม ลักษณะลายเป็นการประสมระหว่างลายต่าง ๆ เช่น ลายลูกแก้ว ลายดอกจัน บางทีก็จัดเป็นแถวตามแนวยืน จะกี่ดอกกี่นัดขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของลายที่ประสมกัน

14. ลายเทพพนม เป็นฝ้ายกดอก 6 เขา (ตะกรอ) ลักษณะลายเป็นเทพพนมอยู่ในกรอบพุ่มทรงข้าวบิณฑ์

15. ลายดอกห้าหนึ่ง เป็นฝ้ายลายพื้นฐาน ทอยยกดอกลักษณะลายผ้า 4 เขา

16. ลายโกเถียม เป็นฝ้ายลายพื้นฐาน ผ้าทอยยกลายผ้า 4 เขา (ตะกรอ) ตั้งชื่อลายตามชื่อผู้คิดลาย

17. ลายแมงดา เป็นผ้าทอลาย 4 เขา ลักษณะของลายคล้ายกับตัวแมงดานาเรียงกัน

18. ลายตาข่าย ลักษณะเป็นตารางเล็ก ๆ มีขนาดเท่ากัน

19. ลายเกล็ดลิ้น ลักษณะลายเป็นรูปเกล็ดเล็ก ๆ เรียงกัน เป็นลายผ้า 6 เขา

1.3 เอกลักษณะผ้าทอเกาะยอ

1.3.1 ลักษณะของผ้าทอเกาะยอ

ผ้าทอเกาะยอ เป็นผ้าที่ทอด้วยเส้นด้าย และใยสังเคราะห์ “ด้ายโทเร” มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ

- ผ้าที่ทอจากเส้นด้าย คือ ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ผ้าถุง
- ผ้าที่ทอจากใยสังเคราะห์ คือ ผ้าผืน ซึ่งเป็นผ้าทอแยกดอก ที่นิยมทอมีลายผ้า 4

เขา ลายผ้า 6 เขา ลายผ้า 8 เขา และลายผ้า 10 เขา หรือตะกรอช่วย การทอจะใช้เส้นด้ายยืนและด้ายพุ่งที่มีสีมีเข้มนอ่อน ตามความต้องการของตลาด ขนาด กว้าง 38 – 39 นิ้ว ยาว 2 – 2 ½ หลา สำหรับตัดเสื้อของผู้ชาย และประมาณ 4 – 5 หลา สำหรับตัดชุดผู้หญิง

1.3.2 เอกลักษณะด้านโครงสร้าง

ผ้าทอเกาะยอ ประเภทผ้าห่มยกดอก จะมีโครงสร้างผืนผ้าแบบเดียวกันทุกผืน ได้แก่

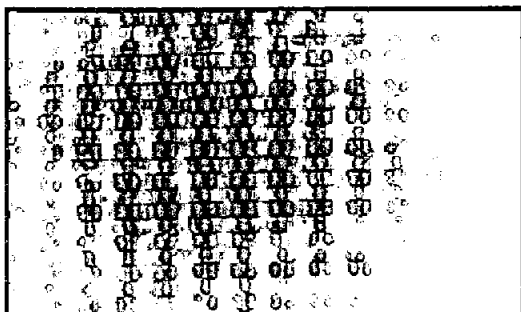
- โครงสร้างตามแนวด้ายยืน มี ริมดิน แม่แคร่ ลูกเกียบ ริมผ้า ตัวลาย และทวน กลับไปจนถึงริมดิน

- โครงสร้างตามแนวด้ายพุ่ง มีชายผ้า ซึ่งประกอบด้วย ชายผ้ารุ่งริ่ง (ชายครุย) ชายมัด ชายผ้า(ทอพื้น) หน้าผ้า คาดด้วยลูกเกียบ ทอพื้น แล้วจึงถึงตัวลาย เมื่อทอได้ความยาวของผ้าตามความต้องการแล้วจึงทอทวนกลับเป็นชายผ้าอีกด้านหนึ่ง

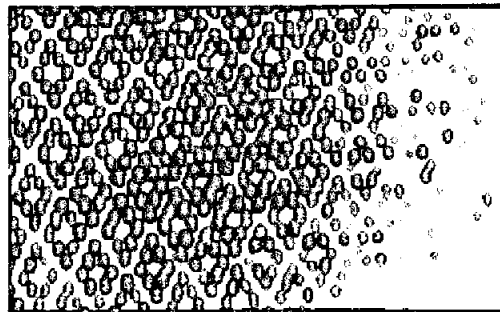
ส่วนโครงสร้างของผ้าเช็ดหน้าก็มีเฉพาะเช่นกัน ซึ่งต่างจากโครงสร้างของผ้าห่มเล็กน้อยในส่วนของแนวด้ายพุ่ง คือ ไม่มีชายรุ่งริ่งและหน้าผ้า เริ่มจากชายมัด ทอพื้น(กว้างเท่าแม่แคร่) ลูกเกียบ ทอลาย เมื่อจบผืนจึงทอทวนกลับแบบเดิม

1.3.3 เอกลักษณะด้านลาย

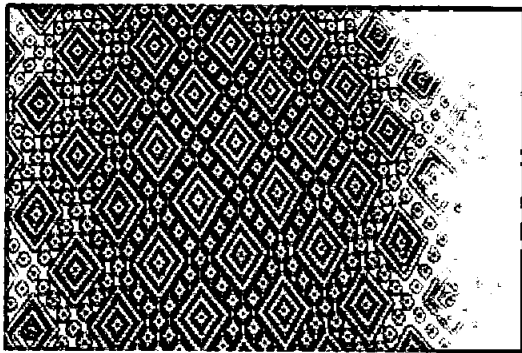
ลายที่มีลักษณะพิเศษในผ้าทอของเกาะยอประเภทผ้าห่มและผ้าเช็ดหน้ายกดอก คือ การประสมลายต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็นลายใหม่ขึ้นได้อีกหลายลาย ลายที่ลงตัวที่สุดคือลายดาวล้อมเดือน ถือเป็นผ้าที่วอดฝีมือกัน เพราะตัวเดือนที่วงล้อมของดาวนั้น คนมีฝีมือก็เอาลายหลายลาย ๆ ลายมาลงไว้ ผืนที่รวมได้มากที่สุด 3 ลาย ได้แก่ลายลูกแก้วใหญ่ ลูกแก้วสีหน่วยใน ดอกจัน บางผืนประสมเฉพาะชุดลูกแก้ว แต่ก็มีการเล่นลายด้วยกรอบทำดูเป็นลายหลากหลายขึ้น

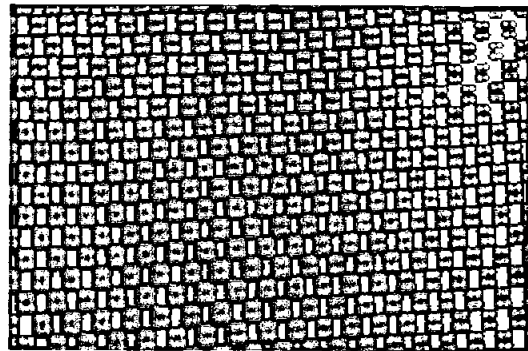
ลายลูกชุก

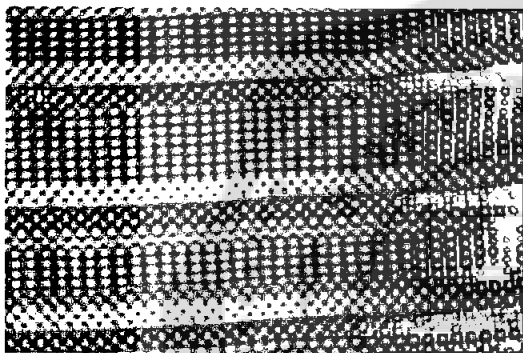
ลายลูกแก้ว

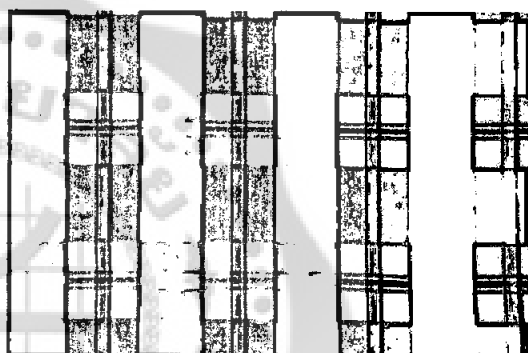
ลายลูกแก้วสี่หน่วยใน

ลายราชวัตร

ลายประสม

ลายตาราง

ภาพประกอบ 8 ลวดลายผ้าทอเกาะยอ

ผ้าทอเกาะยอในปัจจุบัน กลุ่มสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ มุ่งการทอผ้าเป็นอาชีพเสริมเพื่อรายได้ประจำวัน ซึ่งเป็นการทอตามความต้องการของตลาดที่ปัจจุบันยังเฟื่องฟูอยู่ จนบางครั้งทำไม่ทัน ทำให้ต้องมาทอให้กับงานทอผ้าสงขาย ทั้งต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลวดลายไปเรื่อย ๆ เพื่อให้ทันสมัย สภาพกลุ่มทอผ้าจะเป็นเหมือนแรงงานรับจ้างผลิตเพื่อขายด้านเดียว ไม่มีเวลาสำหรับการทอผ้าด้วยฝีมือที่บ้านซึ่งต้องใช้ฝีมือและความละเอียดอ่อน ทำได้ยากกว่าและช้ากว่า การสืบทอดมรดกลวดลายผ้าดั้งเดิมซึ่งเป็นการสืบทอดจิตวิญญาณและมรดกภูมิปัญญาเป็นไปน้อยมาก เพราะผ้าที่ออกไปก็เหมือนกับผ้าที่ทอจากแหล่งอื่น

งานทอผ้าของตำบลเกาะยอ ที่มีการทออยู่ปัจจุบัน คือ

ก. ผ้าที่ทอ เป็นผ้าที่ทอด้วยเส้นด้ายและเส้นใยสังเคราะห์

ข. ลักษณะผ้าที่ทอ คือ ผ้าที่ทอด้วยเส้นด้าย เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าถุง ผ้าโสร่งชาย ผ้าที่ทอด้วยใยสังเคราะห์ จำเป็นประเภทผ้าผืนที่ใช้สำหรับตัดเสื้อผู้ชายและตัดชุดผู้หญิง

ค. ลวดลายของผ้าที่ทอ มี 3 ประเภท คือ ผ้าพื้น (ผ้าหางกระรอก และผ้าลายทาง) ผ้าตา และผ้ายกดอก

2. ผ้าทอหาหมื่นศรี

2.1 ลักษณะของผ้าทอหาหมื่นศรี

การทอผ้าของชาวหาหมื่นศรีเป็นการทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ผ้าที่ทอสามารถแบ่งได้ตามลักษณะการใช้งาน ในสมัยก่อนแบ่งออกเป็น 5 ชนิด ได้แก่ ผ้าถุง ผ้าผืน ผ้าเช็ดหน้า ผ้าผืน (ตัดชุดผู้หญิงและตัดเสื้อผู้ชาย) และผ้าที่ทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ ผ้าแต่ละชนิดจะมีลักษณะและลวดลายต่างกันไป

ผ้าถุง เป็นผ้าที่ทอด้วยเส้นด้าย ผ้าถุงแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ผ้าถุงและโสร่ง

ขนาด กว้าง 36 - 40 นิ้ว ยาว 2 หลา หรือครึ่งหนึ่งของผ้ายาว

สี น้ำเงิน ม่วง (เรียกว่าหูก) แดง เขียว ทั้งหมดลวดลายและไม่มีลวดลาย

ลาย หางกระรอก ราชวัตร ตาสุมก หัวพลุ ตานก ตาหมากรุก ผู้หญิงนิยมใช้ลายละเอียด ส่วนผู้ชายนิยมผ้าตา

การใช้งาน ใช้เป็นผ้าถุง

ผ้าห่ม ขนาด มีหลายขนาด คือ ขนาดเล็กที่สุดกว้าง 12 นิ้ว ส่วนใหญ่พบประมาณ 14 - 18 นิ้ว เป็นขนาดที่พอเหมาะสำหรับพาดไหล่สไบเฉียง ส่วนขนาดใหญ่กว้าง 24 นิ้วขึ้นไป เป็นขนาดผ้าขาวม้า ที่พบใหญ่สุด 28 นิ้ว ความยาวประมาณ 2 หลา หรือ 4 ศอกก่า บางทีสั้นกว่าเล็กน้อย

สี นิยมพื้นแดง ลวดลายยกดอกเป็นสีเหลืองมากที่สุด นอกจากนี้มี ขาว เขียว ทองดำ น้ำเงิน

ลาย นิยมลายลูกแก้วมากที่สุด ลายอื่น ๆ ได้แก่ ดอกจัน ดาวล้อมเดือน แก้วชิงดวง เม็ดแดง ซ่อมาลัย ซ่อลอกอ ลายประสม ลายรูปสัตว์ รูปคน และลายตัวหนังสือ ที่ผู้ทอต้องมีความสามารถพิเศษ ส่วนผ้าขนาดใหญ่เน้นนิยมลายเช่นเดียวกับผืนเล็ก และยังมีลายที่ทอเฉพาะผ้าผืนใหญ่คือลายราชวัตร ถ้าใช้เป็นผ้าขาวม้าจะทอเป็นผ้าตา

การใช้งาน ผ้าห่มทอยกดอกผืนใหญ่ นิยมใช้สำหรับผู้ชาย เป็นผ้าโพกศีรษะพาดไหล่ รัตพัสดุ (คาดเอว) หากใช้เป็นผ้าขาวม้าห่มนุ่งน้ำก็เป็นตา ส่วนผู้หญิงจะใช้ผืนแคบกว่าสำหรับพาดไหล่สไบเฉียง เท่าที่พบเป็นผ้าทอยกดอกทั้งหมด ผ้าเหล่านี้เก็บไว้ใช้ในโอกาสสำคัญเท่านั้น เช่น ไปวัด ทำบุญตักบาตร แต่งงาน บวชนาค ในการใช้เป็นผ้าพาด ผู้หญิงพาดจากไหล่ขวา ผู้ชายพาดจากไหล่ซ้าย

ผ้าเช็ดหน้า

ขนาด กว้าง ยาว 14 - 20 นิ้ว ขนาดเท่ากับผ้าสไบ

สี แดง ถ้าเป็นลวดลาย จะใช้สีเหลืองหรือสีขาว

ลาย นิยมลายลูกแก้วมากที่สุด ลายอื่น ๆ ได้แก่ ดอกจัน ดาวล้อมเดือน แก้ว

ผ้าผืน ขนาดกว้าง 38 - 39 นิ้ว ยาวตามความต้องการจะขึ้นครั้งหนึ่ง ๆ เท่ากับ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาด คือ ผ้าที่ใช้ตัดเสื้อผู้ชายจะแบ่งเป็นผืนละ 2 - 2 ½ หลา สำหรับชุดผู้หญิงจะแบ่งเป็นผืนละ 4 - 5 หลา

สี มีหลากหลายตามความต้องการของตลาด

ลาย เป็นลายผ้า 4 เขว ลายผ้า 6 เขว ลายผ้า 8 เขว และลายผ้า 10 เขว (ตะกรอช่วย)

การใช้งาน ใช้เป็นผ้าตัดเสื้อผู้ชาย ตัดชุดผู้หญิง

ผ้าทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ

1. ผ้าพานช้าง เป็นผ้าทอผืนยาว เกิดจากทอผ้าเช็ดหน้าต่อกันหลายผืน แต่เดิมใช้ 12 ผืน หรือน้อยกว่า แต่เป็นจำนวนคู่ การกำหนดสีและลายเช่นเดียวกับผ้าเช็ดหน้า ใช้สำหรับพาดบนโลงศพ หลังจากเสร็จงานศพแล้วตัดแบ่งเป็นผืน ๆ เพื่อถวายพระหรือแจกลูกหลานเก็บไว้เป็นที่ระลึก การทอผ้าพานช้างนั้นไม่ได้ทอทั่วไป ผู้ทอมักมีเจตนาเฉพาะเก็บไว้สำหรับงานศพของตนเอง หรือทอให้แก่ผู้ที่รักใคร่นับถือกัน

2. ผ้าตั้ง เป็นผ้าที่ใช้ในพิธีแต่งงาน เมื่อฝ่ายชายไปเจรจาขอหมั้น ฝ่ายหญิงจะตก (เรียกสินสอด) เป็นเงิน ในสมัยก่อนเรียกสินสอดเป็นบาท เช่น 9 บาท 19 บาท 29 บาท ฝ่ายหญิงเรียกสินสอดไปเท่าไรก็ต้องเตรียมทองผ้าไว้ให้ฝ่ายชายให้เหมาะสมกับที่ตกลงเรียกสินสอดกันไว้ เช่น เรียก 9 บาท ผ้า 1 สำหรับ เรียก 19 บาท ผ้า 2 สำหรับ เรียก 29 บาท ผ้า 3 สำหรับ เป็นต้น ใน 1 สำหรับนั้น ประกอบด้วย ผ้านุ่ง 1 ผืน และผ้าห่ม 1 ผืน เมื่อเจ้าบ่าวยกขันหมากมาถึงบ้านเจ้าสาว ก็จะเปลี่ยนผ้าสำหรับใหม่ที่เจ้าสาวเตรียมไว้ให้

3. ผ้าถวายพระ เท้าพบเป็นผ้าทอดถวายพระ มี 2 ขนาด คือ ขนาดผ้าเช็ดหน้า และขนาดอาสนะ ผู้ทอมักจะใช้ลายตัวหนังสือเพื่อบอกความประสงค์ อุดมคติหรือศรัทธาไว้ในผืนผ้า และประสมลวดลายอื่น ๆ ลงไปเพื่อความสวยงาม

ผ้าทอนาหมื่นศรีที่ทอสำเร็จรูปมีหลายชนิดที่ทอกันมาแต่ดั้งเดิม มีผ้านุ่ง(ผืนยาวสำหรับโจงกระเบน) ผ้าถุง ผ้าใส่รง ผ้าขาวม้า ผ้าสไบ ผ้าเช็ดหน้า ปัจจุบันมีผ้าทอสำหรับใช้ตัดเสื้อชายหญิงออกแบบเป็นสีสันทและลวดลายต่าง ๆ ทั้งที่เป็นลวดลายดั้งเดิมและลวดลายที่ได้พัฒนาขึ้นใหม่โดยการลักษณะลวดลายแบบดั้งเดิมมาผสมผสานระหว่างลาย ผ้าทอนาหมื่นศรีจึงมีลวดลายมากที่สามารถเลือกได้ตามใจชอบ

2.2 ลายผ้าทอนาหมื่นศรี

ลักษณะของลวดลายผ้าทอนาหมื่นศรี โดยเฉพาะผ้าทอยอดดอ... ตรงที่เป็นลวดลายจะมีลักษณะนูนสูงกว่าพื้นเล็กน้อย จะใช้เส้นไปสังเคราะห์ซึ่งมีความมัน ทำให้ลวดลายเห็นได้ชัด ส่วนที่เป็นพื้นใช้เส้นด้าย ผ้าทอนาหมื่นศรีอยู่ที่ฝีมือการทอและลายต่าง ๆ ของผ้าที่ทอได้ เนื่องจากผ้าทอหมื่นศรีเป็นผ้าทอด้วยมือ จึงมีความละเอียดอ่อนน่าใช้และมีความแปลกในลายที่ทออันเป็นลายเฉพาะตัวของผ้าทอนาหมื่นศรี ซึ่งประกอบด้วยลวดลายผ้า 3 ลักษณะ คือ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายอกดอก

ก. ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ใช้เส้นด้ายยืนเส้นเดียวและก๊อเขาลายขัดกันเท่านั้น สามารถทำให้เกิดลวดลายในเนื้อผ้าได้ด้วยเทคนิคการใช้เส้นด้าย จำแนกได้เป็น ผ้าพื้นธรรมดา ผ้าทางกระรอก และผ้าส่อง (ผ้าริ้วหรือผ้าลายทาง)

ผ้าพื้นธรรมดา แบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งสีเดียวกัน จะได้ผ้าพื้นสีเรียบ แต่ถ้าใช้ด้ายพุ่งต่างสี ส่วนหรือไหม จะได้ผ้าสีเหลือบ สมัยก่อนนิยมยีนแดงพุ่งสด ได้สีส้มเหลือบ ยีนน้ำเงินพุ่งเหลืองหรือเขียวตอง จะได้สีเขียวเหลือบ

ผ้าทางกระรอก หรือผ้าลายทางกระรอก เกิดจากการนำด้ายพุ่งไปประกบกับเส้นไหม สีขาวพันกันให้เป็นเกลียว เรียกว่า คบ เมื่อทอแล้วจะเกิดลายในตัวเหมือนทางกระรอก

ผ้าล่อง คือ ผ้าริ้ว หรือผ้าลายทาง เกิดจากการสลับสีด้ายพุ่งเป็นตอน ๆ ไป หากจะทำ ผ้าลายทางกระรอกให้เป็นทางกระรอกกล่องก็ให้สลับสีด้ายพุ่ง แต่คงคบไหมสีขาวเช่นเดิม

ในชุดผ้าล่องนี้หากมีการสลับเส้นด้ายพุ่งเป็นจังหวะเท่า ๆ กันไปตลอด ก็จะมีชื่อเรียก เป็นลายเช่นกัน มีหลายลาย เช่น ลายหัวพลู ลายดอกเข็ม และลายดอกข่อย

ลายหัวพลู ใช้ด้ายยืนสีเดียว ด้ายพุ่งสลับสี 2 ตรน โดยใช้สีเหมือนด้ายยืน 4 ครั้ง และสีอื่น 2 ครั้ง ลายหัวพลูนี้ไม่ได้กำหนดสี ส่วนใหญ่จะยืนน้ำเงินหรือเขียว พุ่งด้วยสียืนสลับขาวเห็นเป็นริ้วเล็ก ๆ

ลายดอกเข็ม ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งลักษณะเดียวกับลายหัวพลู แต่จะกำหนดสีด้ายยืนเป็นสีดำ ด้ายพุ่งเป็นสีแสดงกับสีขาว โดยพุ่งแสดง 4 ครั้ง พุ่งขาว 2 ครั้ง ทำให้เนื้อผ้าเป็นประกายสีเหลืองประหว่างแสดง ขาว และดำ ซึ่งจะเห็นสีแสดงเด่นชัดที่สุดจึงเรียกว่า ลายดอกเข็ม

ลายดอกข่อย ใช้ด้ายยืนสีเดียว ด้ายพุ่งสลับสี 4 สี หรือ 4 ตรน แต่ละสีจะพุ่ง 2 ครั้ง เป็นผ้าริ้วสลับสี แต่เนื่องจากทอเพียงสีละ 2 เส้น จึงไม่เห็นเส้นชัดเจน จะเห็นเป็นริ้วลายกระจายเหลือง ๆ กันไปทั้งผืน เหมือนดอกข่อย ซึ่งเป็นดอกเล็ก ๆ

ข. ผ้าตา เป็นผ้าทอที่กำหนดสียืนมากกว่า 1 สี ส่วนด้ายพุ่งมีตั้งแต่ 2 สีขึ้นไป เพื่อให้เกิดสีสันเหลี่ยมตามต้องการ เก็บตะกอลายขัดอย่างเดียวกับผ้าพื้น การกำหนดลวดลายของผ้าตาทำได้ด้วยการเรียงเส้นด้ายยืนสลับสี และด้ายพุ่งสลับสีเช่นกัน ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าโสร่งชาย ผ้าขาวม้า มีหลายลายได้แก่ ตาสมุก ลูกโซ่ ตาราง ตานก และตาเท่ากัน

1. ตาสมุก ใช้ด้ายยืนสลับสี 4 คู่ สีเดียว 1 คู่ เป็นธง หรือตัวคัน การใช้ด้ายพุ่งก็เช่นกัน คือ สลับสี 4 คู่ และสีเดียว 1 คู่ เดิมนิยมใช้สีเขียวเหลือง สามารถดัดแปลงเพิ่มเติมเป็นตาสมุกห้องได้ด้วยการเพิ่มสีด้ายยืนเป็นระยะ และเพิ่มสีด้ายพุ่งในลักษณะเดียวกันด้วยจำนวนเส้นที่เท่ากัน เพื่อให้เกิดเป็นตาราง แต่ถ้าจะให้เป็นลวดลายตาประสม จะใช้ด้ายยืนแบบตาสมุกไปชุดหนึ่งกับด้ายยืนสีเดียวในจำนวนเส้นที่เท่ากันสลับกันไป ส่วนด้ายพุ่งก็เช่นกัน ด้ายพุ่งตอนแรกจะสลับกระสวย 2 สี เพื่อทำให้เกิดเป็นลวดลายตาสมุกในช่องที่ด้ายยืนสลับสี และลายลูกโซ่แนวนอนในช่องที่ด้ายยืนสีเดียว เมื่อได้ขนาดที่ต้องการคือเกิดเป็นตาสี่เหลี่ยมสลับแล้ว จะเปลี่ยนด้ายพุ่งตอนใหม่เป็นสีเดียวตลอด ซึ่งจะทำให้เกิดลายลูกโซ่แนวตั้งในช่องที่ด้ายยืนสลับสี และเป็นผ้าพื้นในช่องที่ด้ายยืนสีเดียว ลักษณะสีในช่องผ้าพื้นขึ้นอยู่กับสีด้ายพุ่ง ถ้าสีเดียวกับด้ายยืนจะเป็นพื้นเรียบ แต่ถ้าใช้ด้ายพุ่งต่างสีกับด้ายยืนจะเกิดสีเหลือง รวมแล้วในแต่ละชุดลายจะได้ตา 4 ชนิด

2. ลูกโซ่ ลายนี้ใช้ด้ายยืนสลับสีเช่นเดียวกับตาสมุก สลับสี 4 คู่ สีเดียว 1 คู่ ส่ายด้ายพุ่งสีเดียวตลอด ทำให้เกิดลายริ้วในแนวตั้ง นิยมทอเป็นผ้าโสร่งชาย

3. ตาราง เป็นลายเล็ก ๆ ด้ายยืน 2 สี เส้นกรอบซึ่งเรียกว่า ลูกเกียบ หรือ ธง 2 เส้น ในกรอบ 4 เส้น หรือ 6 เส้น ด้ายพุ่ง 2 ตรน สลับสี 4 : 2 หรือ 6 : 2 แบบเดียวกับด้ายยืน นิยมทอเป็นผ้าถุง

4. **ตานก** เป็นลายคล้ายตาราง กำหนดด้ายยืนเหมือนกัน คือ 2 สลับ 4 หรือ 6 ใช้ด้ายพุ่ง 2 ตรน แต่สลับสีจำนวนเท่ากัน เช่น 4 : 4 หรือ 6 : 6

5. **ตาเท่ากัน** เป็นผ้าตาที่ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งสลับสีเท่ากันไปตลอด ส่วนใหญ่จะใช้ 4 : 4 เกิดเป็นตาเล็กๆ ใช้ทอผ้าถุง ถ้าทอเป็นผ้าขาวม้าก็ขยายให้ตาใหญ่ขึ้นโดยเพิ่มจำนวนเส้นด้ายในแต่ละช่อง

ค. **ฝ้ายกดอก** เป็นผ้าที่มีลวดลายบนสูงขึ้นไปในเนื้อผ้า เกิดจากการใช้ด้ายพุ่ง 2 ชนิด ชนิดที่ 1 เรียกด้ายตี คือ เส้นด้ายที่ทำให้เห็นปรากฏดอกเป็นตัวบนสูงกว่าสีพื้น ทอตามลายแต่ละนัด ชนิดที่ 2 เรียกว่าด้ายโสร ใช้ทอลายขัดสลับด้ายตีทุกครั้งเพื่อเป็นโครงร่างผืนผ้า และหนุนยกดอกให้เด่น หากเส้นด้ายตีหลุดออกไปผืนผ้าจะยังคงอยู่ในลักษณะผ้าพื้น

ฝ้ายกดอกมีลวดลายหลายแบบ ดังเช่น

1. **ลายลูกแก้ว** เป็นลายพื้นฐานของผ้าทอทุกแห่ง นิยมทอเป็นผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าพานช้างซึ่งมีชื่อเรียกต่างกันไป ได้แก่ ลายลูกแก้วพุ่ง ลายลูกแก้วย่าน ลายลูกแก้วสีหน่วยใน

2. **ลายลูกแก้วชิงดวง** ลักษณะลวดลายเป็นวงกลม หรือเป็นรูปไข่เกี่ยวทับกัน ภายในช่องตรงกลางมีลูกแก้วพุ่ง 4 เม็ด ส่วนช่องที่วงกลมซ้อนทับจะมีลูกแก้วพุ่งของละ 2 เม็ด ลักษณะเหมือนแก้ว 2 ดวงแย้งชิงกันอยู่

3. **ลายดอกจัน** เป็นลักษณะดอกจันอยู่ในสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ยกดอก 11 นัด มีทั้งดอกจันล้วน และที่ผสมกับลายอื่น

4. **ลายดาวล้อมเดือน** เป็นลวดลายที่ผสมกันระหว่าง ลายลูกแก้วหลาย ๆ ชนิด รวมทั้งลายดอกจัน แต่ตัวหลักมีลูกแก้วพุ่งเป็น"ดาว" เรียงแถวตัดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และมีเดือนอยู่ภายในเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลูกแก้วสีหน่วยใน ดอกจัน หรือจะประสมทุกลายสลับกันลงไปก็ได้

5. **ลายช่อล่อกอ(ช่อมะละกอ)** ลักษณะคล้ายช่อดอกมะละกอตัวผู้ที่เรียกว่า มะละกอมาลัย ต่างกับลายช่อมาลัยเล็กน้อย ตรงตัวลายแน่นชิดกว่า ยกดอก 6 นัด เพิ่มรายริ้วระหว่างดอก

6. **ลายดอกมะพร้าว** ลักษณะเป็นลายดอกไม้หกกลีบ เป็นแถวต่อเนื่องกันไปตลอด ยกดอก 3 นัด

7. **ลายดอกพิกุล** ลักษณะเป็นลายดอกไม้บานสิบกลีบ มีแกนกลาง กลีบดอกเชื่อมต่อกันเป็นลายต่อเนื่อง

8. **ลายลูกหวาย** เป็นฝ้ายกดอกนัดเดียว การจัดเรียงเส้นด้ายยืนสลับสีเหมือนตาสมุก เพิ่มยกดอก โดยยก 4 ช่ม 4 ด้ายพุ่ง 2 สีสลับกัน

9. **ลายห้ายมั่งคุด** ลักษณะเป็นดอกไม้ตูมเล็ก ๆ สีกลีบ ยกดอก 3 นัด

10. **ลายเม็ดแดง** ลักษณะเป็นลายเม็ดเล็ก ๆ รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ยกดอก 3 นัด ผ้าที่ทอออกมาแล้วดอกจะสั้นหรือสูงขึ้นอยู่กับวิธีการทอในแต่ละนัด ถ้านัดหนึ่งทอซ้ำเพียง 2 ครั้ง ดอกจะสั้น ทอซ้ำ 3 ครั้ง ดอกจะสูงขึ้น นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับพันฟืมด้วย ถ้าพันฟืมห่างทำให้ดอกสั้น พันฟืมแน่นชิดทำให้ดอกสูงรี

11. ลายเกสร ลักษณะลายเหมือนเกสรดอกไม้ จึงตั้งชื่อว่าเกสร ยกดอก 2 นัด
12. ลายข้าวหลามตัด ลักษณะลายเป็นรูปข้าวหลามตัดเล็ก ๆ เหมือนเม็ดแดง อยู่ในกรอบข้าวหลามตัด ระหว่างแต่ละดอกกันด้วยลายดอกไม้สลับกันไป ยกดอก 8 นัด
13. ลายราชวัตร เป็นลักษณะผ้าทอที่ทอเส้นลายด้วยการสลับสีเส้นด้าย ทั้งด้ายยืนและด้ายพุ่ง ทำให้เกิดเป็นลวดลายหนูถี่ ๆ เป็นตาเล็ก ๆ ขึ้นในเนื้อผ้า ยกดอก 2 นัด
14. ลายราชวัตรห้อง เป็นลักษณะผ้าที่ทอสลับสีเส้นด้ายตามลักษณะของลายราชวัตร ยกดอก 4 นัด เพิ่มลวดลายเป็นตารางสี่เหลี่ยมเป็นห้อง ๆ มีลายดอกไม้อยู่ตรงกลาง
15. ผ้าตีนัด เป็นลักษณะผ้ายกดอก 2 นัด สลับขึ้นลง เรียงด้ายสีเดียว ช่ม 8 ยก 6 ทอนัดละ 3 รอบ คั่นด้วยทอพื้นหรือลายขัด 3 ครั้ง ก่อนที่จะขึ้นนัดต่อไป ทำให้เกิดเป็นร่องเล็ก ๆ ระหว่างยกดอก
16. ลายครุฑ ลักษณะลายเป็นรูปครุฑหน้าตรง กางปีก ยกดอก 41
17. ลายนกเหวก ลักษณะลายเป็นรูปนกกางปีก ยกดอก 41 นัด เท่าที่พบไม่มีลายนกเหวกเดี่ยว มักประสมกับลายครุฑ บางแห่งเรียกลายนกยูง
18. ลายหงส์ ลักษณะลายเป็นรูปนกหงส์ เห็นด้านข้าง ปากคาบพู่ ยกดอก 41 นัด พบประสมลายครุฑ ไม่พบลายเดี่ยว
19. ลายรูปคนหรือตุ๊กตาดึงดอกบัว ลักษณะลายมี 2 แบบ แบบแรกเป็นรูปตุ๊กตานั่งกระโปรงยืนหน้าตรง ยืนเรียงแถวติดต่อกัน ระหว่างตัวตุ๊กตาดึงดอกบัวหนึ่งดอก อยู่ในมือตุ๊กตาทั้ง 2 ตัว ยกดอก 21 นัด แบบที่ 2 เป็นตุ๊กตาดึงเดียว 2 มือถือดอกบัวข้างละดอก ยกดอก 41 นัด
20. ลายชั้หนอน ลักษณะลายเป็นรูปนางยืนหน้าตรง ยกดอก 41 นัด นางชั้หนอนคือ กิณนระนั่นเอง แต่เมื่อเป็นเพศหญิงที่ถูกจะต้องเรียกกิณรี มักใช้ประสมกับลายอื่น เช่น เป็นลายประสมครุฑและนกเหวก
21. ลายตัวหนังสือ เป็นลายพิเศษ ยกดอกกี่นัดขึ้นอยู่กับลักษณะตัวหนังสือ ข้อความส่วนใหญ่บอกจุดประสงค์การทอผ้า เช่น ทอถวายพระ ทอให้ผู้หญิงผู้ใด บางทีเป็นถ้อยคำที่คิดเตือนใจ ซึ่งส่วนใหญ่สะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนา
22. ลายประสม ลักษณะลายเป็นการประสมระหว่างลายต่าง ๆ เช่น ลายลูกแก้วลายดอกจัน บางทีก็จัดเป็นแถวตามแนวยืน จะกี่ดอกกี่นัดขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของลายที่ประสมกัน

22.1 เอกลักษณะผ้าทอนาหมื่นศรี

2.3.1 เอกลักษณะด้านโครงสร้าง

ผ้าทอนาหมื่นศรีประเภทผ้าห่มยกดอก จะมีโครงสร้างผืนผ้าแบบเดียวกันทุกผืนได้แก่

- โครงสร้างตามแนวด้ายยืน มี ริมตีน แม่แครง ลูกเกียบ ริมผ้า ตัวลาย และทวนกลับไปจนถึงริมตีน
- โครงสร้างตามแนวด้ายพุ่ง มีชายผ้า ซึ่งประกอบด้วย ชายผ้ารุ่งรัง (ชายครุย) ชายมัด ชายผ้า(ทอพื้น) หน้าผ้า คาดด้วยลูกเกียบ ทอพื้น แล้วจึงถึงตัวลาย เมื่อทอได้ความยาวของผ้าตามความต้องการแล้วจึงทอทวนกลับเป็นชายผ้าอีกด้านหนึ่ง

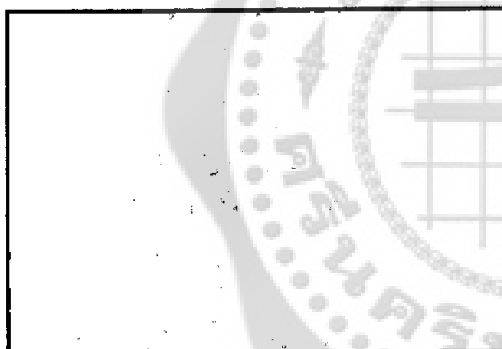
ส่วนโครงสร้างของผ้าเช็ดหน้าก็มีเฉพาะเช่นกัน ซึ่งต่างจากโครงสร้างของผ้าห่มเล็กน้อยในส่วนของแนวด้ายพุ่ง คือ ไม่มีชายรุ่งริ่งและหน้าผ้า เริ่มจากชายมัด ทอพื้น(กว้างเท่าแม่แคร่) ลูกเกียบ ทอลาย เมื่อจบผืนจึงทอทวนกลับแบบเดิม

2.3.2 เอกลักษณะด้านสี

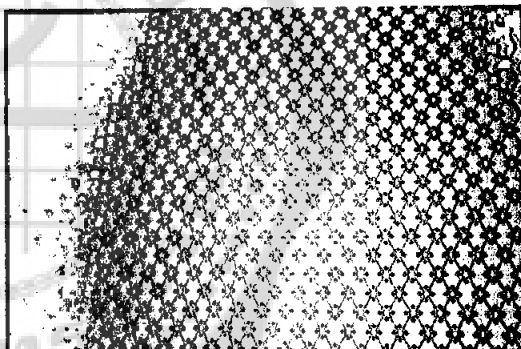
ผ้าทอหน้าผืนศรีประเภทผ้าห่มและผ้าเช็ดหน้ายกดอก ที่ทอขึ้นเพื่อใช้เองหรือให้แก่อัน จะใช้ด้ายยืนสีแดง ยกดอกสีเหลือง มีบ้างที่ยกดอกสีขาวหรือสีเขียว หากเป็นผ้าทอลายที่ทอขึ้นเพื่อขาย พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงสีด้ายยืนและด้ายพุ่งเพื่อเอื้อตลาด

2.3.3 เอกลักษณะด้านลาย

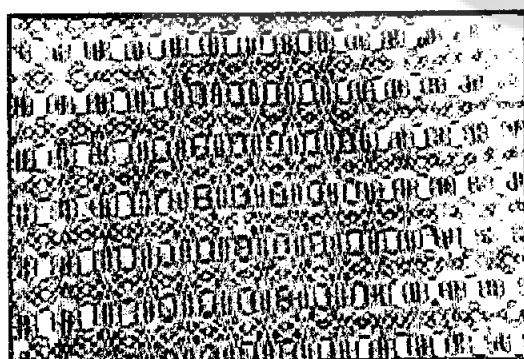
ลายที่มีลักษณะพิเศษในผ้าทอของหน้าผืนศรีประเภทผ้าห่มและผ้าเช็ดหน้ายกดอก คือ การประสมลายต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็นลายใหม่ขึ้นได้อีกหลายลาย (อารอบ เรื่องสังข์) กล่าวว่า ลายที่ลงตัวที่สุดคือลายดาวล้อมเดือน ถือเป็นผ้าที่รอดฝีมือกัน เพราะตัวเดือนที่วงล้อมของดาวนั้น คนมีฝีมือก็เอาลายหลายลาย ๆ ลายมาลงไว้ ผืนที่รวมได้มากที่สุด 3 ลาย ได้แก่ลายลูกแก้วใหญ่ ลูกแก้วสีหน่วยใน ดอกจัน บางผืนประสมเฉพาะชุดลูกแก้ว แต่ก็มีการเล่นลายด้วยกรอบทำดูเป็นลายหลากหลายขึ้น

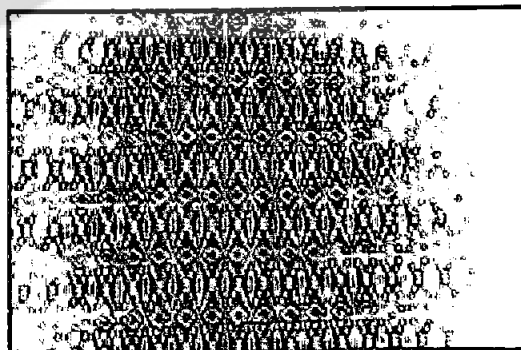
ลายประสม

ลายดอกแก้ว

ลายสี่ทิศ

ลายกลีบบัว

ภาพประกอบ 9 ลวดลายผ้าทอหน้าผืนศรี

ผ้าทอนาหมื่นศรีในปัจจุบัน กลุ่มสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ มุ่งการทอผ้าเป็นอาชีพเสริม เพื่อรายได้ประจำวัน ซึ่งเป็นการทอตามความต้องการของตลาดที่ปัจจุบันยังเฟื่องฟูอยู่ จนบางครั้งทำไม่ทัน ทำให้ต้องมาทอเทกกับงานทอผ้าส่งขาย ทั้งต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสวดลายไปเรื่อย ๆ เพื่อให้ทันสมัย สภาทอผ้าจะเป็นเหมือนแรงงานรับจ้างผลิตเพื่อขายด้านเดียว ไม่มีเวลาสำหรับการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้านซึ่งต้องใช้ฝีมือและความละเอียดอ่อน ทำได้ยากกว่าและช้ากว่า การสืบทอดมรดกลายผ้าดั้งเดิมซึ่งเป็นการสืบทอดจิตวิญญาณและมรดกภูมิปัญญาเป็นไปน้อยมาก เพราะผ้าที่ออกไปก็เหมือนกับผ้าที่ทอจากแหล่งอื่น

งานทอผ้าของตำบลนาหมื่นศรี ที่มีการทออยู่ในปัจจุบัน คือ

- ก. ผ้าที่ทอ เป็นผ้าที่ทอด้วยเส้นด้าย และใยสังเคราะห์ผสมไหมเทียม
- ข. ลักษณะผ้าที่ทอ คือ ผ้าที่ทอด้วยเส้นด้าย เช่น ผ้าขาวม้า ผ่าถุง ผ่าใส่รองชาย ผ้าที่ทอด้วยใยสังเคราะห์ จำเป็นประเภทผ้าผืนที่ใช้สำหรับตัดเสื้อผู้ชายและตัดชุดผู้หญิง
- ค. สวดลายของผ้าที่ทอ มี 3 ประเภท คือ ผ้าพื้น (ผ้าหางกระรอก และผ้าลายทาง) ผ่าตา และผ่ายกดอก

3. ผ้าทอพุมเรียง

3.1 ลักษณะผ้าทอพุมเรียง

ผ้าทอพุมเรียง ผ้าที่ทอมีทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ซึ่งแบ่งออกเป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และผ้าที่ใช้ในงานพิธีการต่าง ๆ

ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่จะทอเป็นผ่าถุง ผ่าห่ม ผ่าพื้น ผ่าตา และผ้าขาวม้า จะทอเป็นจำนวนมาก โดยใช้ฝ้ายทอเพื่อความทนทาน

ผ้าที่ใช้ในงานและพิธีกรรมต่าง ๆ จะทอด้วยไหม หรือฝ้ายแกมไหม มีลวดลายทอยกดอกสวยงาม ในช่วงแรก ๆ ผ้าที่ทอนี้นุ่งห่มได้เฉพาะเจ้านาย ขุนนาง หรือข้าราชการผู้ใหญ่เท่านั้น

ผ้าทอพุมเรียง มีทั้งผ้าไหมทอยกดอกด้วยทอโบราณและกี่กระตุก สำหรับทุกซึ่งปัจจุบันเรียกว่า "กึ่งพื้นบ้าน" หรือ "กึ่งโบราณ" ใช้สำหรับทอผ้าไหมยกดอก ส่วนกี่กระตุกจะนิยมกันมาก ใช้ทอผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมพื้น ผ้าชิ้นไหม ผ้าไหมลายรอง ผ้าไหมตาหมากรุก ผ่ายกชุดหน้านาง ผ่ายกชุดฝรั่ง ผ่ายกเฉพาะเชิง ผ่ายกดอกกลมเกสร ผ้า ยกดอกเหล่านี้มีทั้งประเภทไหมร้อยเปอร์เซ็นต์ และไหมเก้าสิบเปอร์เซ็นต์ ซึ่งยกด้นเงินด้นทอง และไหมลายซ้อนตั้งแต่ 2 - 5 สี สลับสี ผ้าไหมเหล่านี้ นอกจากนำไปตัดเป็นผ่าถุงสำเร็จรูป เสื้อและกระโปรงแล้ว ยังใช้ทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น กระเป๋าถือ กรอบรูป พวงกุญแจ ผ่าคลุมหม่ ผ่ารองจาน ผ่าเช็ดหน้า ผ่าพันคอ ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

3.2 ลายผ้าทอพุมเรียง

ลักษณะของลวดลายผ้าทอพุมเรียง โดยเฉพาะผ้าทอยกดอก ตรงที่เป็นลวดลายจะมีลักษณะนูนสูงกว่าพื้นเล็กน้อย จะใช้เส้นไหม หรือด้นเงินด้นทองซึ่งมีความมัน ทำให้ลวดลายเห็นได้ชัด ส่วนที่เป็นพื้นใช้ด้ายยีนสีเข้ม ตัวลายจะใช้ไหมสีอ่อน เช่น สีขาว เหลือง ผ้าทอพุมเรียงอยู่ที่ฝีมือการทอและลายต่าง ๆ ของผ้าที่ทอได้ เนื่องจากผ้าทอพุมเรียงเป็นผ้าทอด้วยมือ จึงมีความละเอียด

อ่อนนํ้าใช้ และมีความแปลกในลายที่ทออันเป็นลายเฉพาะตัวของผ้าทอพุมเรียง ซึ่งประกอบด้วยลวดลายผ้า 3 ลักษณะ คือ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายกดอก

ก. ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ใช้เส้นด้ายยืนเส้นเดียวและก่อเขาลายขัดกันเท่านั้น สามารถทำให้เกิดลวดลายในเนื้อผ้าได้ด้วยเทคนิคการใช้เส้นด้าย จำแนกได้เป็น ผ้าพื้นธรรมดา ผ้าทางกระรอก และผ้าส่อง (ผ้าริ้วหรือผ้าลายทาง)

1. ผ้าพื้นธรรมดา แบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งสีเดียวกัน จะได้ผ้าพื้นสีเรียบ แต่ถ้าใช้ด้ายพุ่งต่างสี ตัวหรือไหม จะได้ผ้าสีเหลือบ สมัยก่อนนิยมย้อมแดงพุ่งสด ได้สีส้มเหลือบ ย้อมน้ำเงินพุ่งเหลืองหรือเขียวทอง จะได้สีเขียวเหลือบ

2. ผ้าทางกระรอก หรือผ้าลายทางกระรอก เกิดจากการนำด้ายพุ่งไปประกบกับเส้นไหมสีขาวพันกันให้เป็นเกลียว เรียกว่า คม เมื่อทอแล้วจะเกิดลายในตัวเหมือนทางกระรอก

3. ผ้าส่อง คือ ผ้าริ้ว หรือผ้าลายทาง เกิดจากการสลับสีด้ายพุ่งเป็นตอน ๆ ไป หากจะทำผ้าลายทางกระรอกให้เป็นทางกระรอกถี่ก็ให้สลับสีด้ายพุ่ง แต่คงคมไหมสีขาวเช่นเดิม

ข. ผ้าตา เป็นผ้าทอที่กำหนดสีย้อมมากกว่า 1 สี ส่วนด้ายพุ่งมีตั้งแต่ 2 สีขึ้นไป เพื่อให้เกิดตาสี่เหลี่ยมตามต้องการ เก็บตะกอคล้ายขัดอย่างเดียวกับผ้าพื้น การกำหนดลวดลายของผ้าตาทำได้ด้วยการเรียงเส้นด้ายยืนสลับสี และด้ายพุ่งสลับสีเช่นกัน ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าใส่รองชาย ผ้าขาวม้า มีหลายลายได้แก่ ตาสมุก ลูกโซ่ ตาราง ดานก และตาเท่ากัน

ค. ผ้ายกดอก เป็นผ้าที่มีลวดลายนูนสูงขึ้นในเนื้อผ้า เกิดจากการใช้ด้ายพุ่ง เรียก ด้ายตี คือ เส้นด้ายที่ทำให้เห็นปรากฏดอกเป็นตัวนูนสูงกว่าสีพื้น ทอตามลายแต่ละนัด ใช้ทอลายขัดสลับด้ายตีทุกครั้งเพื่อเป็นโครงร่างผืนผ้า และหนุนยกดอกให้นูนเด่น หากเส้นด้ายตีหลุดออกไปผืนผ้าจะยังคงอยู่ในลักษณะผ้าพื้น

ผ้าทอยกดอก ผ้าทอยกดอกของพุมเรียงทุกลายจะมีเชิงชาย ส่วนใหญ่ใช้ทอเป็นผ้าถุงของผู้หญิง มีขนาด กว้าง 36 - 40 นิ้ว ยาว 2 หลา เส้นไหมยืนจะใช้เป็นสีเข้ม เช่น สีดำ เขียว น้ำเงิน ผ้า แดง ชมพู ส่วนที่เป็นดอกจะใช้เส้นไหมสีอ่อน คือ สีขาว เหลืองอ่อน หรือไม่ใช้ดินเงินและดินทอง มีลายผ้าหลายลาย เช่น

1. ลายดอกพิกุล ลักษณะเป็นลายดอกไม้บานสลับ มีแกนกลาง กลีบดอกเชื่อมต่อกันเป็นลายต่อเนื่อง พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีน้ำเงิน ม่วง เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน เช่น เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

2. ลายผ้ายกเชิงครุฑ ลักษณะลายเป็นลายคล้ายครุฑอยู่ในทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีน้ำเงิน ม่วง เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน เช่น เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

3. ลายก้านต่อดอก ลักษณะลายเป็นลายดอกไม้อยู่ในทรงกลม การวางลายจะวางสลับกันเป็นช่วง ๆ กับลายเชิง พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีน้ำเงิน ม่วง เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน เช่น เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

4. ลายราชวัตร ลักษณะผ้าทอที่ทอเส้นลายด้วยการสลับสีเส้นด้าย ทั้งด้ายยืนและด้ายพุ่ง ทำให้เกิดเป็นลวดลายนูนถี่ ๆ เป็นตาเล็ก ๆ ขึ้นในเนื้อผ้า

5. ลายดอกแก้ว ลักษณะลายเป็นลายดอกไม้อยู่ในทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน การวางลายจะวางสลับกันเป็นช่วง ๆ กับลายเชิง พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีน้ำเงิน ม่วง เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน เช่น เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

6. ลายดอกบุหงา ลักษณะลายเป็นลายดอกไม้อยู่ในทรงกลม การวางลายประกอบกับลายเชิง พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีน้ำเงิน ม่วง เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน เช่น เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

7. ลายดอกพิกุล ลักษณะเป็นลายดอกไม้บานสิบกลีบ มีแกนกลาง กลีบดอกเชื่อมต่อกันเป็นลายต่อเนื่อง

8. ลายดอกมะลิ ลักษณะลายเป็นลายดอกไม้อยู่ในทรงกลม การวางลายประกอบกับลายเชิง พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีน้ำเงิน ม่วง เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน เช่น เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

9. ลายยกเบ็ด ลักษณะลายเป็นลายคล้ายดอกไม้ มีแปดกลีบอยู่ในทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ระหว่างลายจะมีตัวกันลาย พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีแดง น้ำเงิน เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน คือ เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

10. ลายแมลงวันสี่ตัว ลักษณะเป็นลายคล้ายตัวแมลงวันกางปีกหันหัวออกทั้งสี่ทิศ อยู่ในสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน พื้นจะเป็นสีดำ ตัวลายจะเป็นสีอ่อน คือ เหลือง หรือใช้ดินเงินดินทอง

11. ลายเครือวัลย์ ลักษณะลายเป็นลายที่อยู่ในทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีแดง น้ำเงิน เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน คือ เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

12. ลายก้านต่อดอก ลักษณะลายเป็นลายอยู่ในทรงกลมคล้ายดอกจัน พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีแดง น้ำเงิน เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน คือ เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

13. ลายเทพพนม ลักษณะลายเป็นลายองค์เทพนั่งอยู่ในทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นจะเป็นสีเข้ม เช่น สีแดง น้ำเงิน เขียว ตัวลายจะเป็นสีอ่อน คือ เหลืองอ่อน ขาว หรือใช้ดินเงินดินทอง

3.3 เอกลักษณะผ้าทอพุมเรียง

3.3.1 เอกลักษณะด้านโครงสร้าง

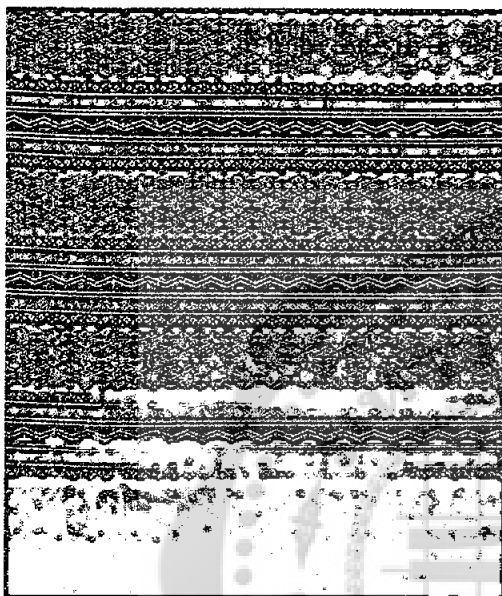
การทอผ้าพุมเรียง มีลักษณะเฉพาะตัว คือ ผ้าที่ทอยกดอกจะเป็นผ้าไหม และในการทอผ้ายกดอกนั้นผ้าที่ทอทุกชั้นจะมีเชิงชาย การทอผ้ายกดอก มีกระบวนการทอแตกต่างและยากกว่าการทอธรรมดามาก ไหมยี่ห้อที่ใช้ในเครื่องทอยกดอกมีตะกอแยกไหมยี่ห้อเฉพาะเส้น จะยกครั้งละกี่เส้นก็ได้ การออกแบบลายทอต้องออกแบบเป็นพิเศษ ใช้เป็นเครื่องบังคับตะกอให้ยกด้ายยืน การร้อยตะกอหรือการสับด้ายยืน เพื่อให้ผ้าทอมีลวดลายต่าง ๆ เป็นความสามารถและเทคนิคของช่างทอผ้า ซึ่งน้อยคนจะทำได้ การร้อยตะกอไหมยี่ห้อนี้เสียเวลามาก เพราะต้องทำด้วยมือทั้งหมด บางรายเสียเวลาหลายเดือนกว่าจะเสร็จ การทอยกดอกนี้สามารถตกแต่งลวดลายให้สวยงามและทอออกมาได้หลายสี

3.3.2 เอกลักษณะด้านสี

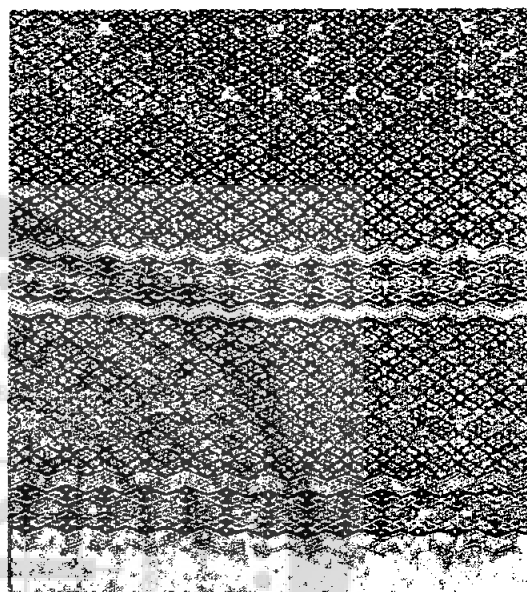
ผ้าทอพุมเรียง มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ ผ้าที่ทอยกดอกทุกชั้น เส้นไหมยี่ห้อจะเป็นสีเข้ม เช่น สีดำ สีน้ำเงิน สีเขียว สีแดงเข้ม เพื่อเป็นพื้น ส่วนที่เป็นตัวลาย ใช้ไหมพุงสีอ่อน เช่น

3.3.3 เอกลักษณ์ด้านลาย

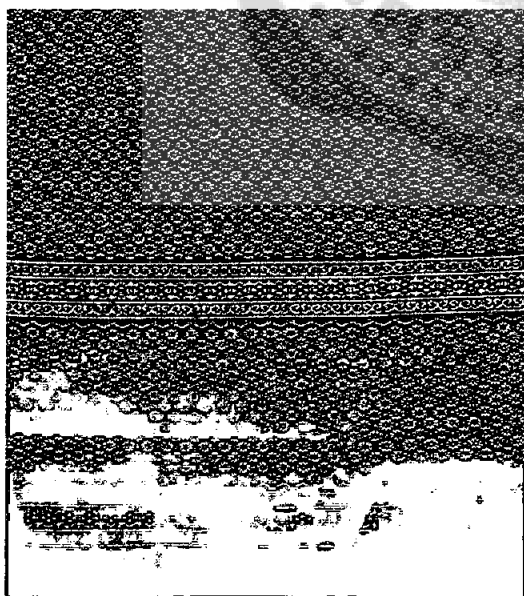
ลายที่มีลักษณะพิเศษในผ้าทอของพุ่มเรียงประเภทผ้าถุงยกดอก คือ ลายราชวัตร และลายผ้าที่เด่นและเป็นที่ต้องการของตลาด คือ ลายดอกพิกุล ลายดอกแก้ว ลายเครือวัลย์ ลายที่ลงตัวที่สุดคือ ราชวัตร ถือเป็นผ้าที่อวดฝีมือกัน

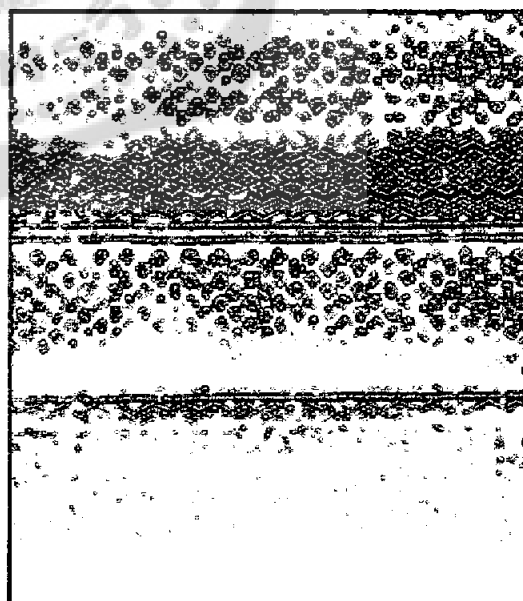
ลายยกเบ็ด

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์หรือลายเทพพนม

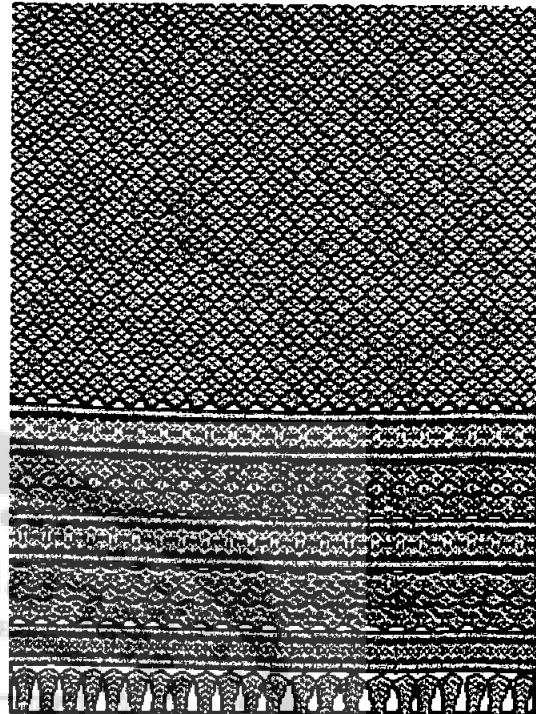
ลายดอกพิกุล

ลายก้านดอกต่อ

ลายก้านแย้ง

ลายแมลงวันสีดำ

ภาพประกอบ 10 ลวดลายผ้าทอพุมเรียง

ผ้าทอพุมเรียงในปัจจุบัน ช่างทอผ้าส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ หญิงไทยมุสลิมที่มีอายุประมาณ 11 – 50 ปี ในตำบลพุมเรียงจะรับจ้างทอผ้าให้กับผู้ประกอบการทอผ้ารายใหญ่ เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนโดยทอผ้าด้วยกี่กระตุก เพราะจะได้ผลผลิตได้มากกว่าการทอผ้าด้วยทูกโบราณ ที่มุ่งการทอผ้าเป็นอาชีพเสริมเพื่อรายได้ประจำวัน ซึ่งเป็นการทอตามความต้องการของตลาดที่ปัจจุบันยังเฟื่องฟูอยู่ จนบางครั้งทอไม่ทัน ทำให้หุ้มเทกบังงานทอผ้าส่งขาย เป็นร้านที่ตั้งอยู่ในตลาดพุมเรียง คือ ร้านวรรณมีไหมไทย ร้านวรรณหอมไหมไหม แต่ละร้านจะมีกี่กระตุกอยู่ประมาณ 50 หลัง จะเป็นกลุ่มที่รับจ้างทอผ้าพื้น และผ้าชิ้นไหม สำหรับการทอผ้าด้วยกี่กระตุกจะเป็นช่างที่ทอผ้ายกดอก เป็นหญิงไทยมุสลิมเช่นกัน จะเป็นลักษณะเหมือนกับแรงงานรับจ้างผลิตเพื่อขายด้านเดียว คือ รับจ้างทอจากร้านผู้ประกอบการรายใหญ่เช่นกัน เป็นการทอตามความต้องการของตลาด โดยการยังมีการสืบทอดมรดกลายผ้าดั้งเดิม

งานทอผ้าของตำบลพุมเรียง ที่มีการทออยู่ในปัจจุบัน คือ

ก. ผ้าที่ทอ เป็นผ้าที่ทอด้วยด้าย และเส้นไหม จะสั่งซื้อไหมดิบจากจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดขอนแก่น แล้วนำมาสาวเป็นเส้นไหม ส่วนที่ซื้อจากต่างประเทศก็จะซื้อมาจากญี่ปุ่นและจีน ที่เรียกว่าไหมกวางเจา จากนั้นนำมาย้อมสีเองที่พุมเรียง

ข. ลักษณะผ้าที่ทอ มี ผ้ามุงขึ้น ผ้ามุงยกดอก ผ้าม้วนที่ใช้ตัดเสื้อผู้ชายและตัดชุดผู้หญิง

ค. ผ้าที่ทอ คือ ผ้าม้วน จะทอด้วยกี่กระตุก และผ้ายกดอก จะทอด้วยกี่พื้นบ้าน

ข. ลักษณะผ้าที่ทอ มี ผ้าถุงชั้น ผ้าถุงยกดอก ผ้าพื้นที่ใช้ตัดเสื้อผู้ชายและตัดชุดผู้หญิง

ค. ผ้าที่ทอ คือ ผ้าพื้น จะทอด้วยกี่กระตุก และผ้ายกดอก จะทอด้วยกี่พื้นบ้าน

ตาราง 4 เปรียบเทียบกระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

แหล่งผ้าทอ การสร้าง สร้างสรรค์งานทอผ้า	ผ้าทอเกาะยอ	ผ้าทอนาหมื่นศรี	ผ้าทอพุมเรียง
1. ประเภทของผ้าที่ทอ	1. ผ้าผืน ผ้าขาวม้า ผ้า ถุง ผ้าหางกระรอก	1. ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าเช็ด หน้า ผ้าผืน ผ้าทอด้วย จุดประสงพิเศษ	1. ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าขาวม้า ผ้า ผืน
2. ลวดลายของผ้าที่ทอ	2. ผ้าพื้น ผ้าตา ผ้ายก ดอก	2. ผ้าพื้น ผ้าตา ผ้ายก ดอก	2. ผ้าพื้น ผ้าตา ผ้ายกดอก
3. ลักษณะผ้าทอยก ดอก	3. ส่วนที่เป็นพื้นและตัว ลายทอเสมอกัน	3. ส่วนที่เป็นพื้นจะต่ำ กว่าตัวลาย	3. ส่วนที่เป็นพื้น จะต่ำกว่าตัว ลาย
4. วัตถุดิบที่ใช้ทอผ้า	4. ไยสังเคราะห์ หรือ ด้าย "โทเร" โดยสั่ง ซื้อสำเร็จรูปจากโรง งานในกรุงเทพ ฯ	4. ด้ายผสมไยสังเคราะห์ และไหมเทียม โดยสั่ง ซื้อสำเร็จรูปจากโรง งานในกรุงเทพ ฯ	5. ด้าย และไหม โดยสั่งซื้อจาก กรุงเทพ เส้น ไหมจะยอมสีเอง
5. เครื่องมือทอผ้า	5. กี่กระตุก	5. กี่พื้นเมือง, กี่กระตุก	6. กี่พื้นเมือง, กี่กระตุก

จากตารางวิเคราะห์ที่ 4 กระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ พบว่า การสร้างสรรค์งานทอผ้ามีลักษณะที่คล้ายกัน ที่แตกต่างกันเพียงบางส่วน เช่น ผ้าที่ทอเป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน คือ ผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม และผ้าผืน ลวดลายที่ทอ มี 3 ลักษณะ คือ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายกดอก วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าแตกต่างกัน คือ ที่ตำบลเกาะยอ ใช้เส้นไยสังเคราะห์ ที่ตำบลนาหมื่นศรี ใช้เส้นด้ายผสมไยสังเคราะห์ ที่ตำบลพุมเรียง ใช้เส้นด้าย และเส้นไหม และเครื่องมือทอผ้า ที่เกาะยอ ใช้ทอผ้าด้วยกี่กระตุก ที่นาหมื่นศรี ใช้ทอผ้าด้วยกี่พื้นเมืองและกี่กระตุก ที่พุมเรียง ใช้ทอผ้าด้วยกี่พื้นเมืองและกี่กระตุก

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ได้แก่ผ้าทอเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ผ้าทอนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง และผ้าทอพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

ขอบเขตของการศึกษาค้นวิจัย

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการทำทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ จากกลุ่ม ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง จำนวน 9 คน แหล่งละ 3 คน และจากกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง จำนวน 30 คน แหล่งละ 10 คน ซึ่งมีวิธีการในการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ข้อมูลด้านเอกสารจากหนังสือตำราวิชาการ วารสาร บทความ รายงานการค้นคว้า วิทยานิพนธ์ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลเอกสารเฉพาะจากแหล่งข้อมูลในท้องถิ่น
2. ข้อมูลจากกระบวนการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ด้านการเตรียมเส้นด้าย เส้นไหม และเส้นใยสังเคราะห์ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า ขั้นตอนการทอผ้า และลวดลายผ้า และจากกระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ด้านลักษณะและประเภทของผ้าทอ

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการผู้ถ่ายทอดการทอผ้าและผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้า โดยการบันทึกด้วยแถบบันทึกเสียง และถ่ายภาพที่เกี่ยวข้อง
2. ด้านกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ด้านการเตรียมเส้นด้าย เส้นไหม และเส้นใยสังเคราะห์ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า ขั้นตอนการทอผ้า และลวดลายผ้า และจากกระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ด้านลักษณะและประเภทของผ้าทอ

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ผู้วิจัยศึกษาแนวการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ในองค์ประกอบทางด้านวิธีการถ่ายทอด ขั้นตอนการถ่ายทอด และเทคนิคการถ่ายทอดความรู้ประกอบรายละเอียด
2. นำเสนอข้อมูลการศึกษาวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ประกอบภาพถ่ายและบรรยายตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏ

สรุปผลการวิจัย

ผลจากการรวบรวมข้อมูลการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ข้อมูลด้านกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ในองค์ประกอบทางด้านวิธีการถ่ายทอด ขั้นตอนการถ่ายทอด และเทคนิคการถ่ายทอด สรุปได้ดังนี้

1.1 วิธีการถ่ายทอด การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ มีวิธีการถ่ายทอดโดยวิธีให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าดูแบบอย่างการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดการทอผ้า วิธีการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง วิธีที่ผู้ถ่ายทอดทำให้ดูแล้ว ให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าทำตามทีละขั้นตอน วิธีการที่ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าบอกเล่าในลักษณะอธิบายและแนะนำเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการทอผ้า และวิธีการถ่ายทอดการทอผ้าปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับการถ่ายทอด และยังมีการถ่ายทอดโดยการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าดูตัวอย่างลวดลายผ้าจากของจริงที่ชื่อเรียกกันว่า "ครูผ้า" และทดลองฝึกทำตามตัวอย่าง

1.2 ขั้นตอนการถ่ายทอด การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ มีขั้นตอนการถ่ายทอดในการเตรียมการโดยให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าสะสมความรู้จากการสังเกตการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดการทอผ้า ส่วนในขั้นดำเนินการเน้นการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าลงมือปฏิบัติและเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ประเมินผลจากความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบในการปฏิบัติ และคุณภาพผลงานของผู้รับการถ่ายทอด ขั้นตอนให้ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าต้องถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอดเรียนรู้ประกอบด้วย การเตรียมวัตถุดิบ อุปกรณ์ในการทอผ้า มี 2 กลุ่ม คือ

ก. เครื่องมือทอกับเส้นด้าย อุปกรณ์ที่สำคัญ คือ กี่พื้นบ้านและกี่กระตุก ภายในประกอบด้วยไม้ม้วนเส้นด้าย ตะกั่ว ฝีม รางกระสวย กระสวย สายกระตุก คานเหยียบ และไม้ม้วนผ้า วัตถุดิบที่นำมาใช้ในการทอ คือ เส้นด้าย เส้นไหม และใยสังเคราะห์

ข. เครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมเตรียมด้าย อุปกรณ์ที่สำคัญ คือ เครื่องกรอด้าย เครื่องเดินด้าย มี 2 ส่วน รางเดินทุก กับที่คันทุก ขั้นตอนการทอผ้าคือ การเตรียมเส้นด้ายยืน การเตรียมเส้นพุ่ง และลำดับการทอผ้า ลวดลายผ้าทอเกาะยอมีอยู่ด้วยกันหลายลาย ส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่มีการถ่ายทอดมาแต่โบราณ

1.3 เทคนิคการถ่ายทอด มีเทคนิคการถ่ายทอดดังนี้

1.3.1 สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ใช้สื่อบุคคล คือ ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าเป็นศูนย์กลาง การถ่ายทอดความรู้ใช้สื่อของจริงในการฝึกปฏิบัติ

1.3.2 บรรยากาศการเรียนรู้ ประสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน และการทำงาน

1.3.3 ระยะเวลาในการเรียนรู้ ใช้ระยะเวลาเรียนรู้ฝึกฝนความชำนาญเป็นแรมปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบของแต่ละบุคคล

2. ข้อมูลด้านกระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้เดิมได้สร้างสรรค์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในบ้าน สรุปได้ดังนี้

2.1 ผ้าทอเกาะยอ มีกระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้า ดังนี้

2.1.1 ผ้าที่ทอเป็นผ้าฝ้ายและใยสังเคราะห์(โพลีเอสเตอร์) มีจุดประสงค์ของการทอผ้าตามลักษณะการใช้งาน ได้แก่ผ้าขาวม้า ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าที่ทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ เช่น ผ้าถวายพระ

2.1.2 ผ้าที่ทอแบ่งตามลักษณะลวดลาย ได้ 3 ชนิด ได้แก่ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายกดอก แต่ละชนิดสามารถแบ่งย่อยเป็นชื่อลายต่าง ๆ ได้อีกหลายลาย

ก. ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ใช้ด้ายยืนสีเดียว มีผ้าพื้นธรรมดา แบ่งเป็น ผ้าพื้นสีเรียบ และผ้าพื้นสีเหลือบ ผ้าทางกระรอก

ข. ผ้าตา เป็นผ้าที่ใช้ด้ายยืนสลับกันตั้งแต่ 2 สีขึ้นไป มี ตาสมุก ลูกโซ่ ตาราดานก และตาเท่ากัน

ค. ผ้ายกดอก เป็นผ้าที่ใช้ด้ายพุ่ง 2 ชนิด คือ ด้ายตี สำหรับทอลายยกดอก และด้ายโลสำหรับทอลายขัดเพื่อหนุนยกดอก มี ลายห้าหนึ่ง ลายเทพพนม ลายลูกหวาย ลายโกเทียม ลายแมงดา ลายดอกรัก ลายรสสุคนธ์ ลายดอกมุก ลายบัวตูม ลายคดกริช ลายวิลาวัลย์ ลายดอกจิก ลายเกล็ดลิ้น ลายสร้อยสวรรค์ ลายสตาจค์ ลายชวนชม ลายลูกแก้ว ลายลูกแก้วฝูง ลายลูกแก้วย่าน ลายดอกจัน ลายดาวล้อมเดือน ลายแก้วชิงดวง ลายดอกพิกุล ลายข้าวหลามตัด ลายราชวัตร ลายราชวัตรห้อง ลายตัวหนังสือ และลายประสม

2.1.3 เอกลักษณะของผ้าทอเกาะยอ

1) เอกลักษณะด้านสี ผ้าทอเกาะยอประเภทชั้นยกดอก ที่ทอจะใช้ทั้งด้านยืนและด้ายพุ่งด้วยสีเข้มและสีอ่อน เช่น สีแดง สีน้ำเงิน สีดำ สีเขียว สีขาว เหลือง สีเหลือง สีม่วง

2) เอกลักษณะด้านโครงสร้าง ของผืนผ้า ผ้าทอเกาะยอประเภทผ้าชั้นยกดอก จะมีโครงสร้างผืนผ้าแบบเดียวกันทุกผืน ได้แก่ โครงสร้างตามแนวยืน มี ริมตีน ริมผ้า ตัวลาย และทวนกลับไปจนถึงริมตีน โครงสร้างตามแนวด้ายพุ่ง มีชายผ้า ซึ่งประกอบด้วย ชายมัด ชายผ้า หน้าผ้าคาดด้วยลูกเกียบทอพื้น แล้วจึงจะถึงตัวลาย เมื่อทอได้ความยาวของผ้าตามที่ต้องการแล้ว จึงทอทวนกลับเป็นชายผ้าอีกด้านหนึ่ง

3) เอกลักษณะด้านลาย ลวดลายของผ้าทอเกาะยอ จะมีลักษณะเฉพาะคือ ทั้งที่เป็นพื้นและตัวลายจะมีความเรียบเสมอกัน

2.2 ผ้าทอนาหมื่นศรี มีกระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้า ดังนี้

2.2.1 ผ้าที่ทอเป็นผ้าฝ้ายผสมใยสังเคราะห์ มีจุดประสงค์ของการทอผ้าตามลักษณะการใช้งาน ได้ 4 ชนิด ได้แก่ผ้าขาวม้า ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าที่ทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ ซึ่งแบ่งย่อยเป็น ผ้าพานช้าง ผ้านั่ง และผ้าถวายพระ

2.2.2 ผ้าที่ทอแบ่งตามลักษณะลวดลาย ได้ 3 ชนิด ได้แก่ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายกดอก แต่ละชนิดสามารถแบ่งย่อยเป็นชื่อลายต่าง ๆ ได้อีกหลายลาย

ก. ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ใช้ด้ายยืนสีเดียว มีผ้าพื้นธรรมดา แบ่งเป็น ผ้าพื้นสีเรียบ และผ้าพื้นสีเหลือบ ผ้าทางกระรอก ผาล่อง หรือผารั้ว มีลายต่าง ๆ ได้แก่ หัวพลู ดอกเข็ม ดอกข่อย

ข. ผ้าตา เป็นผ้าที่ใช้ด้ายยืนสลับกันตั้งแต่ 2 สีขึ้นไป มี ตาสมุก ลูกโซ่ ตาราง ตานก ตาเท่ากัน และดอกมุด

ค. ผ้ายกดอก เป็นผ้าที่ใช้ด้ายพุ่ง 2 ชนิด คือ ด้ายตี สำหรับทอลายยกดอก และด้ายโสรสำหรับทอลายขัดเพื่อหนุนยกดอก มี ลายลูกแก้ว ลายลูกแก้วพุ่ง ลายลูกแก้วย่าน ลายลูกแก้วสี่หน่วยใน ลายดอกจัน ลายดาวล้อมเดือน ลายแก้วชิงดวง ลายซ่อมมาลัย ลายซ่อมลอก ลายซ่อมดอกกก ลายดอกมะพร้าว ลายดอกพิกุล ลายดอกเทียน ลายข้าวหลามตัด ลายท้ายมังกร ลายราชวัตร ลายราชวัตรห้อง ลายเกสร ลายเม็ดแดง ลายทีนัด ลายครุฑ ลายนกเหว(นกกระเวก) ลายหงส์ ลายรูปคนหรือตุ๊กตาทอดอกบัว ลายตัวหนังสือ และลายประสม

2.2.1 เอกลักษณะของผ้าทอนาหมื่นศรี

1) เอกลักษณะด้านสี ผ้าทอนาหมื่นศรีประเภทผ้าห่มและผ้าเช็ดหน้ายกดอก ที่ทอขึ้นจะใช้ด้ายยืนสีเข้ม เช่น สีแดง สีน้ำเงิน สีดำ สีเขียว ยกดอกสีอ่อน เช่น สีเหลือง สีขาว สีชมพู มีบ้างที่ยกดอกเป็นอย่างอื่นเพื่อเอาใจตลาด

2) เอกลักษณะด้านโครงสร้าง ของผืนผ้า ผ้าทอนาหมื่นศรีประเภทผ้าชั้นยกดอก จะมีโครงสร้างผืนผ้าแบบเดียวกันทุกผืน ได้แก่ โครงสร้างตามแนวยืน มี ริมตีน แม่แคร่ ลูกเกียบ ริมผ้า ตัวลาย และทวนกลับไปจนถึงริมตีน โครงสร้างตามแนวด้ายพุ่ง มีชายผ้า ซึ่งประกอบด้วย ชายมัด ชายผ้า(ทอพื้น) หน้าผ้าคาดด้วยลูกเกียบ ทอพื้น แล้วจึงจะถึงตัวลาย เมื่อทอได้ความยาวของผ้าตามที่ต้องการแล้ว จึงทอทวนกลับเป็นชายผ้าอีกด้านหนึ่ง ส่วนโครงสร้างผ้าเช็ดหน้าก็มีเฉพาะเช่นกัน ซึ่งต่างจากโครงสร้างของผ้าห่มเล็กน้อยในส่วนของแนวด้ายพุ่ง คือ เริ่มจากชายมัด ทอพื้น(กว้างเท่าแม่แคร่) ลูกเกียบ ทอลาย

3) เอกลักษณะด้านลาย ลวดลายของผ้าทอนาหมื่นศรีจะมีลักษณะเฉพาะ คือ ตรงที่เป็นยกดอกจะมีลักษณะนูนสูงกว่าส่วนที่เป็นพื้น

2.3 ผ้าทอพุมเรียง มีกระบวนการสร้างสรรงานทอผ้า ดังนี้

2.3.1 ผ้าที่ทอมีทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ซึ่งแบ่งออกเป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และผ้าที่ใช้ในพิธีการต่าง ๆ ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่จะทอเป็นผ้านุ่ง ผ้าห่ม ผ้าพื้น ผ้าตา ผ้าวัว และผ้าขาวม้า โดยใช้ฝ้ายทอเพื่อความทนทาน สำหรับผ้าที่ใช้ในงานและพิธีกรรมต่าง ๆ จะทอด้วยไหม หรือฝ้ายแกมไหม มีลวดลายทอยกดอกสวยงาม

2.3.2 ผ้าที่ทอแบ่งตามลักษณะลวดลาย ได้ 3 ชนิด ได้แก่ ผ้าพื้น ผ้าตา และผ้ายกดอก แต่ละชนิดสามารถแบ่งย่อยเป็นชื่อลายต่าง ๆ ได้อีกหลายลาย

ก. ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ใช้ด้ายยืนสีเดียว มีผ้าพื้นธรรมดา แบ่งเป็น ผ้าพื้นสีเรียบ และผ้าพื้นสีเหลือง ผ้าทางกระรอก

ข. ผ้าตา เป็นผ้าที่ใช้ด้ายยืนสลับกันตั้งแต่ 2 สีขึ้นไป มี ตาสมุก ลูกโซ่ ตาราง ตานก ตาเท่ากัน และดอกมุด

ค. ผ้ายกดอก เป็นผ้าที่ใช้ไหมพุ่ง 2 ชนิด คือ ไหมตี สำหรับทอลายยกดอก และไหมโสรสำหรับทอลายขัดยกดอก มีลายนพเก้า ลายดอกพิกุล ลายผ้ายกเชิงครุฑ ลายก้าน

ต่อดอก ลายราชวัตร ลายดอกแก้ว ลายดอกบุหงา ลายดอกมะลิ ลายยกเบ็ด ลายแมลงวัน ลายราชสีห์เข้าถ้ำ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์หรือลายเทพนม ลายก้านแย่ง

2.3.3 เอกลักษณะของผ้าทอพุมเรียง

1) เอกลักษณะด้านสี ผ้าทอพุมเรียงส่วนใหญ่จะใช้เส้นไหมย้อมสีเข้ม คือ สีดำ สีน้ำเงิน และเส้นไหมพุ่งจะเป็นสีอ่อน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตลาดด้วย

2) เอกลักษณะด้านโครงสร้าง ของผืนผ้า ผ้าทอพุมเรียงประเภทผ้าชิ้นยกดอก จะมีโครงสร้างผืนผ้าแบบเดียวกันทุกผืน ได้แก่ โครงสร้างตามแนวยืน มีริมตีน แม่แคร่ ลูกเกียบ รมผ้า ตัวลาย และทวนกลับไปจนถึงริมตีน โครงสร้างตามแนวซ้ายพุ่ง มีชายผ้า ซึ่งประกอบด้วย ชายมัด ชายผ้า(ทอพื้น) หน้าผ้าคาดด้วยลูกเกียบ ทอพื้น แล้วจึงจะถึงตัวลาย เมื่อทอได้ความยาวของผ้าตามที่ต้องการแล้ว จึงทอทวนกลับเป็นชายผ้าอีกด้านหนึ่ง

3) เอกลักษณะด้านลาย ผ้ายกดอกของผ้าทอพุมเรียง จะทอด้วยไหมร้อยเปอร์เซ็นต์ ไหมเกาลิบเปอร์เซ็นต์ และไหมลายซ้อนตั้งแต่ 2 - 5 สี สลับกัน และผ้ายกดอกที่ทอทุกผืนจะมีลายเชิงผ้า

อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษาค้นคว้าการถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ในด้านวิธีการถ่ายทอด ขั้นตอนการถ่ายทอด และเทคนิคการถ่ายทอดความรู้ มีดังนี้

ในด้านวิธีการถ่ายทอด การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ พบว่ามีวิธีการถ่ายทอด ได้แก่ การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจากการสังเกต การทดลอง การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการฝึกหัดถือเป็นวิธีที่ให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าดูแบบอย่างการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดการทอผ้า วิธีที่ผู้ถ่ายทอดทำให้ดูแล้ว ให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าทำตามทีละขั้นตอน วิธีการที่ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าบอกเล่าในลักษณะอธิบายและแนะนำเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการทอผ้า และวิธีการถ่ายทอดการทอผ้าปฏิบัติจริงไปพร้อม ๆ กับการถ่ายทอดการฝึกฝนด้วยตนเอง เป็นวิธีการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งเกิดจากความเคยชินที่พบเห็นทุกวัน จนสามารถทำเองได้โดยไม่ต้องมีคนสอน แต่ในบางครั้งก็ใช้วิธีการเลียนแบบ และยังมีการถ่ายทอดโดยการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าดูตัวอย่างลวดลายผ้าจากของจริงที่เป็นการถ่ายทอดของการทอผ้าพุมเรียงที่ผู้รับการถ่ายทอดได้ใช้แบบลวดลายเป็นตัวอย่างการเก็บดอก เรียกว่า "ครูผ้า" ซึ่งได้แก่ ผ้าปักด้วยไหมเป็นรูปลวดลายต่าง ๆ ที่นางแม่เหริยม หวันมุดา ปักเพื่อเป็นแบบ เช่น ผ้าปักลาย โคมเพชร ลายราชสีห์เข้าถ้ำ ลายกัณฐ์ ลายช้าง ลายครุฑ ลายนกยูง และลายตกแต่งริมผ้าอีกหลายลาย และทดลองฝึกทำตามตัวอย่างลวดลายผ้า

ในด้านขั้นตอนการถ่ายทอด การทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ พบว่ามีขั้นตอนการถ่ายทอดในการเตรียมการโดยการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าสะสมความรู้จากการสังเกตการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดการทอผ้า ส่วนในขั้นดำเนินการเน้นการให้ผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าลงมือปฏิบัติและเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ประเมินผลจากความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบในการปฏิบัติ และคุณภาพผลงานของผู้รับการถ่ายทอด ขั้นตอนให้ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าต้องถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอด

การทอผ้าเรียนรู้ประกอบด้วย การเตรียมวัตถุดิบ อุปกรณ์ในการทอผ้า และขั้นตอนการทอผ้า การเตรียมวัตถุดิบและอุปกรณ์ในการทอผ้า มี 2 กลุ่ม คือ

1) เครื่องมือทอกับเส้นด้าย อุปกรณ์ที่สำคัญ คือ กี่พื้นบ้านและกี่กระตุก ตัวที่จะทำเป็นโครงสี่เหลี่ยมภายในประกอบด้วยไม้ม้วนเส้นด้าย ตะกั่ว ฝีม รางกระสวย กระสวย สายกระตุก คานเหยียบ และไม้ม้วนผ้า วัตถุดิบที่นำมาใช้ในการทอ คือ เส้นด้าย เส้นไหม และใยสังเคราะห์

2) เครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมเส้นด้าย อุปกรณ์ที่สำคัญ คือ เครื่องกรอด้วย เครื่องเดินด้าย มี 2 ส่วน รางเดินทุก กับที่ถักทุก ขั้นตอนการทอผ้าคือ การเตรียมเส้นด้ายยืน การเตรียมเส้นพุ่ง และลำดับการทอผ้า ลวดลายผ้าทอเกาะยอมีอยู่ด้วยกันหลายลาย ส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่มีการถ่ายทอดมาแต่โบราณ

การถ่ายทอดการทอผ้าให้ผู้ถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้นั้นมีการเริ่มต้นในการเรียนรู้ไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับความต้องการและความเหมาะสมของผู้รับการถ่ายทอด คือบางคนที่เป็นผู้รับการถ่ายทอดเป็นวัยผู้ใหญ่อาจจะเริ่มต้นการเรียนรู้โดยวิธีการฝึกทอผ้าก่อน แล้วเรียนรู้ด้านการเตรียมวัตถุดิบ และหากผู้รับการถ่ายทอดอยู่ในวัยเด็กก็อาจให้เริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับการเตรียมวัตถุดิบก่อน เนื่องมาจากเป็นขั้นตอนที่ทำได้ไม่ยาก และเบาแรงกว่า

ในด้านเทคนิคการถ่ายทอด มีเทคนิคการถ่ายทอดดังนี้

1) สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ที่ใช้ในการถ่ายทอดการเรียนรู้การทอผ้า ใช้สื่อบุคคล คือ ผู้ถ่ายทอดการทอผ้าเป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดความรู้ และใช้สื่อที่ของจริงในการฝึกปฏิบัติ คือ เครื่องทอ คือ กี่พื้นบ้านและกี่พื้นเมือง วัตถุดิบ คือ เส้นด้าย เส้นไหม และใยสังเคราะห์ "โทเร" เครื่องเตรียมด้าย คือ เรียวและกาโน

2) บรรยากาศการเรียนรู้ ประสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน และการทำงาน

3) ระยะเวลาในการเรียนรู้ ในการเรียนรู้มีระยะเวลาเรียนรู้ฝึกหัดที่ต่างกัน ประมาณหนึ่งเดือน สองเดือน หรือสามเดือน และฝึกฝนความชำนาญเป็นแรมปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบของแต่ละบุคคล

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1. การสืบทอดลายผ้าอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่มีความสำคัญของการทอผ้าแต่ละชุมชนมาช้านาน คือ ผ้าทอเกาะยา ผ้าทอนาหมื่นศรี และผ้าทอพุมเรียง สามารถกระทำได้โดยการสร้างความตระหนักในคุณค่า ก่อให้เกิดความภูมิใจ ความรัก เกิดการใช้ผ้าทอที่มีลวดลายเฉพาะอย่างแพร่หลายในชุมชนของตนเอง เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมภายนอก ตลอดจนผู้ที่สนใจผ้าทอพื้นเมืองได้เข้ามาซื้อหาผ้าทอรุ่นใหม่ จากคุณค่าทางจิตใจจะแปรไปสู่คุณค่าทางเศรษฐกิจ ผู้สืบทอดการทอผ้าก็จะมีมากขึ้น

2. การถ่ายทอดกระบวนการสร้างสรรค์งานทอผ้าพื้นเมือง ผู้ถ่ายทอดต้องมีจิตใจเป็นธรรมในการถ่ายทอดให้กับผู้รับการถ่ายทอดในรุ่นหลังโดยไม่สร้างเงื่อนไขผูกพันให้กับผู้รับการถ่ายทอด

ทอด โดยเฉพาะขั้นตอนและวิธีการเก็บสายผ้าทอดดอกอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ก็จะทำให้การสืบทอดลายผ้านั้นเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางภายในชุมชนและสังคมภายนอก

3. การถ่ายทอดกระบวนการสร้างสรรค์การทอผ้าพื้นเมือง เป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติที่ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดมีความผูกพันที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและการทำงาน จึงไม่มีการกำหนดขั้นตอนการถ่ายทอดที่ชัดเจนว่าต้องฝึกฝนส่วนไหนก่อนหลัง เมื่อมีความชำนาญและผลงานมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของสังคมก็เข้าสู่โลกอาชีพได้เลย

4. งานทอผ้าสามารถพัฒนาจากงานฝีมือสู่งานศิลปะ งานศิลปะซึ่งเป็นงานที่มีคุณค่าทางจิตใจสูง เป็นงานที่สร้างความมั่นคงทางอารมณ์ กล่อมเกลาจิตใจ โดยเฉพาะพื้นฐานการทอผ้าที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและศรัทธาตามความเชื่อทางประเพณีวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำสังคมในชุมชนไปสู่ความสงบสุข

5. งานทอผ้าพื้นเมืองเกือบทั้งหมด เป็นงานที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญทั้งในระดับสร้างผลผลิต ระดับบริหารจัดการ และตลอดทั้งการหาแนวร่วมในการสืบทอดลายผ้า เพื่อสร้างผลงานเป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคมทั้งภายในชุมชนและภายนอกมาเป็นเวลานาน แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการอนุรักษ์และการสืบทอดทางด้านศิลปะพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี

6. การนำองค์ความรู้จากผลงานวิจัยไปใช้เผยแพร่เป็นการสืบทอดลายผ้าพื้นเมืองอีกทางหนึ่ง ที่จะทำให้การทอผ้าพื้นเมืองเป็นที่รู้จักและยกระดับผลิตภัณฑ์จากชุมชนเข้าสู่ผลิตภัณฑ์ระดับประเทศได้

ประเด็นที่น่าศึกษาวิจัย

1. ควรมีการศึกษาวิจัย งานทอผ้าจากแหล่งอื่น ๆ ที่ได้ก่อตั้งและพัฒนาขึ้นมาใหม่ในชุมชนอื่นอีก เพื่อรวบรวมเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับงานทอผ้า

2. ควรมีการศึกษาเอกลักษณ์เฉพาะของผ้าทอพื้นเมืองที่มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันให้ชัดเจนมากกว่านี้ โดยเฉพาะลายผ้าที่เป็นมรดกสืบทอดกันมาในชุมชน

บรรณานุกรม

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2534). *เครือข่ายการเรียนรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

กรมวิชาการ. (2545). *ศูนย์พัฒนาหนังสือ สุราษฎร์ธานีเมืองคนดีศรีแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (2537). *รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย*. กรุงเทพฯ : กรมฯ.

กัญญา สุวรรณแสง. (2542). *การพัฒนาบุคลากรและการปรับตัว*. กรุงเทพฯ : โอเดียน สโตร์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2533). *มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาพลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท*.

กรุงเทพฯ : สมาคมทอเล็กแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

เกตุสุดา สิทธิสันติกุล. (2546, กรกฎาคม-สิงหาคม). "สืบศิลป์ผ้าทอพื้นบ้าน สืบสานสายใยชุมชน นาทมื่นศรี," *วารสารสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)*. สำนักงานภาค.4(4) : 6.

ไกรสร ศรีไตรรัตน์. (2542). *จิตวิทยาทั่วไป*. ยะลา, สถาบันราชภัฏยะลา.

ขบวน พลตรี. (ม.ป.ป.). *พลวัตพฤติกรรมมนุษย์*. สกลนคร, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูสกลนคร.

จริน คิริ. (2529). "ผ้าทอนาทมื่นศรี," *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 5*. สงขลา:

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

จ้าววรรณ ธรรมวัตร. (2531). *การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน : กิตติทางหมู่บ้านไทย*.

กรุงเทพฯ : กิตติทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้านไทย.

จุฑา จิตพิทักษ์ และทัศนีย์ พิกุล. (2529). "ผ้าทอเกาะยอ," *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.*

2529 เล่ม 5. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ดนัย ไชยโยธา. (2534). *พื้นฐานทางสังคมวิทยาการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โอเดียน สโตร์.

พรชัย สุจินต์ และสุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2539). "หัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้," *สารานุกรมวัฒนธรรม ภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 10*. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พรพิไล เลิศวิชา. (2532). *เครื่องยศจากไพร่หนีนายถึงธนาคารแห่งขุนเขา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน

พินิจ สุยะสันต์. (2545). "งามผ้าไหมไทยพุมเรียง," *สุราษฎร์ธานีเมืองคนดีศรีแผ่นดิน*, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

พยุพพร ไตรรัตน์สิงห์กุล. (2538). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่อง*

จักสานบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา : การวิเคราะห์

ประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ คบ. (รัฐศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2539). เอกสารประกอบการสอนวิชาศิลปะพื้นบ้าน. ภาควิชาทัศนศิลป์
ศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาควิชา.
- นิตยา บุญสิงห์. (2544). วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.
- มารุต อัมรานนท์. (2543, มกราคม-มิถุนายน). "แนวทางในการศึกษาศิลปะพื้นบ้าน," วารสารสถาบัน
วิจัยศิลปวัฒนธรรม สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 1(2) : 46.
- รัชพล ปิจพิบูลย์. (2538). กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การศึกษานอกระบบ) เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- วัลลภ กันทรพิชัย. (2541 : เมษายน) "สร้างนิสัยรักการอ่านให้นักเรียน," วารสารวิชาการ. 1 : 4.
- วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ. (2541, มกราคม-มิถุนายน). "ศิลปะพื้นบ้าน," วารสารศิลปกรรมศาสตร์ คณะ
ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 6(1): 49.
- วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน. (2531). "ศิลปหัตถกรรมพื้นถิ่น," พื้นถิ่นพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ :
ม.ป.ท.
- รววิทย์ องค์คุรุรักษ์. (2537). กระบวนการถ่ายทอดศิลปะการปักผ้าของชาวเผ่าเย้า บ้านห้วย
แม่ซ้าย จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ คบ. (ศิลปศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- วัฒนะ จุฑะวิภาค. (2537). ศิลปะพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อัมรินทร์การพิมพ์.
- (2545). ศิลปะพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปประภา.
- วิชัย ดันศิริ. (2536). มองแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่. ม.ป.ท.
- วิจิต มั่นทสุวรรณ. "ภูมิปัญญาในงานพัฒนา," สังคมพัฒนา ปีที่ 2, ฉบับที่ 5 (พฤษภาคม 2528) 6 -
12. ม.ป.ท.
- สมฤทธิ์ ทองเดือน. (2537). การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของการถ่ายทอดงานปูพื้น โดย
ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ คบ. (รัตศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สามารถ จันทรสุรีย์. (2534). "ภูมิปัญญาชาวบ้าน คืออะไร อย่างไร," เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ
เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน, หน้า 55. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2532). แนวทางการจัดการศึกษาในอนาคต.
กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- (2534). แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539). กรุงเทพฯ :
สำนักงานฯ.
- (2538). โอกาสทางการศึกษาและการถ่ายทอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทสตรีใน
โรงเรียน. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.

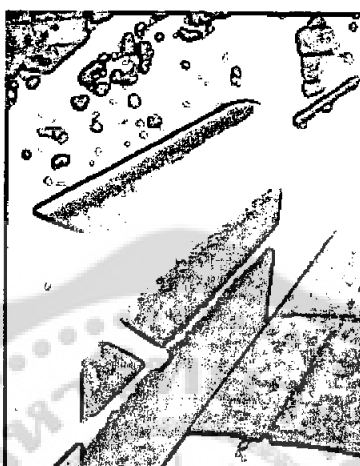
- (2539). *แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544)*. กรุงเทพฯ : สำนักงาน.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2534). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539)*. กรุงเทพฯ : สำนักงาน.
- (2539). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544)*. กรุงเทพฯ : สำนักงาน.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2537). *ผ้าไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงาน.
- สำนักงานศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 1. (2546). *ผลิตภัณฑ์ผ้าทอ*. สระบุรี : สำนักงาน.
- สำนักงานศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 8. (2546). *ผ้าทอบ้านท่ากระจ่าย*. : *ภูมิปัญญาไทย*. นครศรีธรรมราช : สำนักงาน.
- สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2540, กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม). "ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้," *วารสารทักษิณคดี*. 4(3) : 21 - 56.
- (2530). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : แนวปฏิบัติภาคใต้*. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- ศิริพร สุระโรจน์. (2545). *ผ้าเกาะยอกับภูมิปัญญาชาวสงขลา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- อุบลศรี อรรถพันธุ์. (2529). "ผ้าทอผุมเรียง," *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 5*. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อนันต์ วัฒนานิก. (2529). "ผ้า," *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 5*. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
๙. อารี พันธุ์มณี. (2534). *จิตวิทยาการเรียนรู้การสอน*. กรุงเทพฯ : ดันอ้อ.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2536). "คำชี้แจง," *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*, หน้า 6. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.
- (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*. นนทบุรี, โครงการกิตติเมธี สาขาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

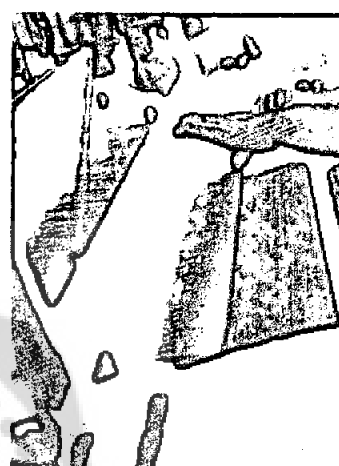
ขั้นตอนการเตรียมการทอผ้า

การทอตะกอ

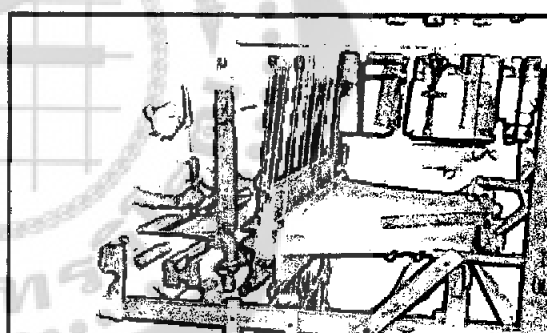
การเตรียมด้ายยืน

การกระแทกฟืม

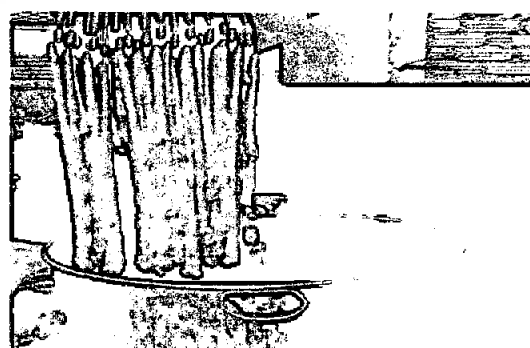
การสืบหูก

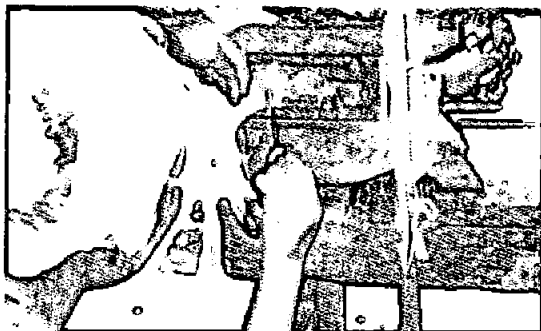
การทอผ้าด้วยกี่กระตุก

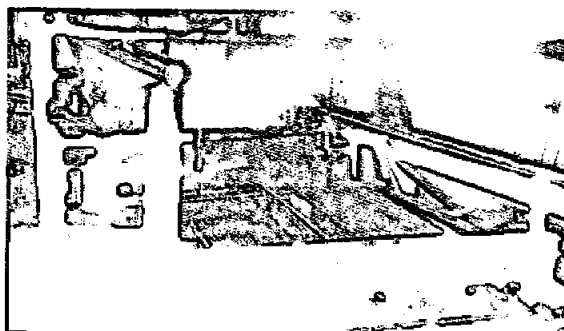
เส้นไหมดิบ

การย้อมเส้นไหม

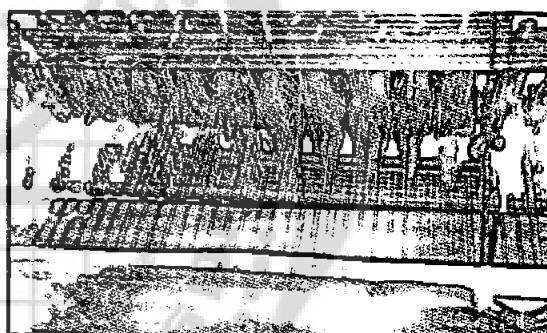
ฟิมหรือพันหวีใช้สำหรับสอดไหมยีนและใช้
กระทบไหมพุ่งที่สานขัดกับไหมยีน

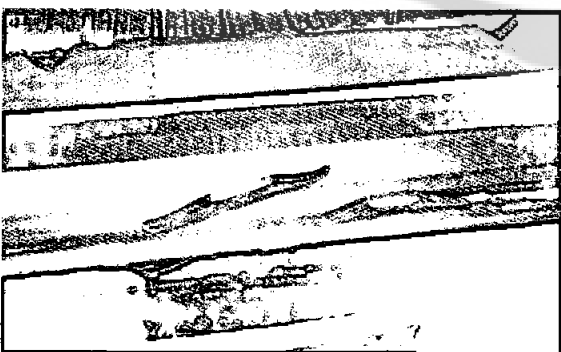
กระดานม้วนหูก ใช้ม้วนปลายด้านหนึ่งของเส้นไหม

ดินฟิม ใช้สำหรับเหยียบดึงเขาหูก 2 ดับรั้ง
ไหมยีน ให้เปิดเป็นช่อง

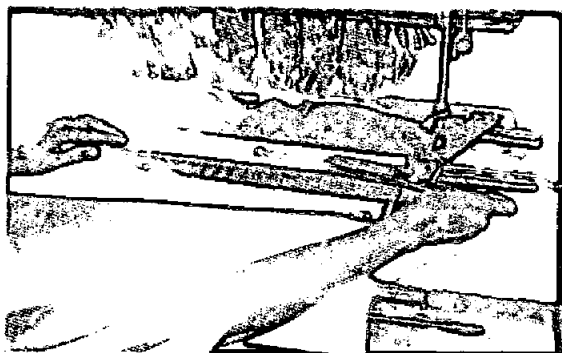
ตะกอล คือเชือกที่ใช้คล้องไหมยีนเพื่อใช้เป็นเส้นไหม
ตามที่ต้องการ

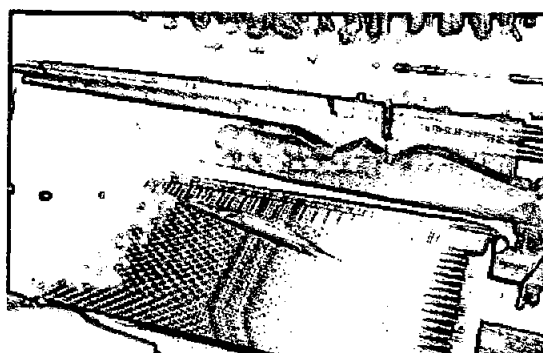
กระสวยใช้สำหรับบรรจุหลอดไหมพุ่งหรือ
หลอดด้าย

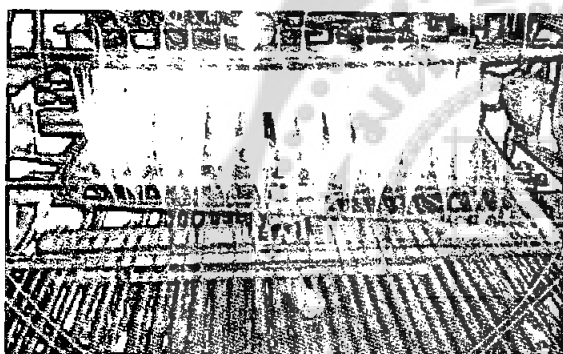
การสับตะกอล ใช้เท้าเหยียบดินฟิม เพื่อดึงไหมยีน
2 กลุ่ม ให้เปิดเป็นช่องว่าง

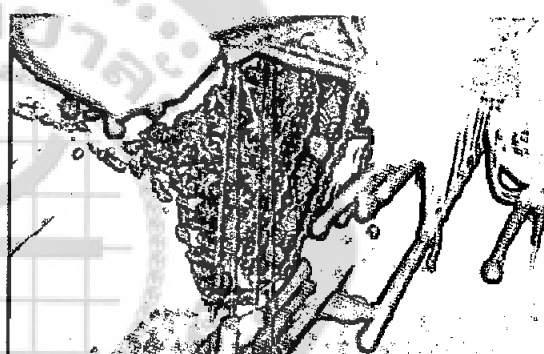
การพุ่งกระสวย ทำให้ไหมพุ่งสานขัดกับไหมยืน

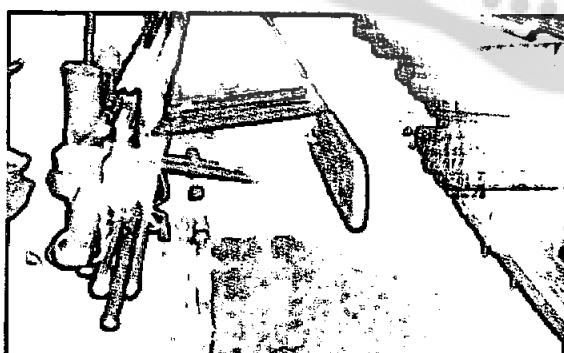
การกระทบฟิมเพื่ออัดเส้นไหมพุ่งให้ชิดกัน

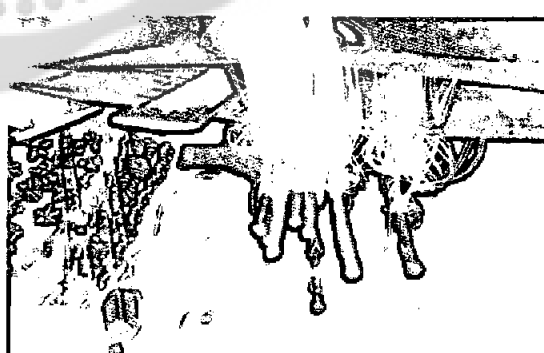
ยกไม้ลูกเขาดึงตะกอกขึ้นขึ้น ใช้เท้าเกี่ยวไม้ลูกเขาดึงตะกอกล่างลงทำให้ไหมยืนเปิดเป็นช่อง

สอดไม้สอดเข้าไปในช่องไหมยืนปล่อยมือและเท้าที่ยกและตะกอกที่เกี่ยวข้อง

ขันนัตหรือการตั้งไม้สอดขึ้นตามส่วนกว้าง ทำให้ไหมยืนถูกเปิดขึ้นเป็นช่อง

ลัมนัตคือการพลิกไม้สอดที่ตั้งขึ้นตามส่วนกว้างให้อยู่ในระดับราบ ทำให้ไหมยืนที่ถูกดึงกลับอยู่ในสภาพเดิม

ศัพท์ที่ใช้ในการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

ก่อเขา	บางแห่งเรียกว่าเก็บตะกอ เป็นการใช้เส้นด้ายขนาดใหญ่ ผูกเส้นด้ายยืนที่เป็นเส้นยกที่ตัดแยกกันไว้กับไม้เรียว เพื่อใช้ยกแยกเส้นสำหรับสอดด้ายพุ่งให้เป็นผืนผ้าและลวดลายตามที่ต้องการ
เก็บลาย	การจัดแยกเส้นด้ายยืนเป็นเส้นยกเส้นข่ม ตามสูตรของแต่ละลาย แล้วใช้ไม้เรียวสอดคั่นไว้ บางที่เรียก คัดลาย เพราะต้องคัดแยกเส้นด้ายขึ้นลง หรือยกข่ม หรือบนล่าง
แกะลาย	การนับเส้นด้ายยืนในผืนผ้าเดิม แยกเป็นเส้นยก เส้นข่ม จากผืนผ้าเดิมเพื่อสร้างลาย
เขา	บางแห่งเรียกตะกอ เป็นอุปกรณ์ทำหน้าที่แยกเส้นด้ายยืนให้ขึ้นลง เพื่อให้เส้นด้ายสอดขัดกัน เกิดเป็นเนื้อผ้า เขามี 2 ชนิด คือ เขายกดอก และเขาขัดลาย วิธีทำใช้เชือกหรือเส้นด้ายเบอร์ขนาดใหญ่ เช่น เบอร์ 9 เบอร์ 6 คล้องเส้นด้ายยืนผูกไว้กับไม้เรียว 2 อันประกบกันเป็นโครงยึดด้าย เขายกดอกของที่บ้านเป็นเขาลอย วางอยู่บนด้ายยืน จำนวนเขาที่ผูกต่อ 1 ลายนับเป็นนัด หรือ ไม้ ส่วนเขายกขัดมี 2 เขา แยกเส้นด้ายบนล่าง ผูกโยงกับไม้กลม ห้อยไว้ข้างล่างสำหรับใช้เท้าเหยียบสลับกัน
คันหูก	การเตรียมด้ายยืน โดยนำด้ายที่กรอเข้าเรียบร้อยแล้วมาจัดเรียงเสียบไว้กับรางเสียบหูก แล้วดึงด้ายมาพันกับหลักของที่คันหูก กลับไปกลับมาจนได้ความยาวที่ต้องการ ซึ่งต้องเดินหลายเที่ยวจนครบความกว้างของผ้า บางที่เรียกเดินลาย
คบ	การใช้เส้นด้ายกับเส้นไหมพันเข้าด้วยกันให้เป็นเกลียว ก่อนกรอเข้าเรียงเพื่อใช้เป็นด้ายพุ่งสำหรับทอผ้าทางกระรอก
ชายมัด	ส่วนของผ้าห่มและผ้าเช็ดหน้าที่เริ่มต้นทอ จะใช้สีต่างไปจากสีพื้น ทอเป็นแถบสั้น ๆ ประมาณ 1 - 2 เซนติเมตร
ชายผ้า	ส่วนของผ้าห่มทั้ง 2 ข้าง ที่เว้นไว้พิเศษโดยทอเป็นผ้าพื้นไม่ได้ทอยกดอก
ชายรุ่งริ่ง	ชายครุยของผ้าห่ม
ด้ายดี	ด้ายพุ่งสำหรับทอยกดอก
ด้ายโส	ด้ายพุ่งทอลายขัดใช้สลับกับทอยกดอก เพื่อหนุนลายยกดอกให้หนุนขึ้น
ตรน	อุปกรณ์พุ่งด้ายทอ สมัยก่อนทำด้วยไม้ไผ่ ปัจจุบันใช้ท่อพลาสติกแทนเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้วฟุต เป็นท่อกลวง สำหรับสอดใส่เรียว
แตกลาย	การดัดแปลงจากลายเก่าเป็นลายใหม่
ถีบม้ง	อาการที่เนื้อผ้าปริแยก เพราะไม่ค่อยได้เลื่อนม้งตาม
ดินเหยียบ	เป็นผูกโยงกับเขาขัดลาย กี่ตัวหนึ่งมี 2 อัน ไว้สำหรับเหยียบขยับเส้นด้ายขึ้นลงตอนทอลายขัด ทำจากไม้ไผ่กลม หรือไม้กลมอื่น ๆ

เที่ยว	การเดินทางจนครบความยาวของผ้าที่ต้องการในแต่ละชุดของเส้นด้ายที่กำหนดเป็นจำนวนเที่ยว เช่น เดินด้ายทีละ 20 เที่ยว ความยาวของด้ายที่ต้องการ 25 หลา เดิน 5 หลา จึงจะครบนับเป็น 1 เที่ยว (ได้ครึ่งหลอดเพราะ 20 เที่ยว สอดได้ 20 ช่องฟันพิมพ์) เก็บเส้นด้าย 1 ครั้ง แล้วเดินเที่ยวต่อไปจนครบความกว้างของผ้าที่ต้องการ
ธง	ริ้วเล็ก ๆ ในผืนผ้า ประเภทผ้าตา ใช้ด้ายสีต่างกัน 1 ช่องฟัน หรือ 2 เส้น เพื่อให้เห็นเป็นกรอบชัดเจน
นัด	จำนวนเขายกดอก บางทีเรียกไม้ นับเป็นไม้ 1 ไม้ 2 ไม้ 3 ไม้
เป็นกรูด	ริมผ้าขรุขระ เพราะดึงด้ายไม่ตึง หรือพันด้ายใส่เรียงมากเกินไป จนครบตรน ทำให้การพุ่งด้ายติดขัด
แปลง	พุ่งด้าย บางทีเรียก แปลงตรน
ผ้ง	เครื่องมือสำหรับซึ่งผ้าให้ตึงเท่ากัน 2 ด้าน ทายตริ่งริมผ้าไว้ได้ผืนผ้า และต้องคอยขยับเลื่อนเป็นระยะสม่ำเสมอในขณะที่กำลังทอ เพื่อไม่ให้ผ้าย่น
ผ้านัย	ผ้าเช็ดหน้า บางทีเรียกลูกผ้า (มีขนาดเล็ก)
ฟัน	ช่องฟันพิมพ์ 1 ช่อง นับเป็น 1 ฟัน ปกติใส่เส้นด้ายฟันละ 1 หัว 2 เส้น ยกเว้นช่วงริมตีน ที่ต้องการให้หนาเป็นพิเศษ สอดฟันพิมพ์ 2 หัว 4 เส้น
พิมพ์	เครื่องทอกระแทกเส้นด้ายให้แน่นชิด ทำด้วยโครงไม้ ใช้ไปเลือกกลุมหรือไม้ไผ่มาจักเป็นซี่เล็ก ๆ เรียงชิดกัน เพื่อเป็นที่สอดด้ายยืน ปัจจุบันทำด้วยโลหะ
แม่แคร่	ส่วนประกอบของผ้าห่ม อยู่ถัดเข้ามาจากริมตีนเป็นสี่เหลี่ยมกับสี่พื้น
ยกดอก	การทอผ้าที่ใช้ด้ายพุ่ง 2 ชนิด ชนิดที่ 1 เรียกด้ายตี คือเส้นด้ายที่ทำให้ปรากฏดอกเป็นตัวนูนสูงกว่าสีพื้น ทอตามลายที่ละนัด ชนิดที่ 2 เรียกด้ายโสร ใช้ทอลายขัดสลับด้ายตีทุกครั้งเพื่อเป็นโครงร่างผืนผ้าและหนุนยกดอกให้นูนเด่นขึ้นจากเนื้อผ้า หากเส้นด้ายตีหลุดออกไปผืนผ้าจะยังคงอยู่ในลักษณะผ้าพื้น
ริมตีน	เป็นริมนอกสุดของผ้าตามแนวด้ายยืน ข้างละประมาณ 5 ช่องฟันพิมพ์ ช่องละ 4 เส้น เพื่อให้เนื้อผ้าส่วนนั้นหนาขึ้น เป็นกรอบโครงนอกสุดของผืนผ้า
ริมผ้า	ส่วนที่ติดกับริมลายยกดอก คั่นระหว่างลายยกดอกกับกรอบของผ้าต้องเว้นไว้ 8 เส้น เก็บ ยก 4 ช่ม 4 เพื่อเป็นหลักยึดตอนกลับหัวของด้ายตีน
ลูกผ้า	ผ้าเช็ดหน้า บางทีเรียกผ้านัย
ลายขัด	เกิดจากการสลับเส้นด้าย บนล่าง หรือ ยกข่ม 1 : 1 ซึ่งจัดเตรียมมาตั้งแต่ตอนต้นทอ โดยเก็บเส้นด้ายแต่ละหัวให้ไขว้กันไว้ในลักษณะเดียวกันทุกหัว ตอนสอดฟันพิมพ์ก็จะมีไม้เรียวคั่นแยกด้ายบนล่าง แล้วผูกไว้กับตีนเหยียบ การทอแต่ละครั้งต้องสลับเท้าเหยียบ เกิดเป็นผ้าพื้น
ลูกเกียบ	การใช้ด้ายยืนหรือด้ายพุ่งสีต่างจากสีพื้น 4 เส้น เพื่อให้เห็นเป็นริ้ว มักใช้เป็นริ้วคู่
ตอกกำ	การกำหนดความยาวของผ้า ความยาว 1 คอก คือวัดจากข้อคอกจนสุดปลายนิ้ว ถ้าตอกกำ คือ วัดคอกโดยกำมือก่อน ผ้าจะสั้นลงกว่าตอกธรรมดาเล็กน้อย

สืบทูก	การใช้เส้นด้ายที่คันด้ายใหม่มาต่อกับเส้นด้ายในกึ่งที่ทอจนหมดเสา และตัดผ้าออกไปแล้ว บางทีเรียกว่า สืบ สั้น ๆ วิธีนี้ใช้กับการทอผ้าลายเดิม ไม่ต้องรื้อเก็บลายใหม่
หันด้าย	กรอด้าย
หน้าผ้า	ส่วนที่ทอยกดอก สั้น ๆ ประมาณ 1 เซนติเมตร คันด้วยลูกเกียบหรือร้ว ก่อนถึงทอลายยกดอก
หลบ	การนับความกว้างของฟืม โดยทั่วไป 1 หลบ เท่ากับ 40 ช่องฟืมฟืม ถ้าฟืมฟืมห่างกว่านี้ จะมีช่องน้อยลง ฟืมฟืมชิด ช่องมากขึ้น

ภาคผนวก ค
เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

.....

แหล่งผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้ คือ

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้รู้และผู้รับการถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมือง

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น 5 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....
อายุ.....ปี เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
2. ภูมิลำเนาเดิม คือ.....
3. สภาพสมรส ☐ โสด ☐ สมรส ☐ หย่าร้าง ☐ แยกกันอยู่
4. ระดับการศึกษา.....
5. อาชีพหลัก.....
6. อาชีพรอง.....
7. มีความรู้ความชำนาญในการทอผ้าพื้นเมือง คือ
☐ ผู้รู้หรือภูมิปัญญา
☐ ผู้รับการถ่ายทอด
8. สถานที่อยู่ บ้านเลขที่ หมู่ที่..... ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
9. สถานที่สัมภาษณ์.....
10. วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 2 การกำเนิดและการดำรงอยู่ของผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้

1. การทอผ้าในหมู่บ้านมีการทำตั้งแต่เมื่อไร มีวัตถุประสงคในการทำอะไร
.....
.....
2. แต่ก่อนนี้ใครเป็นผู้ชักชวนให้มีการทอผ้าขึ้นในหมู่บ้าน.....
.....
.....
3. การทอผ้าในหมู่บ้านในอดีตเกิดจากสาเหตุใด และในปัจจุบันเกิดจากสาเหตุใด
.....
.....
4. วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าในอดีตได้มาอย่างไร จากที่ใด และปัจจุบันได้มาอย่างไร จากที่ใด
.....
.....
5. ผ้าที่ทอในครั้งแรกเป็นลักษณะชนิดใด มีลวดลายแบบไหน และมีอะไรบ้าง
.....
.....
.....
6. มีการถ่ายทอดรูปแบบลวดลายของผ้าทอที่ทำครั้งแรกต่อกันมาหรือไม่ ถ้ามี เพราะอะไร ถ้าไม่มี เพราะอะไร และรูปแบบลวดลายของผ้าทอที่ถ่ายทอดมีอะไรบ้าง
.....
.....
.....
.....
7. การทอผ้าที่ทำในปัจจุบันนี้ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบลวดลายจากเดิมหรือไม่ ถ้าเปลี่ยนมาจากสาเหตุใด ถ้าไม่เปลี่ยนมาจากสาเหตุใด
.....
.....
.....
.....
.....
8. ผ้าทอมีการเสื่อมสลายหรือไม่ ถ้ามีเป็นอย่างไร
.....
.....
.....

9. การเปลี่ยนแปลงภายในหมู่บ้านที่ผ่านมา มีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของผ้าทอพื้นเมืองหรือไม่ ถ้ามีเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

10. วัตถุประสงค์ในการทอผ้าในอดีต เป็นการทอผ้าเพื่อใช้หรือจำหน่าย และวัตถุประสงค์นั้นยังดำรงอยู่มาทุกวันนี้หรือไม่ เพราะเหตุใด ถ้าจำหน่าย จำหน่ายให้ใคร คนในหมู่บ้านหรือนอกหมู่บ้าน

.....

.....

.....

11. กรรมวิธีในการทอผ้าเป็นแบบใด ใช้แบบเก่าที่มีการทอผ้ามาแต่โบราณ หรือแบบที่ได้รับการพัฒนาจากการฝึกอบรม

.....

.....

12. ท่านได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานหรือองค์การภาคีรัฐบาลบ้างหรือไม่ ถ้าเคยได้รับการส่งเสริม ในด้านใดบ้าง ถ้าไม่เคยได้รับการส่งเสริม ท่านต้องการให้ส่งเสริมหรือไม่และในด้านใดบ้าง

.....

.....

13. ถ้าเคยได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐบาล หน่วยงานอะไรบ้างที่ให้ความช่วยเหลือแก่ท่าน (ผู้ที่ไม่ได้รับการส่งเสริมไม่ต้องตอบในข้อนี้)

.....

.....

14. ท่านคิดว่าจะทอผ้าต่อไปอีกนานเท่าใด เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 การถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้

1. ท่านเริ่มอาชีพทอผ้าเป็นเวลา.....ปี
2. ระยะเวลาที่ทอผ้า
 - 1) ตลอดเวลาว่างทุกวัน ทุกเวลา
 - 2) ภายหลังจากทำสวนหรือทำการประมง
 - 3) ภายหลังจากทอผ้าปักค่านาข้าวแล้ว จนถึงเริ่มฤดูเก็บเกี่ยวและช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว
 - 4) เฉพาะฤดูแล้ง
 - 5) อื่น ๆ (โปรดระบุ)
3. เมื่อท่านเริ่มทอผ้าครั้งแรก ท่านได้รับการถ่ายทอดการทอผ้ามาจากใคร ได้รับการถ่ายทอดมาอย่างไร

.....

.....

.....
4. ในอดีตมีการถ่ายทอดการทอผ้าอย่างไร

.....

.....

.....
5. ในปัจจุบันมีการถ่ายทอดการทอผ้าอย่างไร

.....

.....

.....
6. ท่านคิดว่าวิธีการถ่ายทอดการทอผ้าในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....
7. ท่านถ่ายทอดการทอผ้าให้แก่ใครบ้าง (คนในครอบครัว, เพื่อนบ้าน,ญาติพี่น้อง, คนต่างถิ่น)

.....

.....

.....
8. ในการถ่ายทอดการทอผ้าในอดีต มีปัญหาบางอย่างหรือไม่ เหตุผลเพราะอะไร

.....

.....

.....

9. ในการถ่ายทอดการทอผ้าในปัจจุบัน มีปัญหามากน้อยเพียงใด เหตุผลเพราะอะไร
.....
.....
10. วิธีการถ่ายทอดการทอผ้าของท่าน เหมือนกับที่ท่านได้รับการถ่ายทอดมาหรือไม่ ถ้าเหมือน
เพราะเหตุใด ถ้าไม่เหมือนเพราะเหตุใด
.....
.....
.....
11. ท่านได้รับการถ่ายทอดวิธีการทอผ้าจากผู้สอนหมดหรือไม่ ถ้าไม่หมด เพราะเหตุใด
.....
.....
12. ในการถ่ายทอดวิธีการทอผ้า วิธีการถ่ายทอดการทอผ้าแต่ละครั้งเหมือนกันหรือไม่ เพราะเหตุ
ใด
.....
.....
13. ท่านเคยได้รับการฝึกหัดหรืออบรมเกี่ยวกับการทอผ้าหรือไม่ ถ้าเคย ได้รับการฝึกอบรมจากที่
ไหน
.....
.....
14. ท่านเคยได้รับเชิญเป็นวิทยากรการสอนการทอผ้าหรือไม่ ถ้าเคย ใครเป็นผู้เชิญท่านไปสอนการ
ทอผ้า.....
.....
15. ในระยะเวลา 5 ปี ที่ผ่านมา ท่านเคยนำผ้าที่ท่านทอไปร่วมแสดงนิทรรศการและจำหน่าย ใน
งานต่อไปนี้หรือไม่
 - 1) การแสดงสินค้าหัตถกรรมภาคใต้
 - 2) การแสดงสินค้าผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์
 - 3) การแสดงสินค้าผลิตภัณฑ์ของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
16. ถ้าท่านเคยไป ท่านได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้การทอผ้าจากแหล่งอื่น ๆ หรือไม่ ถ้ามีการแลกเปลี่ยน
เรียนรู้ ท่านนำความรู้ที่ได้รับมาปรับปรุงวิธีการทอผ้าของท่านหรือไม่ อย่างไร
.....
.....
.....

17. ท่านเคยส่งผลิตภัณฑ์ผ้าทอเข้าประกวดในงานนิทรรศการต่าง ๆ หรือไม่ (ถ้าเคยส่ง) ท่านได้รับรางวัลหรือไม่ลำดับที่เท่าไร

.....

.....

.....

18. ในระยะเวลาที่ผ่านมา ท่านเคยได้รับการถ่ายทอดการทอผ้าในรูปแบบอื่น ๆ (ที่ท่านไม่เคยทำมาก่อน) หรือไม่ จากแหล่งใด

.....

.....

.....

19. ท่านเคยได้รับการจ้างให้ทอผ้า จำนวนครั้งละมาก ๆ (ตั้งแต่ 5,000 - 10,000 บาท) หรือไม่ ถ้าเคย ท่านจัดการเกี่ยวกับการทอผ้าอย่างไร

.....

.....

.....

20. ท่านคิดว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโลกภายนอก เช่น ในด้านการค้า เศรษฐกิจ ท่านคิดว่ามีผลกระทบต่อผลผลิตของท่านหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

21. ท่านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าทอครั้งแรกอย่างไรและปัจจุบันจำหน่ายอย่างไร

.....

.....

.....

22. ลวดลายผ้าที่ท่านประทับใจ และพอใจมากที่สุด คือ

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 การใช้วัตถุดิบและอุปกรณ์

1. เครื่องมือเครื่องใช้ในการทอผ้ามีอะไรบ้าง และมีวิธีการใช้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. เครื่องมือเครื่องใช้ในการทอผ้าท่านได้มาอย่างไร (ประกอบเอง หรือซื้อ) ถ้าซื้อ ซื้อจากที่ไหน

.....

.....

.....

.....

3. ด้าย เส้นใย หรือเส้นไหม ท่านได้มาจากไหน ในกรณีที่ซื้อ ซื้อมาจากที่ไหน

.....

.....

.....

.....

4. ท่านซื้อ (ด้าย, เส้นใย, เส้นไหม) แต่ละครั้งประมาณเท่าไร และซื้อบ่อยครั้งหรือไม่

.....

.....

.....

.....

5. ท่านมีปัญหาในด้านขาดแคลนวัตถุดิบหรือไม่ ถ้ามีแก้ไขปัญหายังไง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 5 การถ่ายทอดการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้ (เฉพาะผู้รู้)

1. ความจำเป็นทางประโยชน์ใช้สอย

1.1 ประเภทของผ้าทอที่ท่านมีความชำนาญมากที่สุด.....

.....

1.2 ระยะเวลาในการทอผ้าชนิดนั้น

.....

1.3 ท่านมีวัตถุประสงค์ในการทอผ้าชนิดนั้นอย่างไร

.....

1.4 ผ้าที่ท่านทอใช้ประโยชน์อย่างไร

.....

1.5 ในกรณีที่ท่านทอผ้าไว้ใช้เอง มีผ้าทอเหลือพอจำหน่ายหรือไม่

.....

1.6 ถ้าเหลือพอจำหน่าย ท่านจำหน่ายให้แก่ใคร และมีวิธีการจำหน่ายอย่างไร

.....

2. วัสดุและวัตถุดิบ

2.1 ท่านใช้วัตถุดิบอะไร (เส้นด้าย เส้นใยสังเคราะห์ หรือเส้นไหม) ในการทอผ้า

.....

.....

.....

.....

2.2 ท่านได้วัตถุดิบมาอย่างไร ในกรณีซื้อ ซื้อมาจากไหน

.....

.....

.....

2.3 ราคาของวัตถุดิบเป็นอย่างไร ซื้อบ่อยครั้งหรือไม่

.....

.....

.....

2.4 ท่านจัดการเกี่ยวกับวัตถุดิบให้กับผู้ถ่ายทอด (ผู้เรียน) อย่างไร

.....

.....

.....

2.5 ปริมาณวัตถุดิบที่ใช้เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

3. รสนิยมตกทอด

3.1 รูปแบบลวดลายผ้าที่ท่านทอ มีกี่ชนิด อะไรบ้าง

.....

.....

.....

3.2 ขนาดของผ้าที่ทอมีกี่ขนาด อะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

3.3 ท่านได้รับการถ่ายทอดรูปแบบลวดลายของผ้าทอมาจากไหน ผู้ถ่ายทอดมีวิธีการถ่ายทอดอย่างไร

.....

.....

.....

.....

3.4 ท่านเคยออกแบบลวดลายผ้าเองหรือไม่ ถ้ามี มีลวดลายอะไรบ้าง

.....

.....

.....

3.5 มีการถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้าให้แก่ผู้อื่นหรือไม่ ถ้ามี ถ่ายทอดให้กับใครบ้าง และมีวิธีการถ่ายทอดอย่างไร แตกต่างจากที่ท่านได้รับการถ่ายทอดหรือไม่ ถ้าแตกต่าง เพราะเหตุใด ถ้าไม่แตกต่าง เพราะเหตุใด (เหตุผล)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. สังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี

4.1 ท่านได้ใช้ผ้าที่ท่านทอในการประกอบพิธีกรรม หรือในวันนักขัตฤกษ์บ้างหรือไม่ ถ้าใช่ ใช้ในโอกาสไหน

.....

.....

.....

4.2 ท่านได้ใช้ผ้าที่ท่านทอ เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นบ้างหรือไม่ ใช้ในโอกาสไหน

.....

.....

.....

.....

4.3 ผ้าทอพื้นเมืองที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมหรือขนบธรรมเนียมประเพณี จะมีความปราณีตงดงามกว่าปกติหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นายณกุล สุวรรณรัตน์
วันเดือนปีเกิด	12 เมษายน 2499
สถานที่เกิด	อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 61/28 ถนนพัฒนาท้องถิ่น หมู่ที่ 1 ตำบลวิชิต อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต 83000
ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน	ผู้ช่วยผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดพังงา
สถานที่ทำงาน	ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดพังงา
ประวัติการศึกษา	พ.ศ.2516 มัธยมศึกษาปีที่ 3 จาก โรงเรียนพึ่งตนเอง พ.ศ.2521 ประกาศนียบัตรวิชาชีพช่างโลหะรูปพรรณ จาก วิทยาลัย นครศรีธรรมราช วิทยาเขต 3 (วิทยาลัยศิลปหัตถกรรม นครศรีธรรมราช) พ.ศ.2523 ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงหัตถกรรม (เครื่องรัก) จาก วิทยาลัย เทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตพะเยาช่าง พ.ศ.2525 ศึกษาศาสตรบัณฑิตศิลปกรรม (ศษ.บ.) จาก วิทยาลัยเทคโนโลยีและ อาชีวศึกษา วิทยาเขตพะเยาช่าง พ.ศ.2546 ประกาศนียบัตรบัณฑิต (ป.บัณฑิต) วิชาเอกการบริหารการศึกษา จาก สถาบันราชภัฏภูเก็ต พ.ศ.2547 การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) วิชาเอกศิลปศึกษา จาก มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร